

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Дорош Віктор Іванович

УДК 351.74/.76:342.9(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктор філософії з галузі знань
публічного управління та адміністрування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. І. Дорош

Науковий керівник – Петькун Світлана Михайлівна, професорка кафедри
публічної політики, доктор наук з державного управління, доцент

КИЇВ – 2026

АНОТАЦІЯ

Дорош В. І. Організаційно-правові засади адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2026.

У дисертаційному дослідженні вирішено актуальне наукове завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні та формулюванні на цій основі практичних пропозицій та рекомендацій з її удосконалення в контексті публічного управління в оборонній та військовій сферах. Отримані в процесі дослідження результати, їх апробація та використання у практичній діяльності підтверджують методологію дослідження і свідчать про досягнення поставленої мети й виконання визначених завдань.

Об'єкт дослідження – адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні.

Предмет дослідження – організаційно-правові засади адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні та формулювання на цій основі визначення практичних пропозицій та рекомендацій з її удосконалення, враховуючи аспекти публічного управління в оборонній та військовій сферах.

У першому розділі обґрунтовано концептуальні засади дослідження адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні,

підкреслюючи її роль у публічному управлінні. На основі аналізу наукових праць щодо ступеня дослідження проблеми відповідальності військовослужбовців виявлено, що наукові дослідження в Україні інтенсивно вивчають адміністративну відповідальність військовослужбовців, причому центральною проблемою є розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності.

Встановлено, що незважаючи на значний теоретичний доробок, існує дефіцит комплексних емпіричних досліджень, які б аналізували ефективність застосування стягнень в умовах воєнного стану. Залишається актуальним завдання створення цілісної моделі законодавства про адміністративну відповідальність військовослужбовців, яка б гармонійно поєднувала національні традиції з передовими міжнародними практиками.

На підставі аналізу вітчизняних і закордонних науковців підходів до визначення терміну «адміністративна відповідальність військовослужбовців», встановлено, що у вітчизняній науковій традиції це поняття розглядається як форма юридичної відповідальності за вчинення проступків, не пов'язаних зі службою, основною метою якої є застосування встановлених законом. У провідних закордонних, (англосаксонській та європейській), правових системах цей інститут охоплює не лише покарання, а й весь спектр публічно управлінських заходів («administrative actions»), спрямованих на корекцію поведінки та забезпечення ефективності служби.

На підставі узагальнення існуючих у науці підходів, подано авторське визначення терміну «адміністративна відповідальність військовослужбовців» у вузькому (спеціально-юридичному) та широкому, універсальному, розуміннях.

Встановлено, що адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні є комплексним міжгалузевим правовим інститутом, який відіграє ключову роль у публічному адмініструванні та у забезпеченні військового правопорядку, дисципліни та боєздатності Збройних Сил України.

У другому розділі досліджено інституційно-організаційне та нормативно-правове забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців та його адаптація в Україні.

Встановлено, що інституційно-організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні є складною, децентралізованою та багатосуб'єктною системою, яка функціонує на перетині військової та цивільної юрисдикцій. Констатовано, що ключовою її ознакою є дуалізм правового регулювання, який розмежовує відповідальність за Кодексом України про адміністративні правопорушення (розглядається судами) та за Дисциплінарним статутом (застосовується командирами), що призводить до фрагментації функцій між різними державними (командування, ВСП, поліція, суди) та недержавними (адвокатура, громадські організації) інституціями.

Сформульовано, що вирішення наявних проблем потребує комплексного реформування, яке активно обговорюється в експертному середовищі та знаходить відображення у стратегічних документах і законопроектах. Обґрунтовано доцільність таких кроків, як створення Військової поліції для професіоналізації розслідувань, відновлення військових судів або запровадження спеціалізації суддів для підвищення якості правосуддя, чітке законодавче розмежування проступків для забезпечення правової визначеності.

У ході дослідження було проаналізовано комплексну трирівневу систему нормативно-правового регулювання, що забезпечує інститут адміністративної відповідальності військовослужбовців. Було з'ясовано, що ця система складається з міжнародного, національного та відомчого (підзаконного) рівнів, які функціонують у тісній взаємодії. Встановлено, що міжнародний рівень, представлений обов'язковими для України нормами Європейської конвенції з прав людини та практикою ЄСПЛ, а також рекомендаційними

документами ОБСЄ, DCAF та стандартами НАТО, формує не стільки конкретні механізми відповідальності, скільки фундаментальні принципи та стандарти.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано існування низки системних прогалин і правових колізій у чинному національному та підзаконному законодавстві. Зокрема, доведено, що ключовою проблемою є нечіткість у розмежуванні підстав та процедур застосування дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

За результатами дослідження запропоновано комплексний підхід до вдосконалення нормативно-правового забезпечення, спрямований на усунення виявлених проблем. Уточнено, що першочерговим кроком має стати внесення змін до КУпАП та суміжних законів для чіткого розмежування меж та процедур публічно-адміністративної і дисциплінарної відповідальності.

Проаналізовано досвід забезпечення адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців у ключових державах-членах НАТО (США, Велика Британія, ФРН, Канада, Польща, Франція) та в Ізраїлі. Узагальнено ключові принципи, на яких побудовані ці системи, та з'ясовано, що попри національні відмінності, їх об'єднують спільні підходи: чітке правове регулювання, диференціація проступків за ступенем тяжкості, надання військовослужбовцям значних процесуальних гарантій та наявність незалежних механізмів контролю.

На основі проведеного аналізу підготовлено низку рекомендацій для України, що враховують як найкращі світові практики, так і українські реалії. З'ясовано, що першочерговим кроком має стати розробка єдиного кодифікованого акта (Військового кодексу), який би чітко розмежував види відповідальності.

Узагальнено, що імплементація цих елементів дозволить створити збалансовану систему, яка, з одного боку, надасть командирам дієві інструменти для оперативного підтримання дисципліни, а з іншого – забезпечить військовослужбовцям надійні гарантії захисту їхніх прав.

Враховано досвід держав, що пройшли пострадянську трансформацію (Польща, Чехія), який свідчить про можливість успішної та відносно швидкої модернізації. Констатовано, що побудова такої системи є не лише вимогою євроатлантичної інтеграції, а й ключовою передумовою для підвищення боєздатності, зміцнення довіри до армії та утвердження верховенства права у Збройних Силах України.

У третьому розділі обґрунтовано пріоритетні шляхи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. Наголошено, що вони мають полягати у безальтернативному переході від застарілої репресивної до сервісно-орієнтованої моделі за стандартами НАТО та ґрунтується на філософії поваги до прав військовослужбовця як людини та громадянина.

Сформульовано пріоритетний крок – кодифікацію законодавства шляхом розробки та ухвалення єдиного Кодексу військової юстиції України. Обґрунтовано нагальну потребу в інституційній розбудові, що включає трансформацію ВСП у повноцінну Військову поліцію з правоохоронними функціями, функціонування незалежного інституту Військового омбудсмена за німецьким зразком та організацію Служби військових захисників за канадською моделлю.

Ключовим стратегічним напрямом визначено безальтернативний перехід до сервісно-орієнтованої моделі, що ґрунтується на філософії поваги до прав людини та розглядає військовослужбовця як громадянина з особливими обов'язками, а не як об'єкт дисциплінарної влади.

Розроблено модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, що складається з двох взаємопов'язаних блоків: інституційно-організаційного (який передбачає створення професійної Військової поліції, незалежного парламентського Військового омбудсмена, Служби військових захисників та системи спеціалізованого судового контролю) та нормативно-правового (основою

якого є кодифікація законодавства шляхом ухвалення єдиного Кодексу військової юстиції).

Сформульовано практичні пропозиції та рекомендації для системного вдосконалення організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців у вигляді дорожньої карти, адресовані ключовим державним інституціям та з обов'язковою реалізацією низки скоординованих дій.

Відповідно до запропонованої моделі розроблено ключові етапи процесу провадження у справах про адміністративні правопорушення військовослужбовців, а саме: виявлення/реагування, дізнання/розслідування, формування обвинувачення/складання протоколу, розгляд, оскарження та виконання рішень.

Доведено, що успішна імплементація запропонованих змін вимагає не лише законодавчих ініціатив, а й урахування та мінімізації потенційних ризиків. У ході дослідження ідентифіковано ключові загрози, такі як можливий супротив усталеної відомчої культури, ресурсні обмеження та політичні виклики.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертації є такі:

уперше:

- розроблено комплексну модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні як взаємодії двох взаємообумовлених та взаємопов'язаних блоків (інституційно-організаційного та нормативно-правового), спрямовану на усунення системних вад чинного регулювання та його гармонізацію зі стандартами НАТО;

- визначено безальтернативність переходу від застарілої, репресивно-орієнтованої, до сервісно-орієнтованої моделі відповідальності, у якій військовослужбовець розглядається як людина та громадянин з особливими обов'язками, а не як об'єкт дисциплінарної влади;

удосконалено:

- категорійно-понятійний апарат шляхом: формулювання авторських визначень та уточнення змісту основних понять дослідження, а саме: «адміністративна відповідальність військовослужбовців» у: а) вузькому (спеціально-юридичному) значенні як особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується до військовослужбовців та прирівняних до них осіб за вчинення адміністративного правопорушення, не пов'язується безпосередньо з виконанням обов'язків військової служби та не містить ознак кримінального злочину. Її основною метою є охорона суспільного порядку та встановлених загальнообов'язкових правил поведінки поза сферою суто військово-статутних відносин, що реалізується через застосування уповноваженими державними органами (посадовими особами) визначених законом адміністративних стягнень; б) широкому (універсальному) значенні як комплексна, врегульована нормами права, система публічного адміністрування, заходів впливу та реагування, що застосовуються уповноваженими органами та командирами до військовослужбовців з подвійною метою: забезпечення військової дисципліни, правопорядку та ефективності служби шляхом запобігання і припинення протиправних діянь (проступків) і притягнення винних до відповідальності; захист прав і законних інтересів військовослужбовця як людини та громадянина шляхом встановлення чітких процедур, підзвітності командування та механізмів оскарження застосовуваних заходів;

- наукові підходи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців шляхом реалізації п'яти кроків: кодифікації законодавства, інституційної розбудови, реформування дисциплінарного провадження, забезпечення судового контролю, цифровізації проваджень;

- класифікацію принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців на основі їх поділу на загальноправові та спеціальні

(галузеві), що відображають специфіку військово-службових відносин і баланс між підтриманням боєздатності та захистом прав людини;

набули подальшого розвитку:

- підходи до систематизації та адаптації для України передового досвіду держав-членів НАТО та Ізраїлю щодо функціонування інститутів військової юстиції, а саме: моделей Військової поліції (Польща, Франція), парламентського контролю (ФРН), незалежного правового захисту (Канада), спрощених процедур (США, Велика Британія) та цивільного нагляду (Ізраїль);

- пріоритетні шляхи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні та пріоритети реформування її організаційно-правового забезпечення: а) подолання правової невизначеності та дуалізму шляхом системної кодифікації законодавства з метою чіткого розмежування дисциплінарних, адміністративних і кримінальних проступків; встановлення вичерпного та диференційованого переліку стягнень; законодавчого закріплення посиленних процесуальних гарантій для військовослужбовців, зокрема право на захист та судовий перегляд рішень; б) децентралізація повноважень та розбудова незалежних інституцій контролю і захисту з метою усунення системного конфлікту інтересів: трансформація ВСП у Військову поліцію з функціями досудового розслідування; створення незалежних інститутів захисту (Військового омбудсмена, Служби військових захисників); забезпечення ефективного судового контролю;

- обґрунтування доцільності розробки й ухвалення єдиного кодифікованого акта – Кодексу військової юстиції України як основи для реформування системи відповідальності військовослужбовців та системного врегулювання усіх її аспектів, чіткого розмежування дисциплінарних проступків, адміністративних правопорушень та злочинів, а також уніфікації процедурних гарантій;

- практичні пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства (КУпАП, Дисциплінарний статут, Законів України «Про судоустрій і статус

суддів», «Про Військову службу правопорядку Збройних Сил України» тощо) як елементів дорожньої карти реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Ключові слова: публічне управління, публічне адміністрування, військовослужбовці, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, адміністративна відповідальність військовослужбовців, адміністративне правопорушення (проступок), дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, кримінальна відповідальність військовослужбовців, військова поліція, принципи адміністративної відповідальності військовослужбовців, права військовослужбовців, обов'язки військовослужбовців, військова юстиція, військова служба правопорядку, євроатлантична інтеграція, адміністративне правопорушення, євроатлантична інтеграція.

ANNOTATION

Dorosh, V. I. Organisational and Legal Foundations of Administrative Liability of Military Personnel in Ukraine. – Qualification thesis in the form of a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 ‘Public Management and Administration’, specialisation 281 ‘Public Management and Administration’. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2026.

This doctoral thesis addresses a topical academic challenge, namely the theoretical justification of the organisational and legal foundations of administrative liability for military personnel in Ukraine and, on this basis, the formulation of practical proposals and recommendations for its improvement in the context of public administration in the defence and military sectors. The results obtained during the research, their validation and application in practice confirm the research methodology and demonstrate that the stated objective has been achieved and the defined tasks have been fulfilled.

The object of the research is the administrative liability of military personnel in Ukraine.

The subject of the research is the organisational and legal foundations of the administrative liability of military personnel in Ukraine.

The aim of this thesis is to provide a theoretical justification for the organisational and legal foundations of administrative liability for military personnel in Ukraine and, on this basis, to formulate practical proposals and recommendations for its improvement, taking into account aspects of public administration in the defence and military spheres.

The first chapter sets out the conceptual foundations for the study of the administrative liability of military personnel in Ukraine, emphasising its role in public administration. Based on an analysis of academic works concerning the extent to which the issue of military personnel’s liability has been studied, it has been found

that academic research in Ukraine is intensively examining the administrative liability of military personnel, with the central issue being the distinction between administrative and disciplinary liability.

It has been established that, despite a significant body of theoretical work, there is a lack of comprehensive empirical studies analysing the effectiveness of the application of penalties under martial law. The task of creating a comprehensive model of legislation on the administrative liability of military personnel, which would harmoniously combine national traditions with best international practices, remains a pressing one.

Based on an analysis of approaches by domestic and foreign scholars to defining the term ‘administrative liability of military personnel’, it has been established that, in the domestic academic tradition, this concept is regarded as a form of legal liability for the commission of non-service-related offences, the primary purpose of which is the application of penalties established by law. In leading foreign (Anglo-Saxon and European) legal systems, this institution encompasses not only penalties but also the full range of public administrative measures (‘administrative actions’) aimed at correcting behaviour and ensuring the effectiveness of service.

Based on a review of existing academic approaches, the author presents a definition of the term ‘administrative liability of military personnel’ in both a narrow (specialised legal) and a broad, universal sense.

It has been established that the administrative liability of military personnel in Ukraine is a comprehensive, cross-sectoral legal institution which plays a key role in public administration and in ensuring military law and order, discipline and the combat readiness of the Armed Forces of Ukraine.

The second chapter examines the institutional, organisational and regulatory framework underpinning the administrative liability of military personnel in Ukraine. An analysis is carried out of international experience in ensuring the administrative liability of military personnel and its adaptation in Ukraine.

It has been established that the institutional and organisational framework for the administrative liability of military personnel in Ukraine is a complex, decentralised and multi-agency system that operates at the intersection of military and civil jurisdictions. It has been noted that its key feature is the dualism of legal regulation, which distinguishes between liability under the Code of Ukraine on Administrative Offences (adjudicated by the courts) and under the Disciplinary Statute (enforced by commanders), leading to a fragmentation of functions amongst various state (command, the Military Prosecutor's Office, the police, courts) and non-state (the legal profession, civil society organisations) institutions.

It is stated that resolving the existing problems requires comprehensive reform, which is actively discussed amongst experts and is reflected in strategic documents and draft legislation. The report justifies the need for measures such as establishing a Military Police force to professionalise investigations, reinstating military courts, or introducing specialisation among judges to improve the quality of justice, as well as a clear legislative distinction between offences to ensure legal certainty.

The study analysed the comprehensive three-tier system of regulatory and legal framework underpinning the institution of administrative liability for military personnel. It was established that this system comprises international, national and departmental (sub-statutory) levels, which operate in close coordination. It has been established that the international level – represented by the provisions of the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights, which are binding on Ukraine, as well as the recommendations of the OSCE, DCAF and NATO standards – establishes not so much specific mechanisms of liability as fundamental principles and standards.

Based on the analysis carried out, the existence of a number of systemic gaps and legal conflicts in the current national and subordinate legislation has been substantiated. In particular, it has been demonstrated that the key problem lies in the lack of clarity regarding the distinction between the grounds and procedures for imposing disciplinary and administrative liability.

Based on the findings of the study, a comprehensive approach to improving the regulatory framework has been proposed, aimed at addressing the identified problems. It is specified that the first step should be to amend the Code of Administrative Offences and related legislation to clearly delineate the boundaries and procedures for public-administrative and disciplinary liability.

This study analyses the experience of ensuring administrative and disciplinary accountability of military personnel in key NATO member states (the USA, the UK, Germany, Canada, Poland and France) and in Israel. The key principles underpinning these systems have been summarised, and it has been established that, despite national differences, they are united by common approaches: clear legal regulation, differentiation of offences according to their severity, the provision of substantial procedural safeguards for military personnel, and the existence of independent oversight mechanisms.

Based on this analysis, a series of recommendations for Ukraine has been drawn up, taking into account both international best practices and the realities of the Ukrainian context. It has been established that the first priority should be the drafting of a single codified act (the Military Code) that would clearly distinguish between the different types of liability.

It has been concluded that the implementation of these elements will enable the creation of a balanced system which, on the one hand, will provide commanders with effective tools for maintaining discipline in the field, and on the other, will offer service personnel reliable guarantees for the protection of their rights. The experience of states that have undergone post-Soviet transformation (Poland, the Czech Republic) has been taken into account, demonstrating the possibility of successful and relatively rapid modernisation. It is noted that the establishment of such a system is not only a requirement for Euro-Atlantic integration but also a key prerequisite for enhancing combat effectiveness, strengthening trust in the army and establishing the rule of law within the Armed Forces of Ukraine.

The third chapter sets out the priority approaches to reforming the system of administrative liability for military personnel in Ukraine. It is emphasised that these

must involve an unconditional transition from an outdated repressive model to a service-oriented one in accordance with NATO standards, based on a philosophy of respect for the rights of military personnel as individuals and citizens.

A priority measure has been identified: the codification of legislation through the drafting and adoption of a single Code of Military Justice of Ukraine. The urgent need for institutional development has been justified, including the transformation of the Military Prosecutor's Office into a fully-fledged Military Police force with law enforcement functions, the establishment of an independent Military Ombudsman's Office based on the German model, and the organisation of a Military Defence Service based on the Canadian model.

The key strategic direction identified is the inevitable transition to a service-oriented model, based on a philosophy of respect for human rights and viewing military personnel as citizens with special duties, rather than as subjects of disciplinary authority.

A model for the organisational and legal framework governing the administrative accountability of military personnel has been developed, comprising two interrelated components: the institutional and organisational component (which provides for the establishment of a professional Military Police, an independent parliamentary Military Ombudsman, the Military Defenders Service and a system of specialised judicial oversight) and the regulatory and legal (the basis of which is the codification of legislation through the adoption of a single Code of Military Justice).

Practical proposals and recommendations have been formulated for the systematic improvement of the organisational and legal framework governing the administrative liability of military personnel, in the form of a roadmap addressed to key state institutions and requiring the implementation of a series of coordinated measures.

In accordance with the proposed model, the key stages of the proceedings in cases concerning administrative offences committed by military personnel have been outlined, namely: detection/response, preliminary enquiry/investigation,

formulation of charges/drawing up of a report, hearing, appeal and enforcement of decisions.

It has been demonstrated that the successful implementation of the proposed changes requires not only legislative initiatives but also the identification and minimisation of potential risks. The study has identified key threats, such as possible resistance from entrenched departmental culture, resource constraints and political challenges.

The most significant academic findings of the thesis are as follows:

for the first time:

- a comprehensive model has been developed for the organisational and legal framework governing the administrative liability of military personnel in Ukraine, viewed as the interaction of two interdependent and interrelated components (institutional-organisational and regulatory-legal), aimed at eliminating systemic flaws in the current regulatory framework and harmonising it with NATO standards;
- it has been established that there is no alternative to the transition from an outdated, repressive-oriented model of accountability to a service-oriented one, in which a military serviceman is regarded as a person and a citizen with special duties, rather than as an object of disciplinary authority;

The following have been refined:

- the conceptual framework, by: formulating the author's definitions and clarifying the meaning of the key concepts of the study, namely: 'administrative liability of military personnel' in: a) a narrow (specialised legal) sense as a specific type of legal liability applicable to military personnel and persons treated as such for committing an administrative offence that is not directly linked to the performance of military service duties and does not contain the elements of a criminal offence. Its main purpose is to safeguard public order and the established, universally binding rules of conduct outside the sphere of purely military statutory relations, which is achieved through the application by authorised state bodies (officials) of administrative penalties prescribed by law; b) in a broad (universal) sense, as a comprehensive system of public administration, measures of influence and response,

regulated by legal norms, which are applied by authorised bodies and commanders to military personnel with a dual purpose: to ensure military discipline, the rule of law and the effectiveness of service by preventing and stopping unlawful acts (misconduct) and holding those responsible to account; and to protect the rights and legitimate interests of military personnel as individuals and citizens by establishing clear procedures, command accountability and mechanisms for appealing against the measures applied;

- academic approaches to reforming the system of administrative liability for military personnel through the implementation of five steps: codification of legislation, institutional development, reform of disciplinary proceedings, ensuring judicial oversight, and the digitalisation of proceedings;

- a classification of the principles of administrative liability for military personnel based on their division into general legal and special (sector-specific) principles, reflecting the specific nature of military service relations and the balance between maintaining combat readiness and protecting human rights;

have been further developed:

- approaches to systematising and adapting, for Ukraine, the best practices of NATO member states and Israel regarding the functioning of military justice institutions, namely: models of the Military Police (Poland, France), parliamentary oversight (Germany), independent legal protection (Canada), simplified procedures (the USA, the UK) and civilian oversight (Israel);

- priority approaches to reforming the system of administrative liability for military personnel in Ukraine and priorities for reforming its organisational and legal framework: a) overcoming legal uncertainty and dualism through the systematic codification of legislation with the aim of clearly distinguishing between disciplinary, administrative and criminal offences; establishing an exhaustive and differentiated list of penalties; enshrining in law enhanced procedural safeguards for military personnel, in particular the right to defence and judicial review of decisions; b) decentralising powers and developing independent oversight and protection institutions to eliminate systemic conflicts of interest: transforming the Military

Prosecutor's Office into a Military Police force with pre-trial investigation functions; establishing independent protection institutions (a Military Ombudsman, a Military Defenders' Service); ensuring effective judicial oversight;

- a justification of the need to draft and adopt a single codified act – the Code of Military Justice of Ukraine – as the basis for reforming the system of accountability for military personnel and for the systematic regulation of all its aspects, a clear distinction between disciplinary offences, administrative offences and criminal offences, as well as the standardisation of procedural safeguards;

- practical proposals for amending current legislation (the Code of Administrative Offences, the Disciplinary Statute, the Laws of Ukraine 'On the Judicial System and the Status of Judges', 'On the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine', etc.) as elements of a roadmap for reforming the system of administrative liability for military personnel in Ukraine.

Keywords: public governance, public administration, military personnel, legal liability, administrative liability, administrative liability of military personnel, administrative offence (misdemeanour), disciplinary liability of military personnel, criminal liability of military personnel, military police, principles of administrative liability of military personnel, rights of military personnel, duties of military personnel, military justice, military law enforcement, Euro-Atlantic integration, administrative offence, Euro-Atlantic integration.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савков А. П., Дорош В. І. Теоретико-правові аспекти адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Управління та адміністрування»*. 2025. № 6 (16). С. 588–598.

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/25715/25689>.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-6\(16\)-588-598](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-6(16)-588-598)

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретико-правове підґрунтя інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

2. Дорош В. І. Зарубіжний досвід забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців: перспективи для України. *Національні інтереси України*. 2025. № 7(12). С. 591–600.

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/26262/26235>

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\)-591-600](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12)-591-600)

3. Дорош В. І. Реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні на засадах імплементації стандартів НАТО. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. 2025. № 8.

URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/7259/7379>.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.8.22>

4. Дорош В. І. Організаційно-правове забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні в контексті євроатлантичної інтеграції. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 17 (2025).

URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-17-02-06/2025-17-02-06>

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-17-02-06>

В. Які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Дорош В. І. Питання адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики*: матер. XI Міжнародна науково-практична конференція, 27-28 квіт. 2023 р. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 78–82.

2. Дорош В. І. Юридична відповідальність військовослужбовців в Україні: теоретико-правове забезпечення. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні*: матер. I Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 09 лист. 2023 р. Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2023. С. 169–173.

3. Дорош В. І. Правові засади запровадження системи Військової юстиції в Україні *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: матер. VII Міжнародного правничого форуму, 28 трав. 2024 р. Чернівці: Технодрук, 2024. С. 220–222.

4. Савков А., Дорош В. Досвід Республіки Польща у застосуванні адміністративної відповідальності військовослужбовців. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційних поступ*: 1-ша Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, 31 трав. 2024 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2024. С. 440–444.

Особистий внесок здобувача: здійснено комплексний аналіз досвіду Польщі щодо застосування адміністративної відповідальності військовослужбовців.

5. Дорош В. І. Організаційно-правові засади функціонування Військової юстиції в Україні *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні*: матер. II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14 лист. 2024 р. Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2024. С. 32–35.

6. Дорош В. І. Адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні: нормативно-правове забезпечення та конституційний захист. *Конституція України vs інституційна спроможність держави: реальність і перспективи*: матер. VI Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України, 25 черв. 2025 р. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2025. С. 49–51.

7. Дорош В. І. Імплементация стандартів НАТО у забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Зміцнення потенціалу державної служби та громадян щодо співпраці через комунікацію*: матер. щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ – Чернівці, 1 лип. 2025 р.) / за заг. ред. Лариси Комахи, Наталії Корчак, Лілії Гонюкової, Наталії Ларіної. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2025. С. 73 – 74.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	23
ВСТУП.....	25
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	37
1.1.Рівень дослідженості адміністративної відповідальності військовослужбовців у сучасному науковому дискурсі.....	37
1.2. Понятійно-категорійний апарат дослідження.....	52
1.3.Теоретико-правові аспекти адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.....	65
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	83
2.1. Інституційно-організаційне забезпечення.....	83
2.2.Нормативно-правове забезпечення.....	95
2.3.Зарубіжний досвід забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців та його адаптація в Україні.....	109
Висновки до розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	136
3.1.Імплементация стандартів НАТО в контексті реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.....	136
3.2.Пріоритетні напрями вдосконалення організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.....	153
3.3.Практичні рекомендації та пропозиції з удосконалення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.....	167
Висновки до розділу 3.....	179
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ВРУ	- Верховна Рада України
ВСП	- Військова служба правопорядку
ГШ ЗСУ	- Генеральний Штаб Збройних Сил України
ДБР	- Державне бюро розслідувань
ДТП	- дорожньо-транспортна пригода
ЄКПЛ	- Європейська конвенція з прав людини
ЄС	- Європейський Союз
ЄСІТС	- Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система
ЄСПЛ	- Європейський суд з прав людини
ЗСУ	- Збройні Сили України
КАСУ	- Кодекс адміністративного судочинства України
КВЮУ	- Кодекс військової юстиції України
ККУ	- Кримінальний кодекс України
КМУ	- Кабінет Міністрів України
КРІ	- ключові показники ефективності
КУпАП	- Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС	- Міністерство внутрішніх справ України
Мін'юст	- Міністерство юстиції України
МОУ	- Міністерство оборони України
НАТО	- Організація Північноатлантичного договору / Північноатлантичний альянс
Нацпол	- Національна поліція України
НГУ	- Національна гвардія України (Нацгвардія)
ОБСЄ	- Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	- Організація об'єднаних націй
РНБО	- Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	- Служба безпеки України
США	- Сполучені Штати Америки

ФРН	- Федеративна республіка Німеччина
ЦАХАЛ	- Армія оборони Ізраїлю
AJP-4.10	- спільна доктрина НАТО з медичного забезпечення
BCD	- «погана поведінка»
СКО	- Центральний координаційний орган
СО	- командир частини
CSD	- Кодекс службової дисципліни
DCAF	- Женевський центр з питань демократичного управління сектором безпеки
DDCS	- Директорат адвокатських служб оборони
FFA	- незалежний механізм збору фактів
MPCID	- Відділ кримінальних розслідувань Військової поліції Ізраїлю
NATO	- Угода між сторонами Північноатлантичного договору щодо статусу їхніх збройних сил
SOFA	-
NJP	- позасудове покарання
PER	- звіт про продуктивність
SPA	- Служба військового обвинувачення
SOPs	- стандартна операційна процедура
UCMJ	- Уніфікований кодекс військової юстиції США
WDO	- Військовий дисциплінарний статут

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України та реалізації стратегічного євроатлантичного курсу держави особливої ваги набуває створення сучасної, ефективної та справедливої системи юридичної відповідальності для військовослужбовців. Зростання чисельності Збройних Сил України, зростаюча складність поставлених перед ними завдань і потреба гармонізувати національне законодавство зі стандартами НАТО вимагають глибокого наукового аналізу та суттєвого перегляду підходів до регулювання відповідальності військових.

Публічне управління у військовій та безпековій сфері відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності та справедливості системи юридичної відповідальності для військовослужбовців, що є особливо актуальним в умовах повномасштабної збройної агресії та реалізації стратегічного євроатлантичного курсу держави. Ефективне публічне управління забезпечує належне адміністрування, яке базується на принципах верховенства права, і є важливим елементом у реформуванні військової юрисдикції. Це дозволяє гармонізувати національне законодавство зі стандартами НАТО, що є необхідним для досягнення євроатлантичної інтеграції та набуття повноправного членства в НАТО.

Демократичний розвиток суспільства, заснований на повазі до права, утвердженні верховенства права як головного принципу соціальної взаємодії та побудові правової держави, передбачає комплексне вирішення питань, що безпосередньо впливають на забезпечення національної безпеки та оборони. Питання публічного управління та адміністрування у сфері безпеки й оборони, зокрема питання адміністративної відповідальності військовослужбовців, уже понад десятиліття перебуває в центрі уваги політиків, науковців і громадськості. У цьому контексті ефективне публічне управління у військовій та безпековій сфері відіграє ключову роль у реформуванні військової юрисдикції.

На необхідності вдосконалення юридичної (адміністративної, дисциплінарної та кримінальної) відповідальності військовослужбовців і формування військової юстиції в Україні у контексті євроатлантичної інтеграції та набуття повноправного членства в НАТО наголошується у низці державних стратегічних документів, зокрема: Стратегічний оборонний бюлетень України (ціль 5.7) передбачає реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію; Стратегія національної безпеки України (IV Розділ, п. 58) одним із напрямів і завдань реформування та розвитку сектору безпеки й оборони визначає здійснення оборонної та безпекової реформи за нормами, принципами і стандартами НАТО.

Чинна система адміністративної відповідальності військовослужбовців, що значною мірою є спадком радянської правової моделі, характеризується системними суперечностями та не у повній мірі відповідає фундаментальним принципам правової держави. Ключовою проблемою залишається трактування та взаємопроникнення понять «юридична», «кримінальна», «адміністративна» та «дисциплінарна» відповідальність, що призводить до правової невизначеності, надмірної концентрації квазісудових повноважень в руках командирів та, як наслідок, до обмеження процесуальних гарантій і прав військовослужбовців. Публічно-адміністративний підхід повинен бути спрямований не лише на підтримання військової дисципліни, але й на дотримання прав людини, що є важливим у контексті демократичного розвитку суспільства.

Однією з центральних проблем є невизначеність у трактуванні та взаємодії таких ключових понять, як «юридична», «кримінальна», «адміністративна» й «дисциплінарна» відповідальність. Це породжує правову невизначеність і сприяє надмірній концентрації квазісудових повноважень у руках військового командування, що, у свою чергу, обмежує процесуальні гарантії та права військовослужбовців. Існуючий публічно-адміністративний підхід, акцентований переважно на каральному аспекті замість збалансування

військової дисципліни з дотриманням прав людини, конфліктує з фундаментальними цінностями, на яких засновані збройні сили країн-членів НАТО. У контексті демократичного суспільства адміністративна відповідальність військовослужбовців слугує важливим елементом національної безпеки. Водночас вона має соціальну значущість, потребує чіткої правової регламентації та ефективного публічного управління, яке має базуватися на принципах верховенства права й забезпечувати адекватне адміністрування цієї сфери.

Складність вирішення цих питань полягає у тому, що реформування системи військової юстиції відбувається в умовах ведення бойових дій. І варто зазначити, що система військової юстиції синхронізує свою дію з публічним адмініструванням усфері оборони для досягнення спільної мети – забезпечення воєнної безпеки. Це вимагає розробки такої моделі, яка з одного боку, має забезпечити оперативність і дієвість інструментів підтримання дисципліни та боєздатності, а з іншого – гарантувати непорушність прав військовослужбовця як людини та громадянина України. Реалії сьогодення актуалізують потребу системного реформування і, відповідно, суттєвого наукового обґрунтування пріоритетних проблем, а саме: чіткого розмежування видів відповідальності, створення незалежних інституцій військової юстиції, запровадження дієвих процесуальних гарантій та імплементації найкращих світових практик.

У сучасній науці значна увага дослідників приділяється вивченню питань адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Серед них: Т. Аверочкіна [1], В. Бойко [19], В. Братковський [22], М. Веселов [24-27], С. Вітвіцький [32-33], В. Залужний [54-56], О. Зима [58], В. Коломієць [68-70], М. Комісаров [74], В. Кононець [75], С. Константинов [76], І. Коропатнік [78], М. Моїсєєв [85-86], О. Оскілко [89], О. Остапенко [90], Г. Остафійчук [91], В. Пашинський [54; 95], С. Петков [96-97], М. Полякова [99], Г. Попов [101], К. Прокопенко [150], М. Рябовол [155], О. Северінова [158], О. Ткаченко [164], М. Турокот [166-167], В. Шкарпицька [172],

В. Шкарупа [173], С. Шаптала [54] та ін. Також низка науковців, сфера наукових інтересів яких стосувалась функціонування системи військової юстиції, створення військових судів і військового омбудсмана, досліджували питання їх реформування в контексті євроатлантичної інтеграції: М. Беланюк [13], Ю. Бобров [17], А. Воловоденкова [30], Р. Дегтяр [37], М. Драпо [183], С. Лі [188-189], О. Марцеляк [83], Ю. Полянський [100], О. Проневич [151], В. Топчій [165], Е. Фідел [185], В. Цокур [170], О. Шкуропацький [174] та ін.

Незважаючи на доволі значний науковий інтерес до цієї проблематики, більшість досліджень мають фрагментарний характер або зосереджені на окремих аспектах відповідальності військовослужбовців. Нині надзвичайно пріоритетною постає проблема комплексного обґрунтування організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців та її реформування за умови гармонійного поєднання національних традицій з передовими міжнародними стандартами та напрацювання цілісного підходу до вдосконалення законодавства та посилення публічно-управлінської спроможності. Крім цього, додаткового наукового обґрунтування потребує розробка пропозицій і рекомендацій для їх практичного впровадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилось в межах науково-дослідної роботи кафедри публічної політики ННІ публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Публічне управління в умовах кризових ситуацій: теорія та практика» (№ державної реєстрації 0124U000045). У ньому дисертантом було здійснено теоретичне обґрунтування принципів і стандартів НАТО в контексті їх адаптації до національної системи безпеки й оборони, а також реформування інституту юридичної відповідальності військовослужбовців в Україні в цілому.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні та формулювання на цій основі визначення практичних пропозицій та рекомендацій з її удосконалення.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі *завдання*:

- уточнити понятійно-категорійний апарат дослідження: запропонувати авторські визначення та уточнити зміст основних понять дослідження;
- обґрунтувати концептуальні засади та принципи сучасної системи адміністративної відповідальності військовослужбовців;
- проаналізувати чинне нормативно-правове й інституційно-організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців та ідентифікувати його системні недоліки;
- проаналізувати й узагальнити зарубіжний досвід з питань організації систем військової юстиції у провідних державах-членах НАТО та Ізраїлі та визначити найкращі практики для імплементації в Україні;
- обґрунтувати пріоритетні шляхи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні;
- розробити та обґрунтувати модель публічного організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні;
- сформулювати практичні пропозиції та рекомендації з удосконалення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Об'єкт дослідження – адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні.

Предмет дослідження – організаційно-правові засади адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дисертаційного дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних:

загальнонаукових методів:

- метод систематизації і узагальнення – для удосконалення понятійно-категорійного апарату дослідження та визначення принципів, на яких ґрунтуються передові зарубіжні моделі адміністративної відповідальності

військовослужбовців та висновків щодо глобальних тенденцій у сфері військової юстиції на основі аналізу досвіду кількох держав;

- метод аналізу і синтезу – для: декомпозиції об’єкта дослідження на складові елементи; вивчення окремих норм законодавства, судової практики, положень наукових праць та інституційних структур;

- індуктивний метод – для узагальнення емпіричного матеріалу з метою формулювання висновків про системні вади та невідповідність сучасним вимогам чинної системи;

- дедуктивний метод – для застосування загальнотеоретичних положень (принципи верховенства права, стандарти НАТО) до аналізу конкретних національних нормативно-правових актів та інституцій;

спеціально-наукових методів:

- порівняльно-правовий – для аналізу зарубіжного досвіду (розділ 2), виявлення не лише спільних та відмінних рис, а й ідентифікації найефективніших інституційних і нормативних рішень, придатних для адаптації й імплементації в українську правову систему;

- системно-структурний – для розгляду адміністративної відповідальності військовослужбовців як цілісної складної системи з її внутрішніми та зовнішніми зв’язками і дуалізму правового регулювання та фрагментацію функцій;

- формально-юридичний (догматичний) – для аналізу змісту нормативно-правових актів України, витлумачення правових норм та їх ієрархії, виявлення колізії, прогалин і дублювання положень і формулювання пропозиції щодо їх усунення;

- моделювання – для розробки комплексної моделі організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців (розділ 3);

- логіко-семантичний – для уточнення понятійно-категорійного апарату (розділ 1) та забезпечення термінологічної чіткості роботи;

– методи прогнозування отриманих результатів – для визначення пріоритетних напрямів реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні та формулювання практичних пропозицій та рекомендацій до органів публічної влади.

Застосування цих методів дослідження гарантувало вірогідність та об'єктивність отриманих результатів, сприяло досягненню поставлених цілей і виконанню зазначених завдань.

Дослідження ґрунтується на аналізі вітчизняних публічно-управлінських, нормативно-правових актів; актів міжнародних організацій та зарубіжних держав; стратегічних документів і програм; зарубіжних та вітчизняних наукових джерел; матеріалів українських та міжнародних конференцій, Інтернет-ресурсів; стратегічних, планових та звітно-аналітичних матеріалах органів державного та військового управління; судових рішень, а також власних спостереженнях автора тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців та визначенні пріоритетних шляхів її реформування, розроблено цілісну модель її реформування та запропоновано практичні пропозиції та рекомендації з перетворення її на послідовний і реалістичний план дій, зокрема:

уперше:

– розроблено комплексну модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні як взаємодії двох взаємообумовлених та взаємопов'язаних блоків (інституційно-організаційного та нормативно-правового), спрямовану на усунення системних вад чинного регулювання та його гармонізацію зі стандартами НАТО;

– визначено безальтернативність переходу від застарілої, репресивно-орієнтованої, до сервісно-орієнтованої моделі відповідальності, у якій

військовослужбовець розглядається як людина та громадянин з особливими обов'язками, а не як об'єкт дисциплінарної влади;

удосконалено:

– категорійно-понятійний апарат шляхом: формулювання авторських визначень та уточнення змісту основних понять дослідження, а саме: «адміністративна відповідальність військовослужбовців» у: а) вузькому (спеціально-юридичному) значенні як особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується до військовослужбовців та прирівняних до них осіб за вчинення адміністративного правопорушення, не пов'язується безпосередньо з виконанням обов'язків військової служби та не містить ознак кримінального злочину. Її основною метою є охорона суспільного порядку та встановлених загальнообов'язкових правил поведінки поза сферою суто військово-статутних відносин, що реалізується через застосування уповноваженими державними органами (посадовими особами) визначених законом адміністративних стягнень; б) широкому (універсальному) значенні як комплексна, врегульована нормами права, система публічного адміністрування, заходів впливу та реагування, що застосовуються уповноваженими органами та командирами до військовослужбовців з подвійною метою: забезпечення військової дисципліни, правопорядку та ефективності служби шляхом запобігання і припинення протиправних діянь (проступків) і притягнення винних до відповідальності; захист прав і законних інтересів військовослужбовця як людини та громадянина шляхом встановлення чітких процедур, підзвітності командування та механізмів оскарження застосовуваних заходів;

– наукові підходи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців шляхом реалізації п'яти кроків: кодифікації законодавства, інституційної розбудови, реформування дисциплінарного провадження, забезпечення судового контролю, цифровізації проваджень;

– класифікацію принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців на основі їх поділу на загальноправові та спеціальні (галузеві), що відображають специфіку військово-службових відносин і баланс між підтриманням боєздатності та захистом прав людини;

набули подальшого розвитку:

– підходи до систематизації та адаптації для України передового досвіду держав-членів НАТО та Ізраїлю щодо функціонування інститутів військової юстиції, а саме: моделей Військової поліції (Польща, Франція), парламентського контролю (ФРН), незалежного правового захисту (Канада), спрощених процедур (США, Велика Британія) та цивільного нагляду (Ізраїль);

– пріоритетні шляхи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні та пріоритети реформування її організаційно-правового забезпечення: а) подолання правової невизначеності та дуалізму шляхом системної кодифікації законодавства з метою чіткого розмежування дисциплінарних, адміністративних і кримінальних проступків; встановлення вичерпного та диференційованого переліку стягнень; законодавчого закріплення посиленних процесуальних гарантій для військовослужбовців, зокрема право на захист та судовий перегляд рішень; б) децентралізація повноважень та розбудова незалежних інституцій контролю і захисту з метою усунення системного конфлікту інтересів: трансформація ВСП у Військову поліцію з функціями досудового розслідування; створення незалежних інститутів захисту (Військового омбудсмена, Служби військових захисників); забезпечення ефективного судового контролю;

– обґрунтування доцільності розробки й ухвалення єдиного кодифікованого акта – Кодексу військової юстиції України як основи для реформування системи відповідальності військовослужбовців та системного врегулювання усіх її аспектів, чіткого розмежування дисциплінарних проступків, адміністративних правопорушень та злочинів, а також уніфікації процедурних гарантій;

– практичні пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства (КУпАП, Дисциплінарний статут, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Військову службу правопорядку Збройних Сил України» тощо) як елементів дорожньої карти реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені й науково обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в процесі розробки нормативно-правової бази з питань реформування системи військової юстиції, удосконалення законодавства про адміністративну відповідальність військовослужбовців, гармонізації національного законодавства зі стандартами НАТО, зокрема під час розробки проєктів Кодексу військової юстиції України, законів «Про Військову поліцію», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців» та внесення комплексних змін до чинного профільного законодавства.

Результати дослідження також можуть бути використані в практичній діяльності: Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України під час розробки підзаконних актів і методичних рекомендацій; Військової служби правопорядку у процесі її трансформації у Військову поліцію; органів військового управління (командирів) усіх рівнів під час застосування заходів дисциплінарного впливу та фіксації адміністративних проступків; судових органів під час запровадження спеціалізації суддів з розгляду військових справ; правозахисних організацій для захисту прав військовослужбовців тощо.

Окрім того, результати можуть бути застосовані в освітньому процесі закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку здобувачів за освітньо-професійними та освітньо-науковими програмами галузей знань «Право», «Правоохоронна діяльність», «Публічне управління та адміністрування», а також у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації

командного складу Збройних Сил України, співробітників Військової служби правопорядку та суддів відповідної спеціалізації.

Наукові рекомендації, висновки, пропозиції, отримані в дисертації були враховані і використані (Дод. А):

- Державним університетом інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, зокрема в процесі формування навчально-методичного комплексу дисциплін за освітньо-професійною програмою «Публічне управління та євроінтеграційні процеси», Публічне управління соціальною безпекою», та другого (магістерського) рівнів вищої освіти (акт про впровадження від 12 березня 2025 р.).

- Міністерством оборони України під час обговорення пріоритетів реформування юридичної відповідальності військовослужбовців в Україні (довідка від 01.09.2025 р.).

- Громадською організацією «Інститут стратегічних комунікацій» Глобальної організації союзницького лідерства у поточній діяльності (акт про впровадження від 18.10.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення, зроблені висновки, практичні рекомендації та пропозиції дисертаційного дослідження є особистим здобутком дисертанта. У роботі не використовувались ідеї та розробки, що належать співавтору. Особистий внесок здобувача у написаних у співавторстві наукових праць обґрунтовано у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові результати та положення дисертаційного дослідження було обговорено й оприлюднено на фаховому семінарі кафедри публічної політики ННІ публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 28 від травня 2026 року).

Основні ідеї, положення, висновки дисертаційного дослідження було апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях протягом 2023-2025 рр., зокрема: VI Конгресі

парламентаристів до Дня Конституції України «Конституція України vs інституційна спроможність держави: реальність і перспективи» (Київ, 2025); Літній науковій школі «Зміцнення потенціалу державної служби та громадян щодо співпраці через комунікацію» (Київ, 2025); VII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування в сучасних умовах» (Чернівці, 2024); I Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційних поступ» (Івано-Франківськ, 2024); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні» (Київ, 2024); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики» (Харків, 2023); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні» (Київ, 2023).

Публікації. Основні результати кваліфікаційної роботи опубліковано автором у 11 наукових працях, зокрема: 4 статтях у фахових наукових виданнях України категорії «Б»; 7 публікаціях у збірниках тез і матеріалів науково-комунікативних заходів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, дев'яти підрозділів, об'єднаних у три розділи, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить 5 таблиць, 4 рисунки та 3 додатки. Повний обсяг дисертації становить 223 сторінок, із них 165 – основного тексту. Список використаних джерел налічує 211 найменувань, 36 з яких – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

1.1. Рівень дослідження адміністративної відповідальності військовослужбовців у сучасному науковому дискурсі

Проблема юридичної відповідальності військовослужбовців, зокрема адміністративної, є однією з наріжних у системі військового права й управління. Її актуальність визначається подвійною функцією: з одного боку, вона є ключовим інструментом забезпечення військової дисципліни, правопорядку та боєздатності збройних сил, а з іншого – виступає гарантією дотримання прав і свобод самих військовослужбовців, встановлюючи чіткі межі та процедури застосування державних примусових заходів. В умовах триваючої збройної агресії проти України та стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, ця проблематика набуває особливої гостроти. Зростання чисельності Збройних Сил України, ускладнення завдань, що стоять перед ними, та необхідність адаптації національного законодавства до стандартів НАТО вимагають глибокого наукового осмислення та перегляду існуючих підходів до регулювання відповідальності осіб у погонах. Важливо зазначити, що адміністративна відповідальність військовослужбовців є невід'ємною частиною системи публічного управління в оборонній та військовій сферах. Це забезпечує ефективність функціонування збройних сил та підтримання правопорядку, сприяє інтеграції національних оборонних структур у міжнародні безпекові системи, а також дозволяє здійснювати контроль за дотриманням законності і прав людини в рамках військової служби. Публічне управління, таким чином, виступає як координаційний механізм, що об'єднує правові, адміністративні та організаційні аспекти

управління військовими формуваннями, забезпечуючи їхню відповідність національним інтересам та міжнародним стандартам.

З цією метою варто здійснити комплексний аналіз стану наукової розробки проблеми адміністративної відповідальності військовослужбовців на основі праць вітчизняних і закордонних науковців, для систематизації основних напрямів досліджень, виявлення ключових дискусійних питань і визначення перспективних векторів для подальших наукових розвідок.

Фундаментальною проблемою, що стала відправною точкою для більшості вітчизняних досліджень, є дихотомія та взаємопроникнення понять «адміністративна відповідальність» та «дисциплінарна відповідальність» військовослужбовців, закладена у вітчизняному науковому дискурсі та законодавстві. Вчені намагаються розмежувати ці поняття, визначити їхню правову природу та запропонувати шляхи вдосконалення їх нормативного регулювання.

Так, Т. Аверочкіна та Т. Білоус-Осінь у своїй праці здійснюють комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів адміністративної відповідальності військовослужбовців. Автори зосереджуються на визначенні правової природи цього інституту, розглядаючи його як специфічний вид юридичної відповідальності, що поєднує в собі елементи як адміністративного, так і військово-адміністративного права. Автори детально аналізують підстави притягнення до відповідальності, класифікуючи їх на нормативні (наявність норм права) та фактичні (вчинення військового адміністративного правопорушення). Значну увагу приділено дослідженню суб'єктного складу правопорушень та особливостям процедури притягнення військовослужбовців до відповідальності, яка, на відміну від загальної процедури, часто здійснюється в рамках дисциплінарної влади командира (начальника). Вони доходять висновку про необхідність чіткішого законодавчого розмежування адміністративних та дисциплінарних проступків, а також уніфікації процедур їх розгляду для посилення гарантій прав військовослужбовців [1].

Важливе значення для розвитку наукової думки з питань адміністративної відповідальності військовослужбовців має здобуток В. Пашинського, який здійснив комплексне дослідження адміністративно-правового забезпечення оборони України [95]. Дисертаційне дослідження автора є комплексним розглядом адміністративно-правового забезпечення оборони України, в якому аналізуються теоретичні та практичні проблеми цієї сфери. Таким чином, адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні є не лише важливим елементом військового права, але й складовою частиною публічного управління, що забезпечує баланс між підтриманням дисципліни у військах та захистом прав військовослужбовців. Це вимагає постійного вдосконалення законодавства та практики його застосування, з урахуванням міжнародного досвіду та стандартів, особливо в контексті євроатлантичної інтеграції.

У роботі розкрито сутність оборони держави як об'єкта адміністративного права, досліджено поняття, складові та тенденції розвитку адміністративно-правових відносин у цій галузі. Автор пропонує власне визначення «адміністративно-правового забезпечення оборони», розглядає його структуру та класифікує суб'єктів, що його здійснюють. На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду, в дисертації розроблено рекомендації щодо вдосконалення військово-адміністративного законодавства України.

Вартим уваги є здобуток М. Моїсєєва, який у своїй науковій публікації досліджує підходи до визначення поняття «військового адміністративного правопорушення» та встановлює його характерні ознаки. Зокрема, автором класифіковано ознаки військових адміністративних правопорушень на: загальні, якими характеризуються всі без виключення адміністративні проступки (вчинення у формі дії або бездіяльності, протиправність, винність, караність, суспільна шкідливість); спеціальні, тобто притаманні виключно військовим адміністративним правопорушенням (особливий об'єкт посягання, яким виступає законодавчо встановлений порядок проходження військової

служби; спеціальний суб'єкт вчинення, яким може бути військовослужбовець, військовозобов'язаний, резервіст під час проходження зборів; специфікою адміністративних стягнень у вигляді штрафу або арешт з утриманням на гауптвахті тощо) [86, с. 118].

Також варто зазначити, що у праці О. Остапенка розглянуто питання юридичної кваліфікації протиправних дій (чи бездіяльності), що були вчинені військовослужбовцем Збройних Сил України та прирівняними до них особами. Автор, зокрема зазначає, що юридична кваліфікація військових адміністративних правопорушень має достатньо врегульовану правову основу. Це стосується аналізу матеріальних і процесуальних основ кваліфікації військових адміністративних правопорушень, використанню доказової бази щодо вчинених протиправних дій чи бездіяльності та дотриманні принципів провадження у справі про адміністративне правопорушення [90].

Окремо необхідно виділити науково-практичний коментар «Військові адміністративні правопорушення», що був розроблений С. Вітвіцьким, М. Веселовим, О. Нестеренком та П. Єспринцевим. У посібнику авторами особливу увагу було приділено складам військових адміністративних правопорушень, що зазнали змін, а також тим складам правопорушень, стосовно яких у судовій практиці виникає чимала кількість спірних питань щодо їх правильної кваліфікації. Видання підготовлено задля напрацювання єдиної практики та підвищення рівня професійної підготовки суддів та працівників апаратів судів з питань розгляду справ про військові адміністративні правопорушення, вчинені в умовах дії правового режиму воєнного стану [32].

У контексті дослідження питань запобігання військовим адміністративним правопорушенням доцільно вказати на наукову публікацію С. Петкова, А. Барікова, І. Копотуна та ін., де основний акцент ставиться на дотриманні військової дисципліни в умовах дії правового режиму воєнного стану є однією з передумов підвищення ефективності оборони держави та

забезпечення національної безпеки в цілому [96]. Авторами дослідження виявлено низку суперечностей у змінах, внесених до законодавства про військові адміністративні правопорушення після початку широкомасштабного військового вторгнення. Зокрема, вони зазначають, що такі зміни, як посилення покарання та відсутність права на пом'якшення покарання тощо, спрямовані на підвищення дисципліни, можуть мати протилежний ефект, зменшуючи мотивацію та впевненість військовослужбовців. Окремо дослідники звертають увагу на наданні права складати протокол про адміністративне військове правопорушення та збирати докази майже завжди командир батальйону, що в такому випадку робить військовослужбовців незахищеними і залежними перед командирами, що також підвищує корупційні ризики.

Теоретичний аналіз адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні зроблено В. Шкарпицькою [172], яка досліджує проблемні аспекти притягнення військових до відповідальності, а також вивчає думки щодо запровадження альтернативних адміністративних стягнень. У статті розкриваються причини та мета таких нововведень у законодавстві. Особлива увага приділяється специфіці застосування адміністративних стягнень до військовослужбовців, що відрізняє їх від цивільних осіб. Аналізуються конкретні види військових адміністративних правопорушень, такі як непокоря, самовільне залишення частини, недбале ставлення до служби та інші. Розглядаються також питання відповідальності за корупційні правопорушення в армійському середовищі. Авторка встановлює, що адміністративна відповідальність військовослужбовців є важливим інструментом для підтримання військової дисципліни та правопорядку. У статті наголошується на особливостях правового статусу військовослужбовців, які зумовлюють специфіку їхньої юридичної відповідальності. Окрім цього, у статті аналізуються недоліки чинного законодавства та пропонуються шляхи його вдосконалення.

У тексті акцентовано увагу на тому, що публічне управління в оборонній сфері, зокрема в аспекті адміністративної відповідальності військовослужбовців, є критично важливим для забезпечення ефективної обороноздатності держави та дотримання правових стандартів. Це управління включає розробку та впровадження законодавчих ініціатив, які враховують як національні, так і міжнародні стандарти, що дозволяє підтримувати баланс між дисципліною та правами військовослужбовців.

«Системні ознаки публічного адміністрування (державного управління) у сфері оборони виявляються у тісному нерозривному взаємозв'язку діяльності усіх інститутів держави, що належать до сектору безпеки і оборони, – органів військового управління, інших державних органів. Адже така діяльність спрямовується на забезпечення обороноздатності держави, а звідси – воєнної безпеки. Обороздатність є універсальною категорією для визначення змісту публічного адміністрування (державного управління) у сфері оборони. Варто звернути увагу, що саме обороноздатність держави характеризує той рівень виконання державою функції оборони, який дає змогу забезпечити воєнну безпеку зокрема та національну безпеку загалом. Саме тому публічне адміністрування у сфері оборони охоплює діяльність усіх інститутів держави, призначенням яких є формування та реалізація економічних, політичних, соціальних, інформаційних, наукових, науково-технічних, правових і воєнних заходів щодо підготовки держави до захисту та її захист від збройної агресії, збройного конфлікту» [19, с.76].

Важливим напрямом досліджень є вивчення зарубіжного досвіду з метою його можливої імплементації в правову систему України. Вчені аналізують моделі військової юстиції, системи дисциплінарних стягнень та механізми захисту прав військовослужбовців у державах-членах НАТО.

У цьому контексті доречно вказати на наукову публікацію В. Залужного, С. Шаптали, Л. Кримаця та В. Пашинського, в якій автори, спираючись на свій практичний досвід, обґрунтовують необхідність кардинального реформування системи відповідальності у ЗСУ. Вони аналізують радянську спадщину в

Дисциплінарному статуті та її невідповідність сучасним викликам і стандартам НАТО. Автори розглядають досвід провідних держав Альянсу (США, Великої Британії, Німеччини) та виокремлюють ключові принципи, на яких має будуватися нова система: верховенство права, індивідуалізація відповідальності, наявність чітких процедурних гарантій, право на захист та справедливий розгляд. Вони наголошують, що дисциплінарна влада командира має бути збалансована незалежними механізмами контролю (військова юстиція, військовий омбудсман). Стаття є важливим джерелом для розуміння філософії реформ, що пропонуються вищим військовим керівництвом [54].

Питання еволюції військової юстиції в державах-членах НАТО було досліджено М. Беланюком з метою врахування такого досвіду в ході удосконалення вітчизняної системи військової юстиції, з урахуванням прагнень України до повноцінного членства у НАТО [13]. У статті розглядаються етапи становлення та розвитку військової юстиції в державах-членах НАТО, з акцентом на можливості адаптації цього досвіду в Україні. Автор аналізує ключові інститути військової юрисдикції, їх функції та роль у забезпеченні законності, правопорядку і захисту прав військовослужбовців. Окрема увага приділена порівнянню моделей військової юстиції та оцінці їх відповідності стандартам демократичного правосуддя. У роботі обґрунтовується необхідність відновлення ефективної системи військової юстиції в Україні в контексті інтеграції до НАТО.

До досвіду НАТО також звертаються М. Комісаров і Н. Комісарова, які досліджують особливості правового регулювання кримінальної відповідальності військовослужбовців держав-членів НАТО [74]. Авторами проведено порівняльно-правове дослідження військово-кримінального законодавства провідних держав Альянсу, визначено спільні та відмінні риси механізмів притягнення військових до відповідальності. Розглянуто правові підстави та процедури притягнення за злочини проти порядку несення служби й інші правопорушення, що посягають на військову дисципліну. Автори

роблять висновки щодо можливості адаптації позитивного зарубіжного досвіду до українського законодавства в умовах євроатлантичної інтеграції.

Окремі аспекти закордонного досвіду висвітлено у праці О. Марцеляка, який досліджує інститут військового омбудсмена як важливий елемент демократичного цивільного контролю над збройними силами. Автор аналізує різні моделі функціонування цього інституту в країнах світу (парламентську, виконавчу, змішану) та розкриває його основні функції: розгляд скарг військовослужбовців, проведення розслідувань, надання рекомендацій органам військового управління, підготовка звітів для парламенту. О. Марцеляк доводить, що ефективна діяльність військового омбудсмена сприяє не лише захисту індивідуальних прав, а й підвищенню рівня довіри у війську, запобіганню зловживанням владою та зміцненню бойового духу. Робота містить пропозиції щодо запровадження незалежного інституту військового омбудсмена в Україні з урахуванням національної специфіки та міжнародних стандартів [83]. В Україні прийнято Закон України «Про військового омбудсмена» від 17.09.2025 року № 4603-IX, в якому враховано національну специфіку та міжнародні стандарти.

Отже, можемо констатувати, що проведений аналіз вітчизняних наукових джерел з відкритого доступу, свідчить про значний, хоча й дещо фрагментарний, рівень дослідження проблеми адміністративної відповідальності військовослужбовців. Вітчизняна наука пройшла шлях від загальнотеоретичних розвідок щодо поняття та сутності цього інституту до глибокого аналізу практичних проблем правозастосування, особливо в контексті мобілізаційних процесів. Ключовою залишається дискусія щодо співвідношення адміністративної та дисциплінарної відповідальності, і більшість учених схиляються до необхідності їх чіткого розмежування та посилення процесуальних гарантій для військовослужбовців.

Наявні порівняльно-правові дослідження є надзвичайно важливими в контексті євроатлантичної інтеграції України. Науковці активно аналізують моделі військової юстиції держав НАТО, системи дисциплінарних стягнень та

інститути захисту прав (зокрема, військового омбудсмана). Ці роботи створюють теоретичне підґрунтя для реформування українського законодавства.

Водночас, варто зазначити, що незважаючи на значний науковий доробок, наразі ще бракує комплексних емпіричних досліджень, які б аналізували ефективність застосування адміністративних і дисциплінарних стягнень у ЗСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану. Потребує глибшого вивчення, наприклад, судова практика оскарження рішень командирів. Актуальним є дослідження впливу цифровізації на процедури притягнення до відповідальності. Перспективною є розробка комплексної моделі адміністративно-деліктного законодавства для військовослужбовців, яка б гармонійно поєднувала національні традиції та найкращі практики держав-членів НАТО.

Загалом, наукова спільнота сформувала чіткий запит на реформування інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців, перехід від застарілих радянських підходів до сучасної, демократичної та ефективної системи, що відповідатиме вимогам правової держави та потребам сильного, професійного війська.

Окремим блоком варто детально розглянути праці зарубіжних дослідників, що були опубліковані протягом останніх років, адже війна в Україні, активна фаза якої розпочалася у лютому 2022 року, дала підстави та можливість для здійснення емпіричних досліджень у цій сфері у тому числі не тільки для вітчизняних, а й, безумовно, для зарубіжних дослідників.

Отже, можемо зазначити, що інститут юридичної (адміністративної, кримінальної, дисциплінарної) відповідальності військовослужбовців у демократичних державах перебуває на перетині двох фундаментальних, іноді суперечливих, імперативів: необхідності підтримання жорсткої дисципліни та бойової готовності, що є запорукою національної безпеки, та обов'язку захищати фундаментальні права і свободи людини, яка носить військову форму. На відміну від суто тоталітарних систем, де дисципліна досягається

переважно через примус та обмеження прав, правові системи держав-членів НАТО та інших розвинених демократій пройшли тривалий шлях еволюції, намагаючись знайти оптимальний баланс між цими двома полюсами. Цей процес знайшов своє відображення у численних наукових працях закордонних учених, які досліджують філософію, структуру та практику функціонування систем військової юстиції у своїх державах. Публічне управління та адміністрування також відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування цих систем, надаючи необхідні механізми для реалізації політик, які сприяють дотриманню прав людини та підтриманню дисципліни в збройних силах.

Для України, яка активно реформує сектор безпеки й оборони, аналіз цього наукового доробку має не лише теоретичне, а й винятково важливе практичне значення. Вивчення того, як інші держави вирішують питання розмежування злочинів і проступків, які процесуальні гарантії надають військовослужбовцям, та як функціонує система позасудового реагування на порушення, дозволяє уникнути помилок та запозичити найкращі світові практики. Таким чином, комплексний аналіз стану наукової розробки проблеми адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців на основі праць провідних іноземних авторів для виявлення ключових концептуальних підходів, дискусійних питань і доктринальних моделей, що домінують у західній правовій думці, є важливим для нашого дисертаційного дослідження. Публічне управління в цьому контексті виступає як ключовий інструмент для реалізації реформ та впровадження нових стандартів у сфері безпеки та оборони, забезпечуючи ефективне управління змінами та інтеграцію найкращих практик у національну систему.

Беручи до уваги науковий доробок закордонних дослідників з питань відповідальності військовослужбовців, на нашу думку, їх варто розподілити на чотири основні блоки, зокрема:

1. *Англосаксонська модель військової юстиції*, що фокусується на процесуальних гарантіях та владі командира. Англосаксонська правова традиція, зокрема у США та Великій Британії, характеризується особливою увагою до змагальності процесу та процесуальних прав особи. Водночас, військове право зберігає значну специфіку, пов'язану з інститутом «влади командира» (command authority). Наукові дискусії в цих державах часто точаться навколо того, як узгодити цю владу з вимогами справедливого судочинства.

Вагомим у розвиток цієї теорії та моделі є внесок Ю. Файделла (Eugene R. Fidell) та його праця «Guide to the Rules of Practice and Procedure of the United States Court of Appeals for the Armed Forces» (Посібник з правил практики та процедури Апеляційного суду США у справах збройних сил) [185].

У цьому посібнику автор аналізує систему військової юстиції США. Центральне місце в його дослідженні посідає критика інституту позасудового покарання (Non-Judicial Punishment, NJP), передбаченого ст. 15 Уніфікованого кодексу військової юстиції (UCMJ). Ю. Файделл доводить, що процедура NJP, хоча й є ефективним інструментом підтримки дисципліни в руках командира, не забезпечує належного рівня процесуальних гарантій, що існують у цивільному судочинстві. Він вказує на відсутність незалежного судді, обмежені можливості для представництва інтересів адвокатом та значний тиск на військовослужбовця, який змушений обирати між NJP та ризиком більш суворого покарання у військовому суді (court-martial). Автор аналізує проблему «незаконного впливу командування» (unlawful command influence), коли командири прямо чи опосередковано впливають на результати розгляду справ. Також дослідник виступає за посилення судового контролю над дисциплінарною практикою та розширення прав військовослужбовців у позасудових процедурах.

Британський дослідник П. Роу (Peter Rowe) у своїй праці «The Impact of Human Rights Law on the Armed Forces» (Вплив законодавства про права людини на збройні сили) [202] досліджує еволюцію системи військової

юстиції Великої Британії під впливом Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Центральним у його аналізі є вплив ст. 6 ЄКПЛ (право на справедливий суд) на традиційну систему спрощених дисциплінарних проваджень (summary hearings), що проводяться командирами. П. Роу детально розглядає рішення ЄСПЛ у справах проти Великої Британії, що змусили державу кардинально реформувати своє військове законодавство (Armed Forces Acts). Автор показує, як повноваження командирів щодо накладення стягнень, пов'язаних із позбавленням волі, були обмежені, а роль незалежного судового органу (Court Martial) – посилена. Дослідження доводить, що концепція «військової необхідності» більше не може слугувати виправданням для відступу від фундаментальних процесуальних гарантій, і що військовослужбовець не втрачає своїх базових прав людини, вступаючи на службу.

2. *Канадський досвід* характеризується балансом між дисципліною та Хартією прав і свобод. Так, канадська система військової юстиції є цікавим прикладом спроби гармонізувати британські військові традиції з власним потужним інструментом захисту прав – Канадською хартією прав і свобод.

Канадський досвід потужно представлено у працях одного із найвідоміших критиків канадської системи військової юстиції М. Драпо (M. W. Drapeau), який у своїх роботах «The Canadian Military Justice System is in a meltdown: will Government act?» (Канадська система військової юстиції переживає колапс: чи вживе уряд заходів?) [183] та «Military Justice in Action: Annotated National Defence Legislation» (Військове правосуддя в дії: анотоване законодавство про національну оборону) [182] стверджує, що система, регульована Національним законом про оборону (National Defence Act), зберігає застарілі риси, що не відповідають сучасним стандартам прав людини, гарантованим Хартією. Автор детально аналізує процедуру спрощених розглядів (summary trials), вказуючи, що вони позбавляють військовослужбовця права на представництво адвокатом і проводяться особами (командирами), які не мають юридичної освіти і не є незалежними.

М. Драпо досліджує широкі дискреційні повноваження командирів, які, на його думку, створюють ризики для зловживань та упередженості. Він виступає за повне скасування спрощених розглядів та передачу всіх справ, навіть незначних, до системи військових судів, де забезпечуються повні процесуальні гарантії. Його праці ілюструють постійну напругу між потребами військової ієрархії та фундаментальними правами громадян у демократичному суспільстві.

3. *Континентальна європейська модель*, визначними рисами якої є «громадянин у формі» та адміністративний контроль. Така модель, зокрема німецька та французька, базується на інших традиціях, де адміністративне право відіграє значно більшу роль, а статус військовослужбовця розглядається через призму концепції «громадянина у формі».

Яскравим прихильником цього підходу є К. Айхен (K. Eichen), який у своїй науковій *праці*: «Wehrdisziplinarrecht und gerichtliches Disziplinarverfahren» (Військове дисциплінарне право та судове дисциплінарне провадження) [183] розкриває особливості німецької системи дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, що регулюється Військовим дисциплінарним статутом (Wehrdisziplinarordnung – WDO). Він пояснює унікальну «дворівневу» систему. Перший рівень – це прості дисциплінарні заходи (einfache Disziplinarmaßnahmen), такі як догана чи штраф, які накладаються командиром у позасудовому порядку за незначні проступки. Другий рівень – це судові дисциплінарні заходи (gerichtliche Disziplinarmaßnahmen), такі як пониження у званні чи звільнення, що застосовуються виключно спеціальними військовими дисциплінарними судами (Truppendienstgerichte). К. Айхен підкреслює, що ця система ґрунтується на концепції Bürger in Uniform («громадянин у формі»), згідно з якою військовослужбовець зберігає всі свої конституційні права, а будь-які їх обмеження мають бути чітко обґрунтовані військовою необхідністю та передбачені законом. Робота акцентує увагу на ролі парламентського

уповноваженого у справах збройних сил (Wehrbeauftragter) як позасудового органу контролю, куди може звернутися кожен солдат.

Французький дослідник Ж.-Ю. Мателлі, (J.-H. Matelly) у своїй науковій роботі: «Le statut général des militaires: analyse critique et perspectives» (Загальний статут військовослужбовців: критичний аналіз та перспективи) [190] аналізує положення Кодексу оборони (Code de la défense) та Загального статуту військовослужбовців. Ж.-Ю. Мателлі досліджує систему дисциплінарних стягнень, яка у Франції має чітко адміністративний характер і поділяється на три групи залежно від ступеня суворості. Він розглядає процедури їх накладення, які передбачають право військовослужбовця на ознайомлення з матеріалами справи та надання пояснень. Особливу увагу автор приділяє унікальному подвійному статусу жандармів, які, будучи військовослужбовцями, виконують поліцейські функції під наглядом судової влади. Це створює специфічну систему відповідальності, де військова дисципліна поєднується з вимогами кримінально-процесуального законодавства. Роботи Ж.-Ю. Мателлі висвітлюють складну систему адміністративного контролю за діями військових, включаючи можливість оскарження дисциплінарних рішень у системі адміністративних судів.

4. *Трансформація систем відповідальності у державах Центральної та Східної Європи.* Після розпаду радянського блоку держави Центральної та Східної Європи, що приєдналися до НАТО, провели глибокі реформи своїх збройних сил, включаючи системи військової юстиції. Їхній досвід є особливо цінним для України.

Представником цього напрямку є польський дослідник М. Сівіцкі (M. Siwicki), який у своїй науковій праці: «Odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierzy w świetle ustawy o obronie Ojczyzny» (Дисциплінарна відповідальність солдатів у світлі Закону «Про захист Вітчизни») [203] аналізує нову систему дисциплінарної відповідальності, запроваджену в Польщі Законом «Про захист Вітчизни» 2022 року. Цей закон комплексно реформував польське оборонне законодавство, відмовившись від застарілих

норм. Автор розглядає розширений каталог дисциплінарних стягнень, який тепер включає не лише традиційні догани та попередження, а й грошові штрафи, позбавлення права на частину винагороди, пониження в посаді та званні. М. Сівіцкі аналізує процесуальні аспекти дисциплінарного провадження, наголошуючи на посиленні прав солдатів, зокрема права на ознайомлення з матеріалами, участі у слуханні та права на оскарження. Він також досліджує роль Військової жандармерії (*Żandarmeria Wojskowa*) як органу, що проводить розслідування більш серйозних проступків, та взаємодію командирів з військовими прокурорами. Робота ілюструє, як Польща, будучи членом НАТО, модернізувала свою систему відповідальності, наблизивши її до західних стандартів.

Таким чином, аналіз праць провідних закордонних науковців дозволяє зробити кілька ключових висновків щодо глобальних тенденцій у сфері адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців:

1. Не існує єдиного «стандарту НАТО» щодо системи військової юстиції. Кожна держава будує свою систему на основі власних правових традицій (англосаксонських чи континентальних), однак усі вони дотримуються спільних демократичних принципів.

2. Спостерігається чітка тенденція до посилення процесуальних гарантій для військовослужбовців у дисциплінарних провадженнях. Права, які раніше вважалися притаманними лише кримінальному процесу, все активніше поширюються і на дисциплінарні процедури.

3. В усіх досліджених системах визнається, що командир має володіти ефективними інструментами для оперативного підтримання дисципліни. Однак ця влада не є абсолютною. Вона обмежується, з одного боку, чітко прописаними в законі процедурами, а з іншого – механізмами зовнішнього контролю.

4. У континентальній Європі домінує підхід, згідно з яким військовослужбовець є передусім громадянином, наділеним усіма

конституційними правами, обмеження яких можливе лише на підставі закону і має бути пропорційним та обґрунтованим військовою необхідністю.

Отже, досвід досліджених держав є безцінним для України. Він показує, що реформа системи відповідальності – це не просто зміна назв стягнень, а глибока трансформація правової культури у війську, спрямована на утвердження верховенства права та поваги до прав людини. Таким чином, зарубіжна наукова думка пропонує багатий матеріал для розробки сучасної, ефективної та справедливої моделі адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, яка б відповідала як потребам оборони держави, так і її євроатлантичним прагненням.

1.2. Понятійно-категорійний апарат дослідження

Для України, яка активно реформує сектор безпеки й оборони, аналіз цього наукового доробку має не лише теоретичне, а й винятково важливе практичне значення. Вивчення того, як інші держави вирішують питання розмежування злочинів і проступків, які процесуальні гарантії надають військовослужбовцям, та як функціонує система позасудового реагування на порушення, дозволяє уникнути помилок та запозичити найкращі світові практики. Таким чином, комплексний аналіз стану наукової розробки проблеми адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців на основі праць провідних іноземних авторів для виявлення ключових концептуальних підходів, дискусійних питань і доктринальних моделей, що домінують у західній правовій думці, є важливим для нашого дисертаційного дослідження. У цьому контексті публічне управління відіграє вирішальну роль у забезпеченні успішної реалізації реформ, адже саме через механізми публічного управління здійснюється інтеграція нових стандартів та практик у національну систему безпеки та оборони, що сприяє підвищенню її ефективності та відповідності міжнародним нормам. Нижче наведемо огляд визначень поняття

військовослужбовець, запропонованих вітчизняними та закордонними науковцями, а також у чинних нормативно-правових актах, з детальним аналізом їх змісту.

Як зазначають військово-довідникові джерела, військовослужбовець – це громадянин, який проходить військову службу у збройних силах або інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства. В Україні права, обов'язки та відповідальність військовослужбовця, та правові гарантії їх реалізації визначенні Конституцією України та законами «Про військовий обов'язок і військову службу» [105], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» [146], а також військовими статутами [116; 147].

Відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України» [129], військовослужбовці – це громадяни України, які проходять військову службу та службу у військовому резерві ЗСУ та склали військову присягу на вірність Українському народові, а також іноземці та особи без громадянства, які вперше приймаються на військову службу до ЗСУ та беруть офіційні зобов'язання неухильно додержуватися Конституції та законів України, та сумлінно виконувати обов'язки військової служби.

Також, варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [105], виділяються такі види військової служби: базова військова служба; військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період; військова служба за контрактом осіб рядового складу; військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки, а також закладів фахової передвищої військової освіти; військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; військова служба за призовом осіб офіцерського складу; військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Характеризуючи військово-дисциплінарне законодавство, В. Залужний зазначає, що у чинному військово-дисциплінарному законодавстві відсутнє визначення поняття «військовослужбовець», а дисциплінарний статус окремих категорій військовослужбовців (прирівняних до них осіб) регламентується за принципом замовчування [56, с. 122-123].

У наукових джерелах уже сформувалась система поглядів на визначення терміну «військовослужбовець». Так, на думку В. Бойка, це особа, яка проходить військову службу, що є державною службою особливого характеру, в одному із військових формувань України, яке створено відповідно до чинного законодавства України для здійснення оборони держави, має відповідний правовий статус, що закріплений нормами права [20, с. 317]. І. Москаленко, характеризуючи цей термін, стверджує, що військовослужбовці – це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, а також у Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України [87, с. 319].

У свою чергу К. Прокопенко, зазначає, що військовослужбовець – це особа, яка перебуває на військовій службі, що є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [150, с. 138]. Характеризуючи особливості трудових відносин у Збройних Силах України, Ю. Геєць стверджує, що військовослужбовець є специфічним суб'єктом трудових правовідносин, правовий статус якого визначається, з одного боку, загальними нормами трудового права, а з іншого – нормами спеціального законодавства, що відображають особливий характер військової служби як державної служби [34, с. 153].

На думку, В. Колпакова та О. Кузьменка, військовослужбовець – це фізична особа, громадянин України, який проходить військову службу за контрактом чи за призовом у Збройних Силах України та інших військових формуваннях та має відповідний правовий статус [73, с. 176]. Схожого підходу дотримуються й інші науковці. Так, наприклад С. Петков зазначає, що це насамперед громадянин України, який проходить дійсну військову службу у ЗСУ або в інших військових формуваннях, передбачених законодавством [97, с. 277]. В. Білоконєв стверджує, що це особи, які мають службово-правовий зв'язок з державою, що полягає у виконанні обов'язків військової служби у Збройних Силах України чи інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях [15, с. 111].

Енциклопедія державного управління характеризує термін «військовослужбовець» як суб'єкта публічного управління, наділеного повноваженнями виконувати завдання оборони держави в межах військової служби [163]. А в Енциклопедичному словнику з державного управління зазначено, що військовослужбовець – це особа, яка за законом зарахована до складу військового формування та виконує обов'язки військової служби на штатній посаді [50].

Також варто детально розглянути сутність терміну «відповідальність», оскільки вона є ключовою для нашого дисертаційного дослідження. Отже, довідникові й енциклопедичні джерела визначають термін «відповідальність» як: те, що людина відповідає за своє життя, життя оточуючих, власні дії й слова, а також за соціальні наслідки своїх вчинків; усвідомлена необхідність співвіднесення власної поведінки із суспільними нормами та установками [152]; здатність особи чи колективу не тільки усвідомлено вибирати дії, способи поведінки і життя, а й оцінювати їх під кутом зору їхніх наслідків [57]; усвідомлення суб'єктом суті та значення власної діяльності, її наслідків для суспільства, колективу, групи або кола [28]; передбачає усвідомлення особистістю суті й значення власної діяльності, її наслідків для оточуючих та суспільства, свободу вибору й дотримання моральних норм [84].

Відповідальність у публічному управлінні в цілому, на думку І. Клименко, – комплекс політико-юридичних норм, вимог, установок, які визначають відповідальність суб'єктів публічного управління за якість політики, рішення, які приймаються, дії та поведінку. Означає відповідальну діяльність суб'єктів публічного управління, що забезпечує ефективні результати на благо суспільства й громадян, а також здатність суспільства запобігати безвідповідальності, свавіллю та беззаконню в діях суб'єктів публічного управління й усувати їх [153, с. 24].

Конституційно-правовий статус військовослужбовця, зазначає М. Кравченко – це врегульована нормами конституційного права система прав, свобод та обов'язків громадянина України, який проходить військову службу, що характеризує його становище як суб'єкта конституційно-правових відносин, пов'язаних із виконанням військового обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України [80, с. 48].

Характеризуючи військовослужбовця як суб'єкта адміністративної відповідальності, Г. Остафійчук зазначає, що це особа, яка проходить військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, має військове звання і на яку за вчинення адміністративного правопорушення поширюється дія Дисциплінарного статуту або яка несе адміністративну відповідальність на загальних підставах [91, с. 182].

Адміністративна відповідальність військовослужбовця, як зазначається у військовому юридичному словнику, – це форма юридичної відповідальності військовослужбовця за правопорушення, яке не пов'язане з виконанням службових обов'язків та не є кримінально караним. Вона розповсюджується також на військовозобов'язаних у період проходження ними військових зборів [31]. Це визначення є ключовим та ґрунтується на кількох ключових аспектах. По-перше, адміністративна відповідальність розглядається як вид юридичної відповідальності. По-друге, ключовим критерієм для її застосування є те, що правопорушення не пов'язане з виконанням службових обов'язків. Це

розмежування є фундаментальним для української системи, оскільки правопорушення, пов'язані зі службою, зазвичай тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність. По-третє, встановлюється чітка межа з кримінальною відповідальністю.

На думку В. Колпакова, адміністративна відповідальність в цілому – це «застосування до винних у вчиненні адміністративних проступків адміністративних стягнень» є базовими для розуміння цього інституту [72]. У контексті цього адміністративна відповідальність військовослужбовців є реалізацією санкцій адміністративно-правових норм, що застосовується уповноваженими органами (посадовими особами) до цієї специфічної категорії суб'єктів. Особливість полягає в тому, що коло таких правопорушень та порядок притягнення до відповідальності є специфічними, що регулюється як КУпАП, так і дисциплінарними статутами.

М. Рябовол зазначає, що адміністративна відповідальність військовослужбовців ЗСУ – це різновид адміністративної відповідальності, що настає за вчинення військового адміністративного правопорушення з метою забезпечення військового правопорядку [155, с. 147].

На думку М. Моїсєєва, адміністративна відповідальність військовослужбовців є наслідком вчинення протиправної, винної дії чи бездіяльності, що посягає на встановлений порядок несення військової служби [80]. Автор детально аналізує об'єктивні та суб'єктивні ознаки військових адміністративних правопорушень та розмежовує їх на загальні (протиправність, винність, караність, суспільна шкідливість) та спеціальні (особливий об'єкт посягання – порядок проходження служби; спеціальний суб'єкт – військовослужбовець; специфічні стягнення – арешт з утриманням на гауптвахті) [85]. Таким чином, відповідальність постає як правовий наслідок, що настає за наявності повної сукупності цих ознак.

Оскільки на законодавчому рівні немає чіткого розмежування термінів «адміністративна» та «дисциплінарна» відповідальність, М. Туркот характеризує, що адміністративна відповідальність відмежовується від

дисциплінарної тим, що суб'єкт адміністративного проступку не знаходиться в залежності, у тому числі службовій, від органу або посадової особи, яка притягує його до адміністративної діяльності. Дисциплінарний проступок є обставиною для притягнення особи до дисциплінарної відповідальності – це протиправна дія працівника, що порушує трудовий розпорядок, який встановлений на підприємстві, установі, організації. Цей проступок може проявлятися в порушенні службової, у тому числі трудової, дисципліни та спричиняти дисциплінарну відповідальність, яка виражається в накладенні дисциплінарного стягнення. Дисциплінарне правопорушення в більшості випадків пов'язане зі службовими, трудовими обов'язками особи [167].

Такого ж підходу дотримується В. Кононець, який зазначає, що адміністративна і дисциплінарна відповідальність військовослужбовців мають всі ознаки, притаманні юридичній відповідальності (правопорушення як підстава, регламентований (процесуальний) порядок притягнення до відповідальності, здійснення цієї процедури уповноваженими особами, державний примус як складова відповідальності тощо). Діяння, що характеризує адміністративне або дисциплінарне правопорушення, ніколи не містить складу більш тяжкого юридичного делікту – злочину [75, с. 494].

У сучасній вітчизняній науковій літературі уже сформувалась система поглядів на термін «адміністративна відповідальність». Низка науковців, які досліджували це поняття в галузі публічного управління та права, зазначають, що адміністративна відповідальність це:

- примусове застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, що здійсненні правопорушником [72, с. 76];

- накладання на правопорушників загальнообов'язкових правил, що діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [3, с. 171];

- реалізація адміністративно-правових санкцій, застосування адміністративних стягнень. Суть такої відповідальності полягає у впливі, що чинять уповноважені органи або посадові особи на громадянина, який вчинив адміністративне правопорушення і тягне за собою негативні для правопорушника наслідки морального, матеріального або особистого характеру [159, с. 41];

- вид юридичної відповідальності, що побудована на реагуванні держави та застосуванні вповноваженими органами, їх посадовими та службовими особами стягнень адміністративного характеру до фізичних та / або юридичних осіб, які вчинили адміністративні правопорушення [11, с. 376];

- відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення (проступку). Вона характеризується реакцією держави на протиправні дії фізичних, а в деяких випадках і юридичних осіб, встановленням правил, заборон і санкцій, адекватних скоєним порушенням [4];

- застосування посадовою особою чи уповноваженим органом адміністративного стягнення до особи, що вчинила правопорушення, і за своїм характером не передбачає кримінальної відповідальності. Відповідальність визначається законами та підзаконними актами або їх нормами про адміністративні правопорушення, у яких визначаються склад адміністративних правопорушень, санкції та порядок їх застосування [102];

- різновид правової відповідальності, тобто, це форма негативного реагування із боку держави, її компетентних органів на певну категорію протиправних дій (адміністративних проступків), згідно із якою, особи, що скоїли такі правопорушення, повинні нести відповідальність за свої неправомірні дії та понести покарання у встановленому законом порядку [35, с. 45];

- особливий різновид правової (юридичної) відповідальності, є специфічною формою реагування держави на протиправні дії окремих громадян чи юридичних осіб. Заходи правової (юридичної відповідальності), що застосовують до правопорушника і які він має виконати, призводять до

майнових, моральних або інших обмежень. Отже, правопорушник несе відповідальність перед державою та суспільством [175, с. 73];

- профілактичний засіб щодо багатьох видів злочинних діянь, за які передбачено кримінальну відповідальність [5, с. 28].

Також існує низка наукових джерел та нормативно-правових актів, в яких закладаються теоретичні підґрунтя до визначення терміну «адміністративна відповідальність військовослужбовців». В таких джерелах така відповідальність визначається як:

- форма юридичної відповідальності за правопорушення, не пов'язані з виконанням службових обов'язків [33];

- різновид юридичної відповідальності, що забезпечує військовий правопорядок шляхом накладення штрафу або арешту на гауптвахті [78];

- встановлений КУпАП порядок притягнення військових до відповіді за адміністративні проступки із застосуванням спеціальних стягнень [32];

- юридична відповідальність за адміністративні правопорушення, визначені главою 13-Б КУпАП, що посягають на військовий правопорядок [101];

- встановлена законом реакція держави на військове адміністративне правопорушення у формах штрафу чи гауптвахти [2];

- система заходів державного примусу, що застосовуються до військових за адміністративні проступки [98];

- особливий різновид відповідальності, що спрямована на забезпечення дисципліни та порядку несення служби [99];

- позасудовий (переважно) примусовий вплив у формі стягнень за військові адміністративні проступки, визначені главою 13-Б КУпАП [78].

Також варто зазначити, що відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, за вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовці несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах, передбачених Кримінальним кодексом України. За вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть

відповідальність згідно із Законом України «Про запобігання корупції». За вчинення інших адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах [116].

На відміну від визначень українських науковців, у закордонній науковій думці, особливо в державах англосаксонської правової системи, поняття «administrative liability» військовослужбовців часто розглядається в ширшому контексті «military administrative law» або «administrative actions» [188; 193]. Це поняття охоплює не лише покарання за проступки, а й широкий спектр неюрисдикційних заходів, що впливають на кар'єру та статус військовослужбовця.

Адміністративні заходи (administrative actions) у збройних силах, на думку С. Лі, визначаються як не судові заходи, що вживаються командирами або іншими уповноваженими особами для вирішення питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, поведінкою або іншими аспектами служби військовослужбовця [188]. Це визначення охоплює широкий спектр дій: від адміністративного звільнення (administrative separations) та позасудового покарання (non-judicial punishment) до менш суворих заходів, таких як догани, консультування або переведення на іншу посаду [189]. Головна відмінність від українського підходу полягає в тому, що ці заходи не завжди є наслідком формального правопорушення і часто мають на меті не покарання, а коригування поведінки або забезпечення ефективності служби. Наприклад, адміністративне звільнення може відбуватися не через вину, а через невідповідність стандартам фізичної підготовки або професійним вимогам

Британський дослідник Р. Маклафлін зазначає, що військове адміністративне право (military administrative law) охоплює ті рішення, що стосуються військового персоналу та операцій, які підлягають судовому чи адміністративному перегляду та виходять за рамки суто дисциплінарного процесу [191].

Цей підхід, що отримав назву «цивілізації» військового права, означає, що адміністративні рішення військового командування все більше підпадають

під ті ж принципи та стандарти контролю, що й рішення цивільних органів влади. Відповідальність у цьому випадку розглядається не стільки як покарання, скільки як підзвітність командування перед законом і судом. Тобто, військовослужбовець, чиї права порушено адміністративним рішенням (наприклад, про відмову у просуванні по службі чи про звільнення), може оскаржити це рішення в адміністративному порядку. Це значно розширює розуміння «відповідальності», зміщуючи акцент з відповідальності військовослужбовця перед державою на відповідальність держави (в особі командування) перед військовослужбовцем.

Також варто зазначити, що у німецькій правовій системі відповідальність військовослужбовців базується на концепції, що військовий залишається громадянином з усіма конституційними правами. Його відповідальність є дворівневою: прості дисциплінарні заходи (догана, штраф) накладаються командиром, а більш серйозні, що обмежують права (пониження у званні, звільнення), застосовуються спеціальними військовими дисциплінарними судами. В цілому, адміністративна відповідальність тісно переплітається з дисциплінарною, але ключовим є те, що будь-яке обмеження прав військовослужбовця має бути чітко обґрунтоване військовою необхідністю та передбачене законом. Це створює систему, де відповідальність є не просто інструментом покарання, а частиною збалансованого механізму забезпечення як дисципліни, так і прав людини.

У Країнах Балтії, зокрема Латвійській Республіці на законодавчому рівні закріплено, що солдат чи національний гвардієць за адміністративний проступок у зв'язку зі службовими обов'язками може притягуватися до адміністративної або дисциплінарної відповідальності; накладення дисциплінарного стягнення не звільняє від можливості адміністративної відповідальності [192]. Ст. 32 Кодексу про адміністративні правопорушення Грузії визначає, що військовослужбовці, які порушують правила військової служби або вчиняють адміністративні правопорушення, можуть бути піддані

адміністративному арешту до 15 діб за рішенням суду на підставі клопотання уповноваженого органу (Військова поліція або МВС) [176].

Таким чином, можемо констатувати, аналіз наукових праць показує, що визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців суттєво різниться залежно від правової системи та наукової традиції. Так, в Україні домінує підхід, що розглядає її як вид юридичної відповідальності за вчинення специфічних військових адміністративних правопорушень, чітко відмежовуючи її від дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Ключовими критеріями є об'єкт посягання (встановлений порядок несення служби) та спеціальний суб'єкт.

У закордонній, особливо англо-американській, доктрині це поняття є значно ширшим і охоплює будь-які адміністративні (несудові) заходи командування, що впливають на статус військовослужбовця. Акцент робиться не стільки на покаранні за проступок, скільки на механізмах забезпечення ефективності служби та підзвітності командування, а також на захисті прав військовослужбовців через процедури оскарження.

Ці відмінності відображають різні філософії взаємовідносин між державою, армією та військовослужбовцем: від більш патерналістської моделі, де акцент робиться на дисципліні, до ліберальної моделі «громадянина у формі», де на першому плані стоїть баланс між військовою необхідністю та захистом фундаментальних прав.

Отже, на підставі поданих вище визначень терміну «адміністративна відповідальність військовослужбовців», що були подані відомими вітчизняними і закордонними науковцями та дослідниками, а також відповідними нормативно-правовими джерелами, можемо подати авторське визначення цього терміну. На нашу думку, у вузькому (спеціально-юридичному) розумінні адміністративна відповідальність військовослужбовців – це особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується до військовослужбовців та прирівняних до них осіб за вчинення адміністративного правопорушення (проступку), яке не пов'язане

безпосередньо з виконанням обов'язків військової служби і не містить ознак кримінального злочину. Основною метою такої відповідальності є охорона суспільного порядку та встановлених загальнообов'язкових правил поведінки поза сферою суто військово-статутних відносин, що реалізується через застосування уповноваженими державними органами (посадовими особами) визначених законом адміністративних стягнень.

Цей підхід ґрунтується на необхідності розмежування його від терміну «дисциплінарна відповідальність» військовослужбовців.

У широкому, універсальному, розумінні адміністративна відповідальність військовослужбовців, на нашу думку, – це врегульована нормами права система заходів впливу та реагування, що застосовуються уповноваженими органами та командирами до військовослужбовців і має подвійну мету:

–забезпечення військової дисципліни, правопорядку та ефективності служби шляхом запобігання і припинення протиправних діянь (проступків) і притягнення винних до відповідальності;

–захист прав і законних інтересів самого військовослужбовця як громадянина через встановлення чітких процедур, підзвітності командування та механізмів оскарження застосованих заходів.

Запропонований підхід до визначення має подвійну мету, а саме: відображає традиційний український підхід (забезпечення військового правопорядку) та одночасно включає прагматичну мету англосаксонської системи (ефективність служби).

Таким чином, широке визначення розглядає адміністративну відповідальність військовослужбовців не просто як каральний інструмент держави, а як комплексний правовий механізм, що балансує між потребами військової служби та фундаментальними правами людини у формі.

Отже, на підставі проведеного аналізу можемо узагальнити, що в українській правовій доктрині поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців є нерозривно пов'язаним із проблемою його

відмежування від дисциплінарної відповідальності. Ключовим розмежувальним критерієм виступає зв'язок або відсутність зв'язку правопорушення з виконанням службових обов'язків. Відтак, у вузькому, традиційному розумінні, це форма юридичної відповідальності за проступки, що не стосуються військової служби, яка має на меті забезпечення загального правопорядку та реалізується шляхом застосування адміністративних стягнень.

Аналіз закордонного досвіду, зокрема англосаксонської та німецької правових систем, демонструє значно ширше трактування цього інституту. Він охоплює не лише покарання за формальні проступки, а й широкий спектр управлінських («administrative actions») та контрольних заходів, спрямованих на корекцію поведінки, забезпечення ефективності служби та захист прав самого військовослужбовця як «громадянина у формі». У такому підході відповідальність розглядається не тільки як каральний інструмент, але і як механізм підзвітності командування та забезпечення балансу між військовою необхідністю та правами людини.

Таким чином, існує об'єктивна потреба в універсальному, дворівневому визначенні адміністративної відповідальності військовослужбовців. Таке визначення має інтегрувати, з одного боку, спеціально-юридичне розуміння відповідальності як реакції держави на конкретний проступок, а з іншого – широке, управлінське бачення її як комплексного правового механізму, що одночасно забезпечує дисципліну та є гарантією захисту прав військовослужбовця в його адміністративних відносинах з державою.

1.3. Теоретико-правові аспекти адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні

Адміністративна відповідальність військовослужбовців є правовим засобом охорони військового правопорядку від порушень, гарантією стабільності військових формувань, а також забезпечує належний рівень

боєготовності та боєздатності військових підрозділів. В умовах ведення бойових дій проти держави агресора та забезпечення обороноздатності нашої держави питання відповідальності військовослужбовців набувають значної актуальності. Питання адміністративної відповідальності, як форми юридичної відповідальності військовослужбовця за порушення, що не пов'язане із виконанням службових обов'язків, поширюється також на військовослужбовців, які проходять військові збори.

Такий вид відповідальності військовослужбовців є необхідним правовим засобом охорони військового правопорядку від правопорушень та є гарантією належного виконання ними своїх службових обов'язків. Досліджуючи адміністративну відповідальність військовослужбовців важливе значення має її чітка теоретико-правова ідентифікація та загальне розуміння цього терміну й явища.

Стратегічний курс України на повноправне членство в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) передбачає не лише досягнення технічної та оперативної сумісності Збройних Сил, але й глибоку трансформацію всієї системи національної безпеки та оборони на основі спільних демократичних цінностей. Одним із ключових аспектів цієї трансформації є система військової юстиції, зокрема механізми притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності. Чинна в Україні система, успадкована з радянських часів, суперечить фундаментальним принципам верховенства права та захисту прав людини, що є наріжними для держав-членів Альянсу.

Актуальність теми посилюється в умовах повномасштабної збройної агресії, коли питання дисципліни та правопорядку у військах набувають особливої ваги. Однак підтримка дисципліни на належному рівні в сучасній армії не може здійснюватися методами, що принижують гідність та обмежують базові права військовослужбовця. Отже, варто здійснити комплексний теоретико-правовий аналіз інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців, визначення його специфіки, підстав та

порядку притягнення, а також розмежування з іншими видами юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарною.

Також, варто зазначити, що відповідно до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [147], військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом. У Статуті також зазначено, що військовослужбовці, на яких накладається дисциплінарне стягнення за вчинене правопорушення, не звільняються від матеріальної та цивільно-правової відповідальності за ці правопорушення. За вчинення злочину військовослужбовці притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах.

Ключовим нормативно-правовим актом, що регулює адміністративну відповідальність, є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [67]. Особливості відповідальності військовослужбовців визначені у ст. 15 КУпАП. Ця стаття встановлює так званий «дуалістичний підхід» до їх відповідальності.

По-перше, встановлено загальне правило: військовослужбовці та призвані на збори військовозобов'язані та резервісти, а також особи начальницького і рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, поліцейські несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. Це означає, що за вчинення більшості адміністративних правопорушень (наприклад, порушення правил дорожнього руху, дрібне хуліганство, порушення правил благоустрою тощо) військовослужбовець відповідатиме так само, як і цивільна особа. Справу розглядатиме уповноважений орган (суд, поліція тощо), і до військовослужбовця можуть бути застосовані стягнення, передбачені відповідною статтею КУпАП.

По-друге, ст. 15 КУпАП встановлює винятки. За вчинення низки правопорушень військовослужбовці «несуть відповідальність за дисциплінарними статутами». До таких правопорушень належать:

- порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху (якщо вони вчинені під час виконання службових обов'язків);

- порушення, пов'язані з полюванням, рибальством та охороною рибних запасів;

- вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень;

- незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;

- невиконання законних вимог державного виконавця;

- порушення, пов'язані з військовим обліком (глава 15 КУпАП);

- правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, зокрема, дрібне хуліганство (ст. 173), розпивання алкогольних напоїв у громадських місцях (ст. 178), злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського (ст. 185) та інші.

Як зазначає В. Шкарупа, такий підхід зумовлений специфікою військової служби, що вимагає підтримання високого рівня дисципліни та беззаперечного виконання наказів командирів. Тому за правопорушення, що безпосередньо зачіпають військовий правопорядок та авторитет військової служби, застосовується більш оперативний та суворий інструмент – дисциплінарна відповідальність [173, с. 31].

Важливою особливістю є також перелік адміністративних стягнень, що можуть (або не можуть) застосовуватися до військовослужбовців. Відповідно до ст. 24 КУпАП, до військовослужбовців «не можуть бути застосовані громадські роботи та виправні роботи». Щодо адміністративного арешту, то згідно зі ст. 32 КУпАП, він може застосовуватися до військовослужбовців, але вони відбувають його на гауптвахті.

Також, ґрунтуючись на аналізі чинного законодавства та наукових праць, зокрема досліджень В. Шкарпицької [172, с. 33], можна виокремити три основні групи адміністративних правопорушень, за які військовослужбовці несуть відповідальність. Це, у свою чергу, дозволяє класифікувати їхню адміністративну відповідальність на три види:

1. *Відповідальність на загальних підставах за загальні адміністративні правопорушення*, що настає за вчинення правопорушень, які не пов'язані з несенням військової служби та посягають на загальні суспільні відносини. Перелік таких правопорушень чітко визначений у частині 2 статті 15 КУпАП (перелік наведено вище). За вчинення цих правопорушень військовослужбовці притягаються до відповідальності нарівні з іншими громадянами. Проте, законодавство встановлює певні обмеження щодо видів стягнень: до них не можуть бути застосовані громадські роботи та виправні роботи, а також адміністративний арешт (за винятком арешту з утриманням на гауптвахті за військові адміністративні правопорушення).

2. *Спеціальна адміністративна відповідальність за військові адміністративні правопорушення*, який є ключовим і специфічним видом відповідальності, що стосується виключно військової сфери. Правовою основою для неї є глава 13-Б КУпАП «Військові адміністративні правопорушення». Об'єктом посягання цих проступків є встановлений законодавством порядок несення військової служби. Науковець М. Моїсєєв класифікує ознаки військових адміністративних правопорушень на загальні (протиправність, винність, караність) та спеціальні, до яких відносить:

–Особливий об'єкт посягання – встановлений порядок проходження військової служби.

–Спеціальний суб'єкт – військовослужбовець, військовозобов'язаний або резервіст під час зборів.

–Специфіка адміністративних стягнень – штраф або арешт з утриманням на гауптвахті [86, с. 115].

До таких правопорушень належать (перелік чітко визначений ст. ст. 172-10 - 172-20 КУпАП), зокрема: відмова від виконання законних вимог командира (начальника); самовільне залишення військової частини або місця служби; необережне знищення або пошкодження військового майна; недбале ставлення до військової служби; порушення правил несення бойового чергування; порушення правил поведінки зі зброєю; розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, або виконання обов'язків військової служби в нетверезому стані.

За вчинення цих правопорушень передбачені такі стягнення, як значні штрафи або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до п'ятнадцяти діб, що є специфічним заходом, не застосовуваним до цивільних осіб.

3. *Відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією*, що є окремим видом, оскільки регулюється спеціальним законодавством, насамперед Законом України «Про запобігання корупції» [110]. Згідно з пунктом «г» частини 1 статті 3 цього Закону, до суб'єктів, на яких поширюється його дія, належать посадові особи Збройних Сил України (крім військовослужбовців строкової військової служби).

Як зазначає О. Ткаченко, існує певна колізія, оскільки термін «військовослужбовець» є ширшим, ніж «посадова особа ЗСУ», що створює необхідність уточнення суб'єктів відповідальності в статті 15 КУпАП [164, с. 166]. До корупційних адміністративних правопорушень належать, зокрема:

– Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП).

– Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5 КУпАП).

– Порушення вимог фінансового контролю (несвоєчасне подання декларації) (ст. 172-6 КУпАП).

– Невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП).

Відповідальність за ці правопорушення передбачає накладення значних штрафів, а в деяких випадках – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можемо виокремити системні проблеми чинного правового регулювання у сфері адміністративної відповідальності військовослужбовців, зокрема:

1. *Концентрація квазісудових повноважень у руках командира.* Дисциплінарний статут надає командиру (начальнику) право самостійно проводити службове розслідування, встановлювати вину та накладати стягнення. У цьому процесі командир поєднує функції слідчого, обвинувача та судді. Така модель, хоч і може бути виправдана потребою в оперативності, проте створює значні ризики для упередженості та зловживання владою. Принцип об'єктивності, що є наріжним каменем будь-якого справедливого процесу, за таких умов може бути порушений.

2. *Недостатність процесуальних гарантій.* Процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності є значно спрощеною порівняно з адміністративним провадженням. Військовослужбовець має обмежені можливості для реалізації свого права на захист, зокрема доступу до професійної правової допомоги. Хоча Статут передбачає можливість оскарження рішення, апеляція, як правило, подається вищому за ієрархією командиру [116, ст. 83–88]. Такий механізм не забезпечує незалежного та неупередженого перегляду справи, що є ключовим елементом права на справедливий суд, гарантованого Конституцією України [12].

3. *Нечіткість правових наслідків.* Через розмитість критеріїв військовослужбовець не завжди може передбачити, який вид відповідальності настане за його дії. Наприклад, дрібне хуліганство, вчинене військовослужбовцем, може бути кваліфіковане як за КУпАП, так і розцінене як порушення військової дисципліни з відповідними наслідками за Дисциплінарним статутом. Це підриває принцип правової визначеності (legal certainty), який вимагає, щоб правові норми були чіткими та передбачуваними.

Для вирішення зазначених проблем необхідно здійснити комплексні зміни до національного законодавства, спрямовані на його гармонізацію та приведення у відповідність до принципів правової держави. Отже, шляхами вдосконалення правового регулювання, на нашу думку є:

1. Чітке законодавче розмежування шляхом внесення зміни до статті 15 КУпАП [64] та відповідних положень Дисциплінарного статуту. Варто чітко визначити вичерпний перелік діянь, які є виключно дисциплінарними проступками (пов'язаними з порядком несення служби). Усі інші правопорушення, які мають ознаки адміністративних, повинні розглядатися за загальною процедурою, встановленою КУпАП.

2. Посилення процесуальних гарантій шляхом розширення прав військовослужбовців у рамках дисциплінарного провадження. Це стосується, насамперед, гарантованого права на отримання професійної правничої допомоги з моменту початку провадження. Крім того, необхідно запровадити ефективний механізм незалежного перегляду рішень. Таким механізмом може стати оскарження рішень командира про накладення стягнень (особливо пов'язаних із суттєвим обмеженням прав) до адміністративного суду.

3. Реформування інститутів військової юстиції, що полягає у передачі частини повноважень щодо розслідування адміністративних правопорушень, вчинених військовослужбовцями до спеціалізованого органу, яким може стати реформована Військова служба правопорядку. Це дозволить розвантажити командирів та забезпечити більш фахове та об'єктивне розслідування.

Таким чином, адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні є складним правовим інститутом, що характеризується дуалізмом правового регулювання. З одного боку, військовослужбовці як громадяни України несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах, що закріплює принцип рівності всіх перед законом. З іншого боку, з огляду на специфіку військової служби, за низку правопорушень, що посягають на встановлений порядок несення служби та військову дисципліну, вони несуть відповідальність за дисциплінарними статутами. Ключову роль у цьому

регулюванні відіграє ст. 15 КУпАП, яка чітко розмежовує сфери застосування адміністративної та дисциплінарної відповідальності. В умовах воєнного стану та підвищених вимог до боєготовності Збройних Сил України, належне та неухильне дотримання законодавства про відповідальність військовослужбовців та принципів адміністративної відповідальності набуває особливого значення.

Отже, можемо визначити, що принципи адміністративної відповідальності військовослужбовців – це основоположні ідеї та керівні засади, що визначають сутність, зміст, підстави та процедури притягнення до відповідальності. У контексті військової служби ці принципи відіграють особливо важливу роль, оскільки вони покликані забезпечити крихкий баланс між двома ключовими імперативами: підтриманням жорсткої військової дисципліни та боєздатності, з одного боку, та захистом прав і свобод військовослужбовця як громадянина України, з іншого.

Ці принципи можна умовно поділити на дві групи: загальноправові, що є спільними для всієї системи права, та спеціальні (галузеві), які відображають специфіку військово-службових відносин, та у сукупності становлять собою систему (рис. 1.1.).

Відповідно наведемо перелік та зміст загальноправових принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців:

Принцип законності. Цей принцип означає, що адміністративна відповідальність може наставати лише за діяння, прямо передбачені законом (КУпАП), і в порядку, встановленому законом, і втілений у формулі «немає правопорушення і немає покарання без закону» (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

Рис. 1.1. Система принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців

* Джерело: розроблено автором

Він означає, що:

– Військовослужбовець може бути притягнутий до адміністративної відповідальності лише за ті діяння, які на момент їх вчинення були прямо визначені законом як адміністративні правопорушення.

– Процедура притягнення до відповідальності (складання протоколу, розгляд справи, винесення постанови) має суворо відповідати порядку, встановленому Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та іншими законодавчими актами.

– Адміністративне стягнення може бути накладено лише уповноваженим на те органом (посадовою особою) і виключно в межах санкції, встановленої відповідною статтею закону.

Специфіка принципу у військовій сфері: принцип законності є головною гарантією проти свавілля та зловживання владою з боку командирів (начальників). Він унеможливорює притягнення підлеглого до відповідальності за надуманими підставами або з порушенням встановленої процедури. Кожна вимога командира, за невиконання якої може настати відповідальність, сама має бути законною. *Нормативна основа:* статті 19, 58, 62 Конституції України; статті 7, 245 КУпАП.

Принцип рівності перед законом. Військовослужбовці, незалежно від звання, посади та терміну служби, походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин є рівними перед законом і підлягають відповідальності на загальних підставах за ті правопорушення, що вказані в статті 15 КУпАП.

Специфіка у військовій сфері: принцип діє з певними особливостями, зумовленими ієрархічною структурою ЗСУ. З одного боку, за вчинення загальних адміністративних проступків (наприклад, порушення ПДР) солдат і генерал несуть відповідальність на однакових підставах. З іншого боку, військове законодавство встановлює різний обсяг прав та обов'язків залежно від посади і звання. Так, начальник несе відповідальність не лише за власні дії, але й за бездіяльність щодо правопорушень своїх підлеглих, що є проявом диференційованого, але справедливого підходу. *Нормативна основа:* стаття 24 Конституції України [77]; стаття 7 КУпАП [67].

Принцип невідворотності відповідальності. Кожне вчинене адміністративне правопорушення має отримати належну правову оцінку, а винна особа – понести передбачене законом стягнення. Цей принцип є ключовим для підтримання військової дисципліни та правопорядку.

Специфіка у військовій сфері: принцип є основою військової дисципліни. Безкарність навіть за дрібні порушення підриває авторитет командирів, руйнує порядок та може призвести до тяжких наслідків, особливо в бойовій обстановці. Своєчасне та адекватне реагування на кожен проступок має потужний превентивний (запобіжний) ефект.

Принцип вини. Адміністративна відповідальність настає лише тоді, коли встановлено вину особи, тобто її психічне ставлення до вчиненого діяння та його наслідків. Вина може виражатися у формі умислу (особа усвідомлювала протиправний характер свого діяння, передбачала його шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо припускала їх настання) або необережності (особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала, хоча повинна була і могла передбачити).

Специфіка у військовій сфері: принцип захищає військовослужбовця від так званого об'єктивного ставлення у вину, коли відповідальність настає лише за фактом настання шкідливих наслідків без урахування вини особи (наприклад, пошкодження військового майна внаслідок непереборної сили або дій противника). *Нормативна основа:* статті 10, 11 КУпАП [67].

Принцип гуманізму та поваги до людської гідності. Заходи адміністративного стягнення не мають на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Навіть такий суворий захід, як арешт з утриманням на гауптвахті, має відбуватися в умовах, що не принижують честь і гідність військовослужбовця.

Специфіка у військовій сфері: принцип є запобіжником проти нестатутних відносин та «дідівщини». Навіть такий специфічний вид стягнення, як арешт з утриманням на гауптвахті, повинен відбуватися в умовах, що відповідають санітарним нормам та не принижують честь і гідність військовослужбовця. Кожен командир, застосовуючи заходи впливу, зобов'язаний поважати особисту гідність підлеглого. *Нормативна основа:* статті 3, 28 Конституції України [77]; стаття 25 КУпАП [67].

До спеціальних (галузевих) принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців, що відображають специфіку військово-службових відносин та цілі, які стоять перед системою відповідальності в ЗСУ, можемо віднести такі:

Принцип індивідуалізації відповідальності. Під час накладення стягнення враховується характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність (ст. 33 КУпАП).

Специфіка у військовій сфері: для військовослужбовця, крім загальних обставин, додатково враховуються: попередня служба та поведінка; наявність заохочень та дисциплінарних стягнень; умови, в яких було вчинено проступок (наприклад, в бойовій обстановці, під час несення чергування, в умовах сильного стресу); причини та мотиви вчинення проступку. Це дозволяє уникнути формального підходу і застосувати стягнення, яке буде максимально справедливим та ефективним. *Нормативна основа:* стаття 33 КУпАП.

Принцип справедливості та пропорційності. Адміністративне стягнення має бути справедливим, тобто відповідати тяжкості проступку, обставинам його вчинення та особі порушника. Неприпустимо застосовувати занадто суворе покарання за незначне порушення.

Специфіка у військовій сфері: цей принцип є важливим для підтримки здорового морально-психологічного клімату в підрозділі. Несправедливі та надмірно суворі покарання підривають довіру до командування та знижують мотивацію особового складу. Сучасні законодавчі зміни, що вводять альтернативні санкції (наприклад, штраф як альтернатива гауптвахті), є проявом цього принципу, надаючи суду більше гнучкості у виборі стягнення.

Принцип пріоритету забезпечення боєздатності та військової дисципліни. Цей принцип відображає основну мету існування Збройних Сил України. Інститут адміністративної відповідальності слугує інструментом для

підтримання такого рівня дисципліни, який забезпечує готовність військ до виконання завдань за призначенням.

Специфіка у військовій сфері: цей принцип пояснює, чому певні діяння, які для цивільної особи є незначними або взагалі не є правопорушеннями, для військовослужбовця становлять серйозний проступок (наприклад, невиконання наказу, самовільне залишення частини). Він також обґрунтовує існування спеціальних, більш суворих санкцій за військові адміністративні правопорушення. Як зазначають В. Залужний та інші, вся система відповідальності має бути спрямована на досягнення необхідних спроможностей з урахуванням сучасних викликів та стандартів НАТО [54, с. 23].

Принцип поєднання переконання і примусу. Застосування заходів адміністративного стягнення є крайнім заходом. Основу військової дисципліни має становити свідоме ставлення військовослужбовців до виконання свого обов'язку, що досягається методами переконання, роз'яснення та виховної роботи.

Специфіка у військовій сфері: дисциплінарний статут Збройних Сил України прямо вказує, що військова дисципліна досягається шляхом виховання високих бойових і морально-психологічних якостей, свідомого ставлення до виконання обов'язку, а також «умілого поєднання і правильного застосування заходів переконання, примусу й громадського впливу колективу». Примус застосовується лише тоді, коли методи переконання не дали результату.

Таким чином, принципи адміністративної відповідальності військовослужбовців виконують роль орієнтирів для правозастосовних органів і командирів, забезпечуючи баланс між необхідністю збереження дисципліни та дотриманням прав і свобод військовослужбовців. Їх реалізація на практиці вимагає належної правової підготовки командного складу, чіткого дотримання норм КУпАП і Конституції України, а також врахування міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Отже, можемо узагальнити зазначений вище детальних перелік і зміст основних принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців та зазначити, що система цих принципів є складною та динамічною конструкцією, що відображає унікальну природу військової служби. Вона слугує правовим фундаментом, який, з одного боку, забезпечує командирів необхідними інструментами для підтримання дисципліни та боєздатності, а з іншого – виступає системою гарантій, що захищають військовослужбовця від свавілля та забезпечують справедливий розгляд його справи. Вдосконалення українського законодавства у цій сфері має відбуватися з неухильним дотриманням цих принципів, що є запорукою побудови сучасної, професійної та правової армії.

Чинна система адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні містить фундаментальні теоретико-правові суперечності, що створюють практичні проблеми у сфері захисту прав людини та забезпечення законності. Двоїстість правового регулювання, концентрація влади в руках командирів та брак належних процесуальних гарантій є ключовими викликами, що потребують негайного вирішення.

Вдосконалення законодавства шляхом чіткого розмежування видів відповідальності, запровадження дієвих процесуальних гарантій та створення незалежних механізмів контролю дозволить не лише захистити права військовослужбовців, але й зміцнити правопорядок та дисципліну у військах на основі закону, а не примусу. Побудова сучасної, професійної та правової армії є невід’ємною умовою зміцнення обороноздатності та утвердження України як демократичної правової держави.

Подальшого наукового дослідження потребують питання вдосконалення процесуального порядку притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності та гармонізації норм КУпАП і дисциплінарних статутів для уникнення правових колізій.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу наукових праць щодо ступеня дослідження проблеми відповідальності військовослужбовців виявлено, що наукові дослідження в Україні інтенсивно вивчають адміністративну відповідальність військовослужбовців, причому центральною проблемою є розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Актуальність цих досліджень значно посилюється через збройну агресію, збільшення чисельності Збройних Сил та необхідність адаптації законодавства до стандартів НАТО. Українські вчені детально проаналізували специфіку військових адміністративних правопорушень, їхні характерні ознаки, суб'єктний склад та підстави для притягнення до відповідальності. Важливим напрямом є порівняльний аналіз закордонного досвіду, зокрема моделей військової юстиції в державах-членах НАТО, для імплементації найкращих практик в українську правову систему. Дослідження виокремлюють такі глобальні тенденції, як посилення процесуальних гарантій для військових, концепція «громадянина у формі» та забезпечення балансу між владою командира і механізмами зовнішнього контролю.

Встановлено, що незважаючи на значний теоретичний доробок, існує дефіцит комплексних емпіричних досліджень, які б аналізували ефективність застосування стягнень в умовах воєнного стану. Залишається актуальним завдання створення цілісної моделі законодавства про адміністративну відповідальність військовослужбовців, яка б гармонійно поєднувала національні традиції з передовими міжнародними практиками. Загалом, наукова спільнота сформулила чіткий запит на реформування інституту відповідальності військовослужбовців, що передбачає перехід від застарілих підходів до сучасної, демократичної системи, яка відповідає вимогам правової держави та потребам сильного, професійного війська.

На підставі аналізу вітчизняних і закордонних наукових підходів до визначення терміну «адміністративна відповідальність військовослужбовців,

встановлено, що у вітчизняній науковій традиції це поняття розглядається як форма юридичної відповідальності за вчинення проступків, не пов'язаних зі службою, основною метою якої є застосування встановлених законом. У провідних закордонних, (англосаксонській та європейській), правових системах цей інститут охоплює не лише покарання, а й весь спектр управлінських заходів («administrative actions»), спрямованих на корекцію поведінки та забезпечення ефективності служби. Цей підхід базується на концепціях «цивілізації» військового права, що передбачає підзвітність командування, та «громадянина у формі», де акцент зміщується на забезпечення балансу між військовою дисципліною та захистом фундаментальних прав військовослужбовця.

На підставі узагальнення існуючих у науці підходів, подано авторське визначення терміну «адміністративна відповідальність військовослужбовців» у вузькому (спеціально-юридичному) та широкому, універсальному, розуміннях. У вузькому значенні – це особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується до військовослужбовців та прирівняних до них осіб за вчинення адміністративного правопорушення (проступку), яке не пов'язане безпосередньо з виконанням обов'язків військової служби і не містить ознак кримінального злочину. Основною метою такої відповідальності є охорона суспільного порядку та встановлених загальнообов'язкових правил поведінки поза сферою суто військово-статутних відносин, що реалізується через застосування уповноваженими державними органами (посадовими особами) визначених законом адміністративних стягнень. У широкому значенні – це врегульована нормами права система заходів впливу та реагування, що застосовується уповноваженими органами та командирами до військовослужбовців і має подвійну мету: забезпечення військової дисципліни, правопорядку та ефективності служби шляхом запобігання і припинення протиправних діянь (проступків) і притягнення винних до відповідальності; захист прав і законних інтересів самого військовослужбовця як громадянина через встановлення

чітких процедур, підзвітності командування та механізмів оскарження застосованих заходів.

Встановлено, що адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні є комплексним міжгалузевим правовим інститутом, який відіграє ключову роль у забезпеченні військового правопорядку, дисципліни та боєздатності Збройних Сил України. Його сутність визначається дуалістичним характером правового регулювання, що ґрунтується на положеннях статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка розмежовує сфери застосування загальної адміністративної та спеціальної (дисциплінарної) відповідальності.

Доведено, що чинна система правового регулювання, яка значною мірою успадкована з радянських часів, містить системні суперечності та не повною мірою відповідає принципам правової держави та стандартам НАТО. Це проявляється у надмірній концентрації квазісудових повноважень в руках командирів, недостатності процесуальних гарантій для військовослужбовців (зокрема, права на захист та незалежний перегляд справи), а також у нечіткості розмежування адміністративних, дисциплінарних та кримінальних проступків, що підриває принцип правової визначеності.

Сформульовано систему основоположних принципів, на яких має ґрунтуватися адміністративна відповідальність військовослужбовців, що включає як загальноправові (законність, рівність, вина, гуманізм), так і спеціальні (індивідуалізація, пропорційність, пріоритет боєздатності) засади. На основі виявлених проблем також сформульовано ключові напрями реформування: необхідність чіткого законодавчого розмежування видів відповідальності, посилення процесуальних гарантій для військовослужбовців та вдосконалення інститутів військової юстиції для забезпечення об'єктивного та неупередженого розгляду справ.

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

2.1. Інституційно-організаційне забезпечення

Інституційно-організаційне забезпечення – це цілісна, структурована сукупність взаємопов’язаних державних і недержавних установ, організацій, органів та структур (інституцій), які наділені конкретними повноваженнями, функціями та ресурсами для реалізації державної політики у певній сфері, а також система внутрішніх та зовнішніх зв’язків між ними, що забезпечує їх скоординовану та ефективну діяльність.

Інституційно-організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні є складною, багатосуб’єктною та децентралізованою системою, що історично несе на собі відбиток радянської правової моделі, яка, однак, поступово трансформується в умовах євроатлантичної інтеграції та викликів, пов’язаних зі збройною агресією. Ця система представляє собою сукупність державних і недержавних інституцій, уповноважених у межах своєї компетенції здійснювати діяльність із запобігання, виявлення, припинення адміністративних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечення виконання накладених стягнень.

Ключовою характеристикою чинної системи є її дуалізм, що нормативно закріплений у статті 15 КУпАП [67]. Ця норма встановлює два принципово різні порядки притягнення до відповідальності:

1. Загальний порядок – за вичерпний перелік адміністративних правопорушень (порушення ПДР, митних правил, корупційні правопорушення тощо) військовослужбовці несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах, тобто за процедурами, встановленими КУпАП.

2. Спеціальний (дисциплінарний) порядок – за всі інші адміністративні правопорушення, які одночасно є порушеннями військової дисципліни, військовослужбовці несуть відповідальність за Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

Цей дуалізм визначає всю організаційну структуру, роблячи її фрагментарною. На відміну від уніфікованих систем, де єдиний орган (наприклад, військова поліція) займається розслідуванням, а спеціалізований суд – розглядом справ, в Україні ці функції розподілені між різними, часто неспеціалізованими, суб'єктами.

Інституційно-організаційне забезпечення можна структурувати за такими функціональними етапами:

- *Виявлення та фіксація правопорушення.* Цю функцію виконують командири (начальники), уповноважені особи Військової служби правопорядку (ВСП), а у випадках загальних правопорушень – органи Національної поліції.

- *Складання адміністративних матеріалів.* Основним документом є протокол про адміністративне правопорушення, який складається тими ж суб'єктами, що й виявили проступок.

- *Розгляд справи та прийняття рішення.* Для військових адміністративних правопорушень (глава 13-Б КУпАП) та правопорушень на загальних підставах єдиним органом розгляду є місцевий загальний суд (районний, міськрайонний). У випадку притягнення до дисциплінарної відповідальності – рішення приймає уповноважений командир.

- *Виконання постанови.* Виконання постанови суду про накладення штрафу покладається на органи Державної виконавчої служби, а постанови про арешт з утриманням на гауптвахті – на органи ВСП.

У цілому, можемо охарактеризувати, що організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні є гібридною, децентралізованою системою, що характеризується нормативним дуалізмом (розмежування відповідальності за КУпАП та Дисциплінарним

статутом) та функціональною фрагментацією. Ключові повноваження розподілені між військовим командуванням, Військовою службою правопорядку, Національною поліцією та неспеціалізованими місцевими судами, що визначає складність та багатосуб'єктність усього механізму.

Важливою проблемою організаційного забезпечення є те, що чинна система має розпорошені функції між різними інституціями, що часто не мають вузької військової спеціалізації. Якщо у сфері дисциплінарної відповідальності ключову роль відіграє вертикаль військового командування, то у сфері адміністративної відповідальності до процесу долучаються цивільні правоохоронні та судові органи. Це створює складну мережу взаємодій, де кожен суб'єкт має чітко визначену, але часто обмежену компетенцію. Загальна характеристика системи вказує на її складність та відсутність єдиного координаційного центру. Вона функціонує на перетині військової та цивільної юрисдикцій, що визначає її основні інституційні особливості та проблеми.

Також, характеризуючи рівень інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності, варто погодитися з визначенням С. Білько, який чітко розділяє інституційно-правове забезпечення (сукупність норм і правил) та інституційно-організаційне забезпечення (сукупність інституцій та їхня діяльність). Автор визначає інституційне забезпечення як «сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують створення нормативно-правових, організаційних та економічних умов, необхідних для формування та реалізації ефективної державної політики» [16]. Цей підхід підкреслює, що інституційно-організаційна складова є ключовим елементом, що відповідає саме за систему суб'єктів та організацію їхньої роботи.

Отже, детально проаналізуємо державні та недержавні інституції України, які забезпечують і здійснюють організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців.

Державні інституції

Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади, який формує нормативно-правову базу для всієї системи відповідальності. Основними повноваженнями у сфері забезпечення адміністративної відповідальності є: прийняття та внесення зміни до ключових законодавчих актів: Кодексу України про адміністративні правопорушення (зокрема, глави 13-Б «Військові адміністративні правопорушення») [67], Кримінального кодексу України (для розмежування складів злочинів та проступків) [80], статутів Збройних Сил України [116; 146], законів України «Про оборону України» [136], «Про національну безпеку України» [134], «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [109] тощо.

Також Парламент України здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади, зокрема Міністерства оборони України та інших силових відомств, через профільні комітети (наприклад, Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки). Визначає обсяг фінансування сектору безпеки і оборони, що безпосередньо впливає на спроможність відповідних інституцій виконувати свої функції.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі виконавчої влади, забезпечує реалізацію державної політики у сфері оборони та координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Основними повноваженнями, відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [130], у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців є спрямування та координація роботи Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ (якому підпорядкована Національна поліція) та інших відомств. А також КМУ видає постанови та розпорядження, що деталізують та розвивають положення законів (наприклад, щодо соціального захисту військовослужбовців, порядку матеріального забезпечення тощо).

Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України є центральним органом виконавчої влади, що здійснює військово-політичне та адміністративне керівництво Збройними Силами України.

Основними повноваженнями у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до «Положення про Міністерство оборони України» [123], «Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України» [139], є здійснення відомчої нормотворчості, а саме видання наказів та інструкцій, що є обов'язковими для виконання у ЗСУ та інших військових формуваннях. Наприклад, наказом Міністерства оборони України від 23.10.2021 р. № 329 затверджено «Інструкцію зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення» [59], що є ключовим відомчим документом для уповноважених осіб. Також МОУ здійснює загальне керівництво діяльністю керівництва Військової служби правопорядку. Через Генеральний штаб ЗСУ та командування видів і родів військ реалізує заходи, спрямовані на підтримання військової дисципліни.

Командири (начальники) усіх рівнів – первинний суб'єкт, наділений одночасно владними, профілактичними та процесуальними повноваженнями. Основними повноваження у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців є: профілактика правопорушень і підтримання дисципліни у підпорядкованому підрозділі; складання протоколів про військові адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б КУпАП [67]; проведення службових розслідувань за фактами вчинення проступків; накладання дисциплінарних стягнень у порядку, передбаченому Дисциплінарним статутом [116] та Статутом внутрішньої служби ЗСУ [147].

У цілому, функції командирів (начальників) військових частин, підрозділів, установ і закладів є багатoproфільними, зокрема вони виконують такі:

Превентивна функція – командири зобов'язані проводити виховну роботу, спрямовану на запобігання правопорушенням.

Функція виявлення та фіксації – вони першими реагують на вчинення проступку, проводять службові розслідування.

Процесуальна функція – відповідно до статті 255 КУпАП, командири (начальники) військових частин (установ, закладів) мають право складати протоколи про військові адміністративні правопорушення.

Квазісудова функція – у межах Дисциплінарного статуту командир є особою, яка приймає рішення про винуватість підлеглого та накладає дисциплінарне стягнення. Така концентрація повноважень є однією з найпроблемніших рис системи організаційного забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (ВСП) – це спеціалізований правоохоронний орган у структурі ЗСУ. Основними повноваженнями у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [109] є: запобігання, виявлення та припинення адміністративних правопорушень серед військовослужбовців; складання протоколів про адміністративні правопорушення; проведення службових розслідувань; виконання постанов суду про накладення стягнення у вигляді арешту з утриманням на гауптвахті; патрулювання гарнізонів, контроль за рухом військового транспорту.

Органи Національної поліції України залучаються у випадках вчинення військовослужбовцями загальних адміністративних правопорушень поза військовими частинами. Основні повноваження у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [135]: фіксація правопорушення (наприклад, порушення ПДР, дрібне хуліганство); складання протоколу про адміністративне правопорушення на загальних підставах; передача матеріалів до суду для розгляду.

Державне бюро розслідувань (ДБР) – виконує важливу функцію розмежування юрисдикцій. Основні повноваження у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [115]: прийняття та розгляд

матеріалів від командирів та ВСП, які містять ознаки не адміністративного проступку, а кримінального правопорушення, вчиненого військовослужбовцем, та здійснює їх досудове розслідування.

Місцеві загальні суди (районні, міськрайонні) – єдина судова інстанція, що розглядає по суті справи про адміністративні правопорушення військовослужбовців та виносить постанови. Основними повноваженнями у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців є: розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б КУпАП; розгляд справ про загальні адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями; Накладення адміністративних стягнень (штраф, арешт з утриманням на гауптвахті).

Наразі саме це є однією із ключових проблем у формуванні системи інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, адже військові суди в Україні були ліквідовані у 2010 році. Як наслідок, справи розглядають цивільні судді, які часто не мають спеціальних знань у галузі військового законодавства, статутів, специфіки несення служби, що може впливати на якість та об'єктивність судових рішень.

Апеляційні суди та Верховний Суд України – забезпечують перегляд рішень місцевих судів та єдність судової практики. Основні повноваження у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [148]: апеляційний перегляд постанов місцевих судів; формування правових позицій (Верховний Суд України), які враховуються судами нижчих інстанцій для забезпечення однакового застосування норм права.

Недержавні інституції

Адвокатура України – незалежний самоврядний інститут, що забезпечує надання професійної правничої допомоги. Основними повноваженнями у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [102], є: захист прав та інтересів військовослужбовця в суді під час розгляду

справи про адміністративне правопорушення; надання консультацій та роз'яснень законодавства; допомога в оскарженні незаконних дій та рішень командирів, посадових осіб ВСП, поліції, суду.

Система безоплатної правничої допомоги – державна система, що надає безоплатну правову допомогу певним категоріям осіб, зокрема учасникам бойових дій та ветеранам війни. Основні повноваження у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [104] – надання безоплатного адвоката для представництва інтересів військовослужбовців у судах у справах про адміністративні правопорушення.

Громадські правозахисні організації – інститути громадянського суспільства, що здійснюють моніторинг, аналітичну та правозахисну діяльність. Основними повноваження у сфері забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців є: надання первинної юридичної допомоги військовослужбовцям; здійснення громадського контролю за дотриманням прав військових; публічне висвітлення системних проблем та лобіювання змін до законодавства.

На підставі вищезазначеного, можемо стверджувати, що інституційно-організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців є складним механізмом взаємодії багатьох інституцій. Законодавча влада (ВРУ) створює правове поле, виконавча влада (КМУ, Міноборони, ВСП, поліція) забезпечує його реалізацію, а судова влада виступає арбітром у справах про адміністративні правопорушення. Недержавні інституції, такі як адвокатура та правозахисні організації, відіграють критично важливу роль у забезпеченні права на захист і громадському контролю.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу, можемо констатувати, що чинна система організаційного забезпечення має низку системних недоліків, які знижують її ефективність та створюють ризики для дотримання прав військовослужбовців:

1. *Розмежування юрисдикцій та компетенцій.* Найбільш гострою є проблема розмежування дисциплінарного проступку, адміністративного правопорушення та кримінального злочину. На практиці одне й те саме діяння (наприклад, невиконання наказу) може бути кваліфіковане по-різному залежно від обставин та суб'єктивної оцінки командира. Це створює правову невизначеність. Як зазначають С. Вітвіцький, М. Веселов та ін., «чимало питань та суперечностей виникає в судовій практиці з приводу кваліфікації цього виду правопорушень... що... пов'язані з недосконалістю нормативно-правового визначення складу цього адміністративного делікту» [32, с. 7].

2. *Надмірна концентрація повноважень в руках командира.* Поєднання в одній особі функцій розслідування, обвинувачення та прийняття рішення (у дисциплінарному провадженні) суперечить базовим принципам справедливого процесу. Це створює ризик конфлікту інтересів, упередженості та зловживань. Командир, зацікавлений у підтримці високих показників дисципліни, може бути схильний до надмірно суворих або, навпаки, занадто м'яких рішень.

3. *Недосконалість процедури складання адміністративних матеріалів.* Як свідчить судова практика, значна кількість справ про військові адміністративні правопорушення закривається судами або повертається на доопрацювання через низьку якість складених протоколів та інших матеріалів. Згідно зі статистичними даними, наведеними у науково-практичному коментарі, відсоток закритих та повернутих справ за деякими статтями (наприклад, недбале ставлення до служби) сягає 30% [32, с. 181]. Це свідчить про недостатню юридичну підготовку осіб, уповноважених складати протоколи (переважно командирів).

4. *Відсутність спеціалізованих судових органів.* Розгляд справ цивільними суддями, які не обізнані зі специфікою військової служби, статутів, наказів та бойової обстановки, призводить до: формального підходу до розгляду справ; труднощів в оцінці законності чи незаконності наказу;

нерозуміння контексту, в якому було вчинено правопорушення; неоднакової судової практики в різних регіонах.

5. Обмеженість процесуальних гарантій і права на захист. Якщо в судовому процесі військовослужбовець має повний обсяг процесуальних прав, то в дисциплінарному провадженні, яке є більш поширеним, ці права значно звужені. Механізм оскарження рішення командира вищому командирі, а не незалежному органу, є недостатньо ефективним.

Таким чином, нами встановлено, що ключовими проблемами інституційно-організаційного забезпечення є правова невизначеність у розмежуванні видів відповідальності, конфлікт інтересів через поєднання функцій в особі командира, низька якість адміністративних матеріалів, відсутність спеціалізованих судів і недостатність процесуальних гарантій у дисциплінарному провадженні. Ці недоліки знижують ефективність системи та створюють системні ризики порушення прав військовослужбовців.

Вдосконалення системи вимагає комплексного підходу, що поєднує законодавчі зміни та інституційні реформи. Ці кроки активно обговорюються в наукових колах та є предметом законопроектної роботи.

Створення єдиного правоохоронного органу – Військової поліції. Одним із ключових кроків є реформування ВСП у повноцінну Військову поліцію з розширеними повноваженнями. Військова поліція має стати єдиним органом, відповідальним за проведення дізнання та досудового слідства у справах про адміністративні та кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями.

Ця ідея знайшла відображення на найвищому державно-політичному рівні. Так, Стратегічний оборонний бюлетень України [144] прямо передбачає «реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію» (ціль 5.7). Практичним втіленням цієї ідеї стали відповідні законопроекти, зокрема проєкт Закону про Військову поліцію (реєстр. № 6569-1 від 15.02.2022 р.) [107], який хоч і не був ухвалений, але чітко окреслював бачення реформи – створення органу, відповідального за дізнання та досудове

слідство у справах про адміністративні та кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями.

Можемо визначити ключові переваги створення Військової поліції: професіоналізація, розслідування проводитимуть юридично підготовлені фахівці, що підвищить якість матеріалів; розвантаження командирів, командири будуть звільнені від невластивих їм правоохоронних функцій і зможуть зосередитися на бойовій підготовці; об'єктивність, розслідування проводитиме незалежний від прямого командування орган.

Відновлення системи військових судів або запровадження спеціалізації суддів. Це питання є предметом тривалих наукових дискусій. Існують два альтернативні шляхи:

1. Створення військових судів, що передбачає відновлення системи місцевих та апеляційних військових судів. Аргументом на користь цього є досвід провідних держав НАТО. Як зазначається у дослідженні М. Беланюка [13], в таких державах, як США та Велика Британія, ефективно функціонують військові суди, що є елементом, сумісним зі стандартами Альянсу.

2. Запровадження спеціалізації – у місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції визначаються судді або колегії суддів, які спеціалізуватимуться на розгляді справ щодо військовослужбовців. У дисертаційному дослідженні Т. Коломосьць обґрунтовується, що такий підхід є менш ресурсозатратним, але водночас дозволить підвищити якість правосуддя завдяки накопиченню суддями необхідного досвіду та знань [71].

Чітке законодавче розмежування проступків. Ця проблема є однією з найгостріших у правозастосовній практиці. У науково-практичному коментарі «Військові адміністративні правопорушення» [32] наголошується на проблемі «конкуренції норм», коли одне й те саме діяння може підпадати під ознаки дисциплінарного, адміністративного та кримінального проступку. Це прямо вказує на нагальну потребу провести ревізію КУпАП та Дисциплінарного статуту з метою: створення вичерпного переліку діянь, що є виключно дисциплінарними проступками; перенесення з-під дії Дисциплінарного

статуту до КУпАП всіх інших правопорушень, що мають ознаки адміністративних; встановлення чітких критеріїв (наприклад, розмір шкоди), які дозволять відмежовувати адміністративні проступки від кримінальних злочинів.

Запровадження інституту військового омбудсмена. Створення посади спеціального парламентського уповноваженого з прав військовослужбовців відповідає найкращим світовим практикам. Наукове обґрунтування цієї пропозиції міститься у публікації О. Марцеляка [83], де аналізуються різні моделі функціонування цього інституту та доводиться його ефективність як позасудового механізму захисту прав військових. На законодавчому рівні ця ідея також періодично знаходить своє втілення у відповідних законопроектах.

Підвищення юридичної грамотності командного та особового складу ВСП. Необхідність цього кроку прямо впливає з аналізу судової практики. У вже згаданому нами науково-практичному коментарі наголошується, що поширеними підставами для закриття справ є «недосконалість фактів у протоколах про військові адміністративні правопорушення, відсутність у матеріалах справ достатніх доказів» [32]. Це є прямим свідченням недостатньої юридичної підготовки осіб, уповноважених на документування правопорушень, та обґрунтовує необхідність запровадження системних навчальних курсів.

Отже, нами встановлено, що шляхи вдосконалення інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців полягають у проведенні системної реформи, яка включає: інституційні зміни (створення Військової поліції та спеціалізованих судів/суддів), законодавчі зміни (чітке розмежування проступків та посилення процесуальних гарантій) та запровадження нових механізмів контролю (військовий омбудсман). Реалізація цих кроків, що обґрунтовується як у стратегічних державних документах, так і в наукових працях, дозволить гармонізувати систему з євроатлантичними стандартами та підвищити її ефективність.

2.2. Нормативно-правове забезпечення

Адміністративна відповідальність військовослужбовців – це комплекс правових механізмів, які застосовуються до військовослужбовців за порушення адміністративних норм і покликані підтримувати дисципліну, порядок і безпеку у військових формуваннях. Надійне нормативно-правове забезпечення цього інституту має вирішальне значення для забезпечення конституційних функцій держави у сфері оборони, захисту прав та свобод військовослужбовців і дотримання міжнародних зобов'язань з прав людини.

З цією метою, на нашу думку, варто проаналізувати три рівні нормативного регулювання: міжнародний (договори, кодекси й стандарти, що прямо чи опосередковано торкаються адміністративної відповідальності військових), національний (конституційні акти, закони Верховної Ради, укази Президента, постанови КМУ та концептуальні документи) і підзаконний (інструкції, накази Міністерства оборони України та інших відомств) та визначити основні проблеми й колізії, а також запропоновувати шляхи їх подолання.

Міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють сферу адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Міжнародні документи не завжди регулюють адміністративну відповідальність безпосередньо (це переважно сфера внутрішніх правових систем), проте вони встановлюють обов'язкові для України принципи, процедури та стандарти, які впливають на національне регулювання — особливо у сфері дотримання прав людини, дискримінаційної заборони, процесуальних гарантій та співвідношення дисциплінарних і процесуальних механізмів відповідальності.

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) та практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Україна як держава-учасниця ЄКПЛ має виконувати її положення й рішення ЄСПЛ, які встановлюють стандарти щодо права на справедливий суд (ст. 6), поваги до приватного та

сімейного життя (ст. 8), заборони катувань та нелюдського поводження (ст. 3), а також ефективного засобу правового захисту (ст. 13) [50]. Практика ЄСПЛ містить численні висновки стосовно застосування дисциплінарних і адміністративних санкцій до військових, необхідності наявності процесуальних гарантій і заборони свавільного застосування примусових заходів. Ці стандарти мають безпосередній вплив на те, як держава формує процедури адміністративного переслідування військовослужбовців та умови тримання заарештованих.

Міжнародні стандарти прав людини і захист прав військовослужбовців (OSCE, ООН, DCAF). Документи ОБСЄ/ODIHR та DCAF, присвячені правам військовослужбовців, підкреслюють, що на збройні сили та інші військові формування поширюються міжнародні стандарти з прав людини, а механізми внутрішньої дисципліни не повинні позбавляти осіб їх базових гарантій. Ряд публікацій містить «компендіуми» найкращих практик щодо захисту прав військовослужбовців та рекомендації по реформуванню військової юстиції в напрямі забезпечення незалежності, прозорості й сумісності з міжнародними стандартами. Ці матеріали є важливим орієнтиром для адаптації національного законодавства України.

Compendium / OSCE (ODIHR) – Human Rights of Armed Forces Personnel: standards, good practices and recommendations (compendium) – збірка стандартів і кращих практик із захисту прав військовослужбовців (рекомендації щодо поєднання дисциплінарних/адміністративних процедур і гарантій прав людини). Корисна як орієнтир для приведення національних процедур у відповідність до міжнародних вимог [186].

DCAF (Geneva Centre for Security Sector Governance) – рекомендації і Guidance Note щодо military justice (публікації й аналітика). DCAF надає практичні рекомендації щодо побудови військової юстиції і приводить приклади узгодження дисциплінарних/адміністративних механізмів з принципами прав людини – важливі для реформування української системи [194].

DCAF – спільна публікація з НАТО Parliamentary Assembly (Military Justice: comparative study / guidance). Аналітичні розробки DCAF у партнерстві з інституціями НАТО дають практичні моделі організації військового правосуддя, що можуть слугувати орієнтиром для України під час гармонізації національного законодавства з євроатлантичними стандартами [196].

Стандарти та настанови НАТО щодо військової поведінки й військового правосуддя. Незважаючи на те, що НАТО не видає обов'язкових для національного права норм, стандарти та настанови (guidance) Альянсу та суміжні аналітичні документи (наприклад, матеріали АСТ, політики з військової етики, рекомендації щодо military justice) впливають на реформування військової юстиції в державах, що прагнуть інтеграції з євроатлантичними структурами. DCAF та інші організації видають аналітику та рекомендації про приведення національних систем у відповідність із демократичними принципами та міжнародними стандартами. Для України, що декларує євроатлантичну інтеграцію, ці документи мають практичне значення при формуванні національних стандартів поведінки та процесуальних гарантій [39].

Інші міжнародні документи: Конвенції ООН, кодекси поведінки. Окремі документи ООН, міжнародні резолюції та принципи, що стосуються прав людини, а також кодекси поведінки та професійної етики збройних сил у різних юрисдикціях також створюють нормативний фон, який визначає очікування щодо захисту прав військовослужбовців у процесі застосування адміністративних заходів. Це стосується, зокрема, вимог щодо ненадмірності заходів, процесуальної прозорості й можливості оскарження рішень [186].

Національні нормативно-правові акти, що регулюють сферу адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. Національна нормативна база України забезпечує конкретні підстави, процедури та механізми для застосування адміністративної відповідальності до військовослужбовців.

Конституція України закладає базові принципи правової держави, верховенства права, гарантування прав людини і громадянина, які мають безумовне пріоритетне значення у сфері застосування будь-яких санкцій, у тому числі адміністративних. Положення щодо прав і свобод (розділ II) та принципів здійснення державної влади є орієнтиром для тлумачення норм адміністративного права і трактування обмежень, які можуть бути застосовані до військовослужбовців [77].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) є фундаментальним актом для адміністративної відповідальності. Містить загальні засади притягнення до адміністративної відповідальності, перелік санкцій, строки, процедури оскарження тощо; спеціальні норми, що стосуються військових (зокрема, положення про арешт з утриманням на гауптвахті) закріплені в окремих статтях/главі. Приклади важливих статей: ст. 33 (індивідуалізація стягнення), ст. 32-1 (арешт з утриманням на гауптвахті) та ін. Ці норми визначають межі та гарантії при накладенні стягнень на військовослужбовців [67].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [105] – визначає правовий статус військовослужбовця, права та обов'язки, порядок несення служби, підстави дисциплінарної відповідальності й інші норми, які впливають на кваліфікацію окремих адміністративних правопорушень (наприклад, самовільне залишення служби, порушення порядку несення служби тощо). Для правильного застосування адміністративних санкцій до військових необхідно зіставляти норми цього закону з КУпАП.

Закон України «Про Військового омбудсмана» – визначає правовий статус, основні завдання, повноваження та організаційні засади діяльності Військового омбудсмана під час забезпечення дотримання прав військовослужбовців у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби, резервістів та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, а також особового складу правоохоронних органів, залучених до безпосередньої участі в бойових діях [106].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» – пакет змін (у рамках реформ і адаптації до воєнного стану) торкається норм мобілізації, військового обліку та порядків проходження служби – відтак змінює підстави й процедури притягнення до відповідальності за пов'язані правопорушення (ухилення від мобілізації, порушення обліку тощо). Важливо зіставляти ці зміни з нормами КУпАП та підзаконними актами для уникнення колізій [110].

Указ Президента України «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» – Положення деталізує режим проходження служби у ЗСУ (контракти, порядок призначення, внутрішній режим) – джерело правил дисципліни і внутрішнього порядку, що впливає на розмежування дисциплінарної та адміністративної відповідальності. Численні зміни / уточнення вказують на динамічний характер положення (включно зі змінами 2015–2024 рр.) [141].

Указ Президента України «Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» – остання редакція / внесені зміни до Положення (№397/2025). Цей Указ прямо впливає на порядок проходження служби й, як наслідок, на правові підстави кваліфікації окремих адміністративних правопорушень військових. Під час аналізу застосування адміністративних стягнень важливо враховувати внесені зміни [114].

Указ Президента України «Про Положення про проходження військової служби в Національній гвардії України іноземцями та особами без громадянства» – регламентує порядок проходження служби іноземцями / особами без громадянства у складі НГУ – має опосередкований вплив на механізми відповідальності у відомчих структурах та на процедури документування і притягнення до відповідальності [140].

Постанова КМУ «Про Правила дорожнього руху» – фундаментальний акт, що встановлює єдиний порядок дорожнього руху на всій території України. Він не містить окремого розділу про відповідальність військовослужбовців, але його норми є першоджерелом для кваліфікації їхніх дій як правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. Коли військовослужбовець, керуючи транспортним засобом, порушує ПДР, він підлягає адміністративній відповідальності на загальних підставах згідно зі ст. 15 КУпАП. Саме ця постанова визначає, що є порушенням (наприклад, перевищення швидкості, проїзд на заборонний сигнал світлофора). Органи Національної поліції, складаючи протокол, посилаються на конкретний пункт цих Правил. Особливу увагу приділено Розділу 32, що узгоджує рух військових колон [142].

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння...» – детально регламентує одну з найскладніших процедур – огляд на стан сп'яніння. Він єдиний для всіх водіїв, включаючи військовослужбовців. Якщо поліцейський зупиняє військовослужбовця за підозрою у керуванні в стані сп'яніння (ст. 130 КУпАП), він діє виключно за цим Порядком. Він визначає, хто проводить огляд (поліцейський на місці або лікар у закладі охорони здоров'я), які технічні засоби використовуються, як оформлюються результати. Важливим елементом є те, що у разі такого огляду щодо військовослужбовця обов'язково повідомляється ВСП. Це запускає паралельний процес службового розслідування [126].

Нормативно-правові акти Міністерства оборони України (МОУ) та Генерального штабу ЗСУ.

Наказ МОУ «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України» – визначає, як командир (начальник) повинен реагувати на інформацію про вчинення правопорушення, зокрема адміністративного. Коли до військової частини надходить інформація

від поліції про складання протоколу щодо військовослужбовця (наприклад, за ст. 130 КУпАП), командир зобов'язаний призначити службове розслідування. Мета розслідування – з'ясувати обставини, причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення. За його результатами, окрім адміністративної відповідальності, до військовослужбовця можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення (догана, позбавлення премії, пониження в посаді тощо) [127].

Наказ МОУ «Про затвердження Інструкції з організації діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України...» – деталізує повноваження та порядок дій ВСП – спеціального правоохоронного формування у складі ЗСУ. Відповідно до інструкції, ВСП: веде облік адміністративних правопорушень, вчинених військовослужбовцями; взаємодіє з Національною поліцією та іншими органами (отримує від них інформацію, може брати участь у спільних заходах); здійснює патрулювання та контроль за рухом військового транспорту, дотриманням військової дисципліни в громадських місцях. Під час виявлення адміністративного правопорушення, за яке військовослужбовець несе відповідальність за дисциплінарним статутом, ВСП передає матеріали командирі. Якщо ж відповідальність загальна – ВСП контролює процес та інформує командування [120].

Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців» – контролює процедури і технічні вимоги утримання осіб на гауптвахтах, їхні права під час тримання, медичне/побутове забезпечення – прямо пов'язаний зі статтями КУпАП про арешт з утриманням. Важливий для контролю дотримання гуманітарних стандартів і процесуальних гарантій [128].

Спільні (міжвідомчі) нормативно-правові акти, що є найважливішими для регламентації взаємодії між цивільними та військовими структурами.

Спільний наказ МВС України та МОУ від 08.07.2019 № 572/347 «Про затвердження Порядку взаємодії Національної гвардії України, органів Національної поліції України та Військової служби правопорядку в Збройних Силах України...» – прямий процедурний документ, що регламентує спільну роботу на практиці. Порядок встановлює: порядок обміну інформацією: як і в які строки поліція повідомляє ВСП про затримання військовослужбовця чи складання щодо нього протоколу; правила проведення спільних патрулювань у гарнізонах та громадських місцях; алгоритм дій на місці ДТП за участю військовослужбовця або військового транспорту. Визначається, хто яку функцію виконує: поліція оформлює матеріали ДТП для суду, ВСП – для службового розслідування та інформування командування; процедуру передачі затриманого військовослужбовця представникам ВСП [125].

Окремо варто навести Зелену книгу «Військова юстиція в Україні» – національний аналітичний документ Лабораторії законодавчих ініціатив зі збиранням практик і рекомендацій щодо реформи військової юстиції, важливий для підготовки законодавчих пропозицій та уніфікації правил притягнення військових до відповідальності [29].

На підставі наведеного вище аналізу нормативно-правових актів, що регулюють сферу забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, можемо візуалізувати та концентровано відобразити зв'язок нормативно-правових актів з процедурами адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зв'язок нормативно-правових актів з процедурами адміністративної
відповідальності військовослужбовців

Нормативно-правовий акт	Процедура / Питання	Посилання на джерело
Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП)	Загальні положення адміністративної відповідальності, складання протоколу, строки притягнення, права та обов'язки особи	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

Дисциплінарний статут Збройних Сил України	Особливості притягнення військовослужбовців до дисциплінарної та адміністративної відповідальності, співвідношення дисциплінарних і адміністративних стягнень	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14
Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»	Порядок проходження служби, підстави та обмеження адміністративної відповідальності військовослужбовців	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12
Закон України «Про правовий режим воєнного стану»	Особливості застосування адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
Закон України «Про Національну поліцію»	Повноваження поліції у складанні протоколів про адміністративні правопорушення військовослужбовців	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19
Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи	Міжнародні стандарти поводження з військовослужбовцями, права затриманих	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151
Стандарти НАТО (STANAG) у сфері військової юстиції	Уніфікація процедур адміністративної та дисциплінарної відповідальності відповідно до стандартів Альянсу	https://nato.int

* Джерело: розроблено автором

Також, варто взяти до уваги аналіз чинних національних нормативно-правових актів та міжнародних, у тому числі стандартів, та визначити правові підходи: внутрішньодержавний (на основі законодавства України) та міжнародний (на основі універсальних і регіональних правових актів). У таблиці 2.2. ми наочно відобразили відповідність чи відмінність у підходах до визначення процедур – від складання протоколу і затримання до забезпечення права на захист та строків притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців.

Таблиця 2.2

Національне та міжнародне регулювання адміністративної відповідальності
військовослужбовців: порівняльна таблиця

Аспект регулювання	Українське законодавство	Міжнародні правові акти
Підстави адміністративної відповідальності	КУпАП України (ст. 9, ст. 15, ст. 15-3) – встановлює поняття адміністративного правопорушення та суб'єктний склад, включно з військовослужбовцями.	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 14) – гарантії справедливого розгляду; Європейська конвенція з прав людини (ст. 6).
Складання протоколу	КУпАП (ст. 255, 256) – визначає коло посадових осіб, уповноважених складати протокол та його зміст.	Міжнародні стандарти (Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, ООН, 1979) – вимагають належної фіксації правопорушень і прав підозрюваних.
Застосування адміністративного арешту	КУпАП (ст. 32, ст. 32-1, ст. 325-1) – строки та підстави адміністративного арешту військовослужбовців.	ЄКПЛ (ст. 5) – право на свободу та особисту недоторканність; обмеження і гарантії законності.
Строки притягнення до відповідальності	КУпАП (ст. 38) – строки накладення стягнень (3 місяці з дня вчинення правопорушення).	ЄСПЛ (прецедентна практика, справа «Гуменюк проти України») – вимога дотримання розумних строків провадження.
Права підозрюваного / обвинуваченого	КУпАП (ст. 268) – право давати пояснення, надавати докази, користуватися юридичною допомогою, виступати рідною мовою.	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 14); ЄКПЛ (ст. 6) – право на справедливий суд, презумпція невинуватості.
Оскарження постанов	КУпАП (ст. 287–289) – порядок і строки оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення.	ЄКПЛ (ст. 13) – право на ефективний засіб правового захисту; Міжнародний пакт (ст. 2) – зобов'язання держави забезпечувати механізми оскарження.

* Джерело: розроблено автором

Як видно із даних табл. 2.2, українське законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам у сфері правових гарантій військовослужбовців, але має низку прогалин, зокрема у деталізації процедур фіксації правопорушень, механізмах апеляції та чіткості строків розгляду справ.

Також можемо визначити основні збіги та розбіжності в українському та міжнародному регулюванні адміністративної відповідальності військовослужбовців (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Національне та міжнародне правове регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців

* Джерело: розроблене автором

Таким чином, проведений аналіз чинних міжнародних і національних нормативно-правових актів, що регламентують адміністративну відповідальність військовослужбовців в Україні дає змогу визначити ключові прогалини, проблеми та колізії, а також виокремити критичні аспекти, що потребують урегулювання.

1. Нечіткість і дублювання норм між дисциплінарною та адміністративною відповідальністю, що характеризується тим, що у деяких ситуаціях одне й те саме діяння може підпадати під дисциплінарну та адміністративну відповідальність одночасно (або бути кваліфікованим

неоднозначно), що породжує ризики «подвійного покарання», невизначеності компетенції та процедурних порушень. Існує потреба чітко визначити межі застосування кожного виду відповідальності та механізми координації.

2. Непослідовність і нерівномірність у підзаконних актах і методичних рекомендаціях – полягає у тому, що різні підзаконні акти та методичні матеріали іноді містять несумісні положення або залишають простір для довільної інтерпретації командирів. Це створює ризики порушення процесуальних гарантій при складанні протоколів і накладанні стягнень. Потрібна уніфікація форм та процедур.

3. Процедурні гарантії та доступ до ефективного захисту – полягає у тому, що в умовах оперативності військової служби та в період воєнного стану реалізація права на захист (доступ до адвоката, право на ознайомлення з матеріалами, право на обґрунтоване оскарження) ускладнені. Судова практика вказує на випадки формального підходу до дотримання процесуальних норм. Необхідно забезпечити, щоб у жодному випадку дисциплінарні чи адміністративні процедури не позбавляли осіб гарантованих конституційних прав.

4. Відсутність сучасної уніфікованої статистики й моніторингу – характеризується відсутністю централізованого моніторингу застосування адміністративних заходів у військових частинах, що ускладнює аналіз практики та виявлення системних проблем. Для адекватного реформування потрібна прозора статистика та механізми звітності.

5. Невідповідність деяких положень міжнародним стандартам – полягає у тому, що окремі процедури (наприклад, порядок утримання осіб на гауптвахтах, строки адміністративного арешту, повноваження командирів) можуть не повністю відповідати вимогам ЄКПЛ або рекомендаціям міжнародних організацій щодо процесуальних гарантій та умов тримання. Потрібен аудит і приведення у відповідність.

У зв'язку з цим, на нашу думку, варто вжити комплекс заходів вдосконалення нормативно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, зокрема такі:

- На законодавчому рівні необхідно уточнити межі дисциплінарної та адміністративної відповідальності. Необхідно ініціювати внесення змін до КУпАП та відповідних законів, які чітко визначають межі застосування дисциплінарних заходів і адміністративних санкцій, виключають подвійну відповідальність за одне діяння та встановлюють порядок координації дій командування і державних органів при одночасній наявній підставі для різних видів відповідальності. Це може включати положення про альтернативність заходів, пріоритетність певних процедур та механізми передачі матеріалів.

- Уніфікувати підзаконні акти і форми документування правопорушень військовослужбовцями. Це передбачає розробку єдиних форм протоколів, методичних рекомендації та електронних шаблонів, обов'язкових для всіх підрозділів, щоб уникнути формальних помилок під час документування правопорушень. Це може бути як окремий наказ (чи зміни до наказів МОУ) із чіткою моделлю документування й контролю за якістю оформлення матеріалів.

- Підвищити рівень процесуальних гарантій і доступ військовослужбовців до захисту. З цією метою необхідно забезпечити механізми оперативного доступу військовослужбовців до правової допомоги (адвоката), можливість тимчасового відкладення застосування деяких заходів у разі необхідності ознайомлення з матеріалами, та впровадити механізми дистанційного оскарження рішень (з огляду на бойові/оперативні умови). Під час розробки змін до процедур варто орієнтуватися на практику ЄСПЛ та рекомендації міжнародних організацій.

- Привести умови тримання військовослужбовців, що вчинили проступок, у відповідність до міжнародних стандартів. З цією метою необхідно провести аудит умов утримання військовослужбовців на гауптвахтах і в інших місцях тимчасового тримання і привести їх у відповідність до національних

стандартів і міжнародних зобов'язань (європейські стандарти поведження, вимоги до медичного забезпечення, можливостей оскарження). Це має відбуватися за участі незалежних органів контролю.

- Впровадити інструменти моніторингу та централізованої статистики, що передбачає створення централізованої бази даних (при МО або іншому уповноваженому органі) щодо випадків адміністративного притягнення військовослужбовців з можливістю публічних узагальнень (без розкриття персональних даних), щоб аналізувати практику, виявляти системні збої та коригувати політику.

- Запровадити систему навчання та підвищення кваліфікації командного складу, що передбачає організацію та проведення обов'язкових тренінгів для командирів, начальників юридичних служб та суддів з питань застосування адміністративної відповідальності, процесуальних гарантій і міжнародних стандартів. Це зменшить кількість формальних помилок та підвищить якість правозастосування.

- Врахувати євроатлантичні стандарти під час реформування інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців, зокрема рекомендації НАТО, DCAF та OSCE у процесах законодавчих і підзаконних змін, беручи за основу принципи демократичної цивільної підзвітності та захисту прав військовослужбовців. Це сприятиме гармонізації національної практики з міжнародними очікуваннями.

Таким чином, можемо узагальнити, що адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні регулюється багаторівневою системою: міжнародними стандартами прав людини і рекомендаціями (ЄКПЛ, OSCE, NATO/DCAF), національним законодавством (Конституція, КУпАП, спеціальні закони, укази Президента) й підзаконними актами (накази, інструкції МО). Ця складна ієрархія вимагає чіткого узгодження й приведення у відповідність із міжнародними зобов'язаннями.

Наявні прогалини та колізії (перетин дисциплінарної й адміністративної відповідальності, неоднорідність підзаконних актів, недостатні процесуальні

гарантії у бойових умовах, відсутність уніфікованої статистики) створюють реальні ризики для законності та захисту прав військовослужбовців. Для подолання недоліків необхідні законодавчі ініціативи (уточнення меж відповідальності), уніфікація підзаконної бази, підвищення процесуальних гарантій, аудит умов тримання, моніторинг практики та навчання персоналу, а також узгодження реформ із європейськими й натовськими стандартами.

2.3. Зарубіжний досвід забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців та його адаптація в Україні

В умовах повномасштабної збройної агресії та стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, питання реформування системи військової юстиції в Україні набуло виняткової актуальності. Ефективна, прозора та справедлива система притягнення військовослужбовців до відповідальності є не лише інструментом підтримання дисципліни та боєздатності війська, але й фундаментальною гарантією захисту прав людини у військовій формі. Чинна в Україні система, що є переважно спадком радянської правової школи, демонструє низку системних проблем: розмитість меж між дисциплінарною, адміністративною та кримінальною відповідальністю, недостатні процесуальні гарантії для військовослужбовців, а також відсутність дієвих незалежних механізмів контролю.

Чисельність військових формувань зросла з 166 тис. осіб у 2013 році до 880 тис. у 2024 році [29, с. 7]. Пропорційно зросла і кількість правопорушень: якщо у 2013 році було обліковано 369 кримінальних правопорушень, вчинених військовими, то у 2023 році ця цифра сягнула 28 666. Кількість справ про військові адміністративні правопорушення, розглянутих судами, збільшилась з 13 991 у 2015 році до 89 922 у 2023 році [29, с. 7]. Ці цифри свідчать, що існуюча система не справляється з новими викликами.

У цьому контексті вивчення й адаптація передового досвіду держав-членів НАТО є безальтернативним шляхом для побудови в Україні сучасної

системи військової юстиції. Аналіз ключових моделей адміністративної відповідальності військовослужбовців у таких державах, як США, Великої Британії, ФРН, Канада, Польща, Франція та ін. дозволяє виокремити найкращі практики та сформулювати рекомендації для їх імплементації в українське правове поле.

З цією метою необхідно зробити детальний аналіз чинних моделей адміністративної відповідальності військовослужбовців у державах-членах НАТО, адже інститут адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців у зарубіжних державах розвивався з урахуванням національних правових традицій та загальних принципів правової держави. Незважаючи на відмінності, більшість держав-членів НАТО поділяють спільні цінності щодо захисту прав людини, верховенства права та демократичного цивільного контролю над збройними силами.

Сполучені Штати Америки

Правова система США характеризується високим рівнем кодифікації військового законодавства. Основою для притягнення військовослужбовців до відповідальності є «Уніфікований кодекс військової юстиції» (Uniform Code of Military Justice – UCMJ) [209], який комплексно регулює питання як кримінальної, так і дисциплінарної відповідальності та є складовою частиною закону «Про повноваження у сфері національної оборони» (National Defense Authorization Act) [198]. Для правопорушень, що є адміністративними або дисциплінарними проступками, в UCMJ передбачена процедура «позасудового покарання» (Non-Judicial Punishment – NJP), регламентована ст. частина 5 Посібника для військових судів [204]. Ця процедура є основним інструментом командира для оперативного реагування на незначні порушення дисципліни та правопорядку.

Особливості американської моделі – чітка, реально прописана процедурна регламентація. Військовослужбовець має бути поінформований про докази проти нього, йому надається право висловити свою позицію та надати докази на свій захист [7, с. 12].

Право на відмову, відповідно до якого військовослужбовець має право відмовитися від процедури NJP і вимагати розгляду його справи військовим трибуналом (court-martial). Це є фундаментальною гарантією права на справедливий суд.

Широкий спектр стягнень – в рамках NJP командир може застосувати різноманітні стягнення: усне або письмове зауваження, додаткові наряди, обмеження у пересуванні, арешт (на короткий термін), зниження у військовому званні, штраф [7, с. 11].

Право на апеляцію – рішення командира може бути оскаржене вищому командуванню. А за більш серйозні проступки військовий суд може ухвалити рішення про звільнення: «за погану поведінку» (Bad Conduct Discharge – BCD) або «ганебне звільнення» (Dishonorable Discharge), що має значні негативні наслідки для подальшого цивільного життя, включаючи втрату ветеранських пільг [7, с. 13].

Для України досвід США є цінним у частині кодифікації правових норм та забезпечення процесуальних гарантій. Ідея надання права вибору між спрощеною процедурою та повноцінним судовим розглядом заслуговує на увагу.

Велика Британія

Модель Великої Британії є класичним прикладом системи військової юстиції в державі з повністю професійною армією та багатовіковими військовими традиціями. Ця система пройшла значний шлях еволюції, особливо під впливом рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що призвело до суттєвого посилення її незалежності та процесуальних гарантій для військовослужбовців. Вона є автономною, проте глибоко інтегрованою в загальну правову систему держави, що забезпечує дотримання єдиних стандартів правосуддя.

Правовою основою системи є закон про збройні сили (Armed Forces Act) [206], який є унікальним тим, що Парламент переглядає та поновлює його кожні п'ять років. Цей механізм є ключовим елементом демократичного

цивільного контролю над збройними силами. Детальніші аспекти служби та дисципліни регулюються Королівськими правилами (The Queen's Regulations For The Army) [208], які є підзаконним актом.

Особливості британської моделі – система сумарного розгляду (Summary Dealing). Основою системи реагування на менш значні правопорушення є процедура сумарного розгляду, яку проводить безпосередньо командир частини (Commanding Officer – CO). Ця процедура застосовується до порушень, які не є кримінальними злочинами за цивільним правом, але становлять порушення військової дисципліни (наприклад, незначна непокоря, відсутність на службі без поважних причин, недбале ставлення до майна). Мета – швидке та ефективне підтримання дисципліни без залучення складної судової машини [8, с. 12].

Ключова роль командира та право вибору. Так, командир частини відіграє ключову роль, вирішуючи, чи розглядати справу самому в рамках сумарної процедури, чи передати її на розгляд Військовому трибуналу. Однак фундаментальною гарантією прав військовослужбовця є право вибору (right of election). У більшості випадків обвинувачений має право відмовитися від сумарного розгляду його справи командиром і вимагати розгляду справи військовим трибуналом, де діють повні процесуальні гарантії, включаючи представництво адвокатом.

Незалежний орган обвинувачення, для більш серйозних правопорушень, що розглядаються військовими трибуналами, рішення про притягнення до відповідальності приймає не командування, а Служба військового обвинувачення (SPA). Це незалежний орган, очолюваний Директором військових обвинувачень, що забезпечує неупередженість на стадії досудового розслідування та висунення обвинувачення.

Диференційований спектр покарань. У рамках сумарного розгляду командир може накласти такі стягнення: догана або сувора догана; штраф (до 28 днів заробітної плати); пониження у званні (для сержантського складу); короткострокове затримання у військовому виправному закладі (до 90 днів,

залежно від рангу командира та правопорушника); обмеження привілеїв (наприклад, заборона залишати військову частину). Ці стягнення спрямовані на виправлення та швидке повернення військовослужбовця до виконання обов'язків.

Незалежний апеляційний механізм – рішення, ухвалене командиром під час сумарного розгляду, може бути оскаржене до апеляційного суду (Summary Appeal Court). Важливо, що цей суд очолює цивільний суддя, що забезпечує його незалежність від військової ієрархії. Це нововведення було запроваджено саме для приведення системи у відповідність до стандартів статті 6 Європейської конвенції з прав людини (право на справедливий суд).

Кадрова політика як інструмент дисципліни. Британська система активно використовує інструменти кадрового менеджменту. Наприклад, концепція «вгору або назовні» (up or out), хоча і є пом'якшеною, все ж передбачає, що офіцер, який двічі не отримує підвищення, має звільнитися. Це стимулює професійний розвиток. Водночас, існують і можливості для пониження у званні (Reduction Orders) за серйозні дисциплінарні проступки або службову невідповідність [8, с. 12].

Досвід Великої Британії є надзвичайно корисним для України у кількох аспектах. По-перше, це модель постійного парламентського контролю через механізм регулярного (раз на п'ять років) поновлення ключового закону, що регулює діяльність збройних сил. По-друге, створення незалежної Служби військового обвинувачення є взірцем для реформування української військової прокуратури, що дозволить усунути конфлікт інтересів, коли командування впливає на процес притягнення до відповідальності. По-третє, дворівнева система апеляції дисциплінарних рішень (спочатку до вищого командира, а потім до незалежного суду з цивільним суддею на чолі) є ефективною моделлю, яка поєднує оперативність та гарантії справедливості. Нарешті, сам факт еволюції британської системи під впливом рішень ЄСПЛ демонструє, що інтеграція в європейський правовий простір вимагає

постійного вдосконалення системи військової юстиції задля забезпечення найвищих стандартів захисту прав людини.

Федеративна Республіка Німеччина

Німецька модель побудована на концепції «громадянина у військовій формі» та принципі верховенства права. Права військовослужбовця як громадянина можуть бути обмежені лише тією мірою, якою це необхідно для функціонування збройних сил. Відповідальність військовослужбовців регулюється «Військово-дисциплінарним статутом» (Wehrdisziplinarordnung – WDO) [211].

Характерні риси німецької моделі – розмежування повноважень. Командир має право накладати лише найпростіші дисциплінарні стягнення. Більш серйозні стягнення накладаються виключно військовими дисциплінарними судами (Truppendienstgerichte) [9, с. 12].

Інститут Військового омбудсмена (Wehrbeauftragter des Bundestages), як унікальна інституція парламентського контролю. Будь-який військовослужбовець може звернутися до нього зі скаргою, минаючи командування. Омбудсмен має широкі повноваження для розслідування скарг та надання звітів парламенту [9, с. 15]. Акцент на превенції або концепція «внутрішнього лідерства», яка передбачає, що командири мають виховувати підлеглих на засадах права та відповідальності [9, с. 14].

Досвід ФРН є взірцевим у частині запровадження незалежного контролю. Ідея створення посади Військового омбудсмена при Верховній Раді України суттєво посилює захист прав українських військових [60].

Канада

Канадська система військової юстиції, подібно до американської, є кодифікованою та глибоко інтегрованою у загальну правову систему держави, що діє в рамках Британської Співдружності. Вона є яскравим прикладом моделі, де підтримання дисципліни тісно пов'язане із захистом прав особистості, гарантованих Канадською хартією прав і свобод. Система є

багаторівневою, з чітким розмежуванням повноважень та наданням військовослужбовцю значних процесуальних гарантій.

Правовою основою системи є Національний закон про оборону (National Defence Act, R.S.C., 1985, с. N-5). Невід'ємною частиною цього закону є Кодекс службової дисципліни (Code of Service Discipline – CSD). Саме Кодекс встановлює перелік військових правопорушень (як дисциплінарних, так і кримінальних), визначає види покарань та регламентує процедури їх накладення [198]. Для менш значних порушень дисципліни, які не є тяжкими злочинами за цивільним правом, передбачена система сумарних розглядів (summary trials). Це спрощена процедура, яку проводять командири (Commanding Officers), що дозволяє оперативно реагувати на проступки та підтримувати порядок у підрозділі.

Ключові риси канадської моделі – право вибору військового трибуналу. Фундаментальна процесуальна гарантія є наріжним каменем канадської системи. Військовослужбовець, якому інкримінується правопорушення, що може розглядатися в порядку сумарного розгляду, має право відмовитися від цієї процедури і вимагати слухання його справи у військовому трибуналі (court-martial) [7, с. 16]. Військовий трибунал є формальним судом, де діють усі процесуальні гарантії, включаючи право на захист адвокатом та суворі правила доказування. Це право вибору є потужним запобіжником від можливих зловживань з боку командування.

Незалежна юридична допомога через Директорат адвокатських служб оборони (DDCS). Це структура штатних військових юристів-адвокатів, яка є організаційно незалежною від ланцюга командування та військової прокуратури. Її єдиним завданням є надання безкоштовної юридичної консультації та захисту військовослужбовців, яких звинувачують у вчиненні правопорушень, на всіх стадіях процесу – від розслідування до апеляції [181].

Детальна регламентація специфічних правопорушень. Окрім загальних норм Кодексу, в Канаді існує розгалужена система адміністративних наказів та директив Міністерства оборони. Ці документи детально регулюють порядок

реагування на конкретні види правопорушень, що забезпечує єдність практики. Наприклад: DAOD 9005-1 «Реагування на сексуальні проступки» встановлює чіткий алгоритм дій у випадках сексуальних домагань та насильства [180]. DAOD 5019-7 «Зловживання алкоголем» та DAOD 5019-3 «Програма контролю за наркотиками» регламентують політику збройних сил щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин [7, с. 18].

Чіткий перелік дисциплінарних стягнень, що спрощує розгляд і визначення типу проступку та рішення командира – він може накласти такі стягнення: пониження у званні на один ступінь, догана, штраф (до 25% від місячного грошового забезпечення), а також специфічні покарання як-от обмеження привілеїв чи додаткові наряди. За більш серйозні проступки може бути призначено затримання у військовій частині [7, с. 16].

Незалежний oversight-механізм. Окрім внутрішніх процедур оскарження, в Канаді діє Офіс Омбудсмена з питань національної оборони та збройних сил Канади (Office of the Ombudsman for National Defence and the Canadian Armed Forces). Хоча він не є частиною дисциплінарної системи, будь-який військовослужбовець може звернутися до нього зі скаргою на несправедливе поводження чи порушення прав, що створює додатковий рівень незалежного контролю [9, с. 9].

Зв'язок дисципліни з управлінням кар'єрою, що передбачає пониження в посаді чи званні і є одним із можливих стягнень. Процедури просування по службі (promotion), які регулюються Королівськими правилами та наказами, враховують дисциплінарну історію військовослужбовця. Рішення про підвищення ухвалюються відбірковими комісіями на основі комплексної оцінки, включаючи звіти про продуктивність та відсутність серйозних стягнень [8, с. 10].

Досвід Канади є надзвичайно корисним для України у кількох ключових аспектах. По-перше, створення за канадським зразком незалежної служби військових адвокатів (аналог DDCS), яка б фінансувалася державою, але була б організаційно відокремлена від командування та військової прокуратури,

стало б революційним кроком у забезпеченні реального права на захист для українських військових. По-друге, практика детального регулювання специфічних правопорушень через підзаконні акти (аналог DAODs) може бути взята на озброєння для врегулювання таких гострих для ЗСУ питань, як вживання алкоголю, нестатутні відносини чи протидія корупції на низовому рівні. Це надасть командирам чіткі інструкції та забезпечить єдність підходів. Нарешті, сам принцип права вибору між спрощеним розглядом та повноцінним судом є фундаментальною гарантією, впровадження якої в українську систему військової юстиції суттєво наблизило б її до найкращих світових стандартів.

Республіка Польща

Досвід Польщі є надзвичайно релевантним для України, оскільки це держава, яка не лише успішно пройшла шлях пострадянської трансформації та повноцінної інтеграції в структури НАТО, але й у 2022 році, реагуючи на повномасштабну агресію РФ проти України, провела масштабну реформу оборонного законодавства. Ця реформа спрямована на створення більш чисельної, сучасної та боєздатної армії, що неминуче вимагало перегляду та модернізації системи військової юстиції.

Правовою основою системи відповідальності військовослужбовців є комплексний закон «Про захист Вітчизни» (*Ustawa o obronie Ojczyzny*) від 11 березня 2022 року [210]. Цей акт є унікальним за своїм масштабом, оскільки він замінив собою 14 попередніх законів і комплексно врегулював усі аспекти функціонування збройних сил – від комплектування та проходження служби до дисциплінарної відповідальності та соціального захисту.

Особливості польської моделі – комплексна кодифікація та єдиний статут. Однією з ключових переваг польської моделі є консолідація правових норм. Замість кількох окремих статутів (як в Україні), Наказом міністра національної оборони було введено в дію єдиний «Загальний статут для вояків Війська Польського» (*Regulamin ogólny żołnierza Wojska Polskiego*) [201]. Цей документ об'єднав основні вимоги щодо поведінки, дисципліни, несення

гарнізонної та вартової служби, створивши єдиний та зрозумілий нормативно-правовий простір для кожного військовослужбовця [7, с. 23]. Вичерпний і диференційований перелік стягнень. Стаття 362 закону «Про захист Вітчизни» встановлює чіткий та вичерпний перелік дисциплінарних стягнень, що унеможливорює свавільне застосування покарань, не передбачених законом. До них належать: зауваження; догана; грошове стягнення; попередження про неповну відповідність займаній посаді; звільнення із займаної посади та призначення на іншу посаду; попередження про неповну придатність до добровільних форм військової служби; звільнення від добровільної військової служби. Ця градація дозволяє командирі обирати стягнення, що є пропорційним тяжкості вчиненого проступку [7, с. 22].

Специфічний превентивний захід – «дисциплінарна бесіда». Стаття 352 закону передбачає ефективний превентивний інструмент. Для незначних проступків командир має право не розпочинати формальне дисциплінарне провадження, а обмежитись проведенням дисциплінарної бесіди, що оформлюється службовою запискою. Це дозволяє оперативно реагувати на порушення, не вдаючись до надмірної бюрократизації, та має сильний виховний ефект.

Провідна роль Військової жандармерії. Важливим елементом системи є Військова жандармерія (*Żandarmeria Wojskowa*), статус якої визначено законом від 24 серпня 2001 року [200]. Це окремий спеціалізований правоохоронний орган у складі збройних сил, підпорядкований Міністру національної оборони. Жандармерія виконує функції військової поліції і має широкі повноваження, зокрема: запобігання та виявлення злочинів і проступків, вчинених військовослужбовцями; проведення дізнання та досудового розслідування; охорона громадського порядку на територіях військових частин та об'єктів; забезпечення дотримання дисципліни військовослужбовцями поза межами військових частин [10, с. 21]. Таким чином, на відміну від української ВСП, польська Військова жандармерія є

повноцінним правоохоронним органом з функціями досудового розслідування.

Чітке розмежування юрисдикцій, відповідно до чого система чітко розмежовує дисциплінарні проступки, які розглядаються командирами, та кримінальні злочини, які розслідуються Військовою жандармерією під наглядом військової прокуратури та розглядаються військовими судами.

Досвід Польщі є релевантним для України, оскільки показує шлях швидкої та комплексної модернізації законодавства у відповідь на нові безпекові виклики. Ключових уроків для України є кілька, зокрема:

1. Необхідність кодифікації – приклад ухвалення єдиного закону «Про захист Вітчизни» та консолідації статутів у єдиний документ демонструє шлях до усунення правових колізій та створення зрозумілого правового середовища для військовослужбовців. Для України це означає необхідність розробки єдиного Військового кодексу або принаймні об'єднання статутів ЗСУ.

2. Модель Військової поліції – польська Військова жандармерія є готовою та успішною моделлю для реформування української ВСП. Надання майбутній Військовій поліції України повноважень досудового розслідування військових злочинів та проступків за польським зразком дозволить розвантажити ДБР та підвищити ефективність розслідувань завдяки спеціалізації.

3. Впровадження гнучких інструментів – інститут «дисциплінарної бесіди» є простим, але ефективним інструментом, який варто імплементувати в українську практику. Це надасть командирам низової ланки дієвий інструмент для підтримання дисципліни, не вимагаючи складних бюрократичних процедур за кожен незначний проступок.

4. Чіткість та вичерпність – визначення у законі вичерпного переліку дисциплінарних стягнень є важливою гарантією від зловживань та свавілля. Україні варто переглянути перелік стягнень у Дисциплінарному статуті, зробивши його більш сучасним та диференційованим.

Франція

Модель військової юстиції Франції є унікальним прикладом глибоко інтегрованої системи, де функції військової та цивільної поліції виконує єдина структура з військовим статусом – Національна жандармерія (*Gendarmerie Nationale*). Ця система, що має багатовікову історію, демонструє ефективну модель подвійного підпорядкування та є ключовим елементом як системи національної безпеки, так і збройних сил держави.

Правовою основою діяльності Національної жандармерії є Кодекс оборони (*Code de la défense*) [178] та закон № 2009-971 «Про національну жандармерію». Ці акти визначають її військовий статус, завдання, організацію та підпорядкування. Водночас, її правоохоронні повноваження, особливо у сфері кримінального процесу, регулюються Кримінально-процесуальним кодексом Франції (*Code de procédure pénale*) [179].

Особливості французької моделі – національна жандармерія є ключовим інститутом. На відміну від англосаксонської моделі, де військова поліція є виключно внутрішньо армійською структурою, французька жандармерія є однією з двох національних поліцейських сил. Вона виконує правоохоронні функції переважно у сільській місцевості та малих містах (охоплюючи близько 95% території держави), в той час як Національна поліція діє у великих містах. При цьому персонал жандармерії має статус військовослужбовців [10, с. 38].

Подвійне підпорядкування та чітке розмежування функцій – унікальність жандармерії полягає в її подвійному підпорядкуванні: Міністерству внутрішніх справ вона підпорядковується у питаннях виконання поліцейських функцій на території держави: охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, безпеки дорожнього руху; Міністерству оборони вона підпорядковується як складова збройних сил: у питаннях статусу персоналу, організації, навчання, а також під час виконання військових місій за кордоном чи в умовах воєнного стану [178]. Ця модель дозволяє поєднувати військову дисципліну та організацію з виконанням цивільних правоохоронних завдань.

Жандарми наділені повними повноваженнями судової поліції (*police judiciaire*), що дозволяє їм проводити досудове розслідування кримінальних

справ під наглядом прокурора. Вони мають право проводити затримання, обшуки, негласні слідчі дії та складати протоколи, що є ключовою відмінністю від української ВСП.

Структурована система дисциплінарних стягнень для жандармів є чітко структурованою і поділяється на три групи за ступенем суворості, що забезпечує пропорційність покарання: перша група (найменш суворі): попередження, догана, додаткове роз'яснення щодо неправомірних дій; друга група (більш суворі): тимчасове усунення від виконання обов'язків на строк до п'яти днів, тимчасове припинення просування по службі; третя група (найбільш суворі): звільнення зі служби (регулюється статтею L.4138-15 Кодексу оборони), розірвання контракту [10, с. 45]. Рішення про накладення стягнень можуть бути оскаржені в адміністративному суді, що є гарантією судового контролю.

Належний правовий захист статусу жандарма, що полягає у законодавчому забезпеченні посиленого правового захисту співробітників жандармерії під час виконання ними службових обов'язків. Наприклад, стаття 222-14-5 Кримінального кодексу Франції встановлює значно суворіші покарання (до семи років позбавлення волі) за насильницькі дії, що призвели до втрати працездатності, вчинені проти жандарма при виконанні ним своїх функцій [179].

Французький досвід є корисним для України, оскільки пропонує перевірену часом модель ефективної взаємодії між військовою та правоохоронною складовими держави:

1. Модель подвійного підпорядкування – може бути адаптована для майбутньої Військової поліції України. Наприклад, Військова поліція могла б підпорядковуватися МОУ у питаннях, що стосуються військової служби, комплектування та місій у зоні бойових дій, але у своїй процесуальній діяльності (проведення досудового розслідування) бути піднаглядною та підзвітною Генеральному прокурору. Це забезпечило б її незалежність від військового командування при розслідуванні злочинів.

2. Чіткий правовий статус та широкі повноваження. Так, французька модель демонструє, що надання військовому формуванню повноцінних правоохоронних повноважень, закріплених у кримінально-процесуальному законодавстві, є ключем до його ефективності. Закон про Військову поліцію України має чітко визначити її статус як органу досудового розслідування з усіма відповідними правами та обов'язками.

3. Градація стягнень і пропорційність, що полягає у існуванні системи поділу стягнень на три групи є гарним прикладом диференційованого підходу. Український Дисциплінарний статут варто реформувати, запровадивши аналогічну чітку ієрархію покарань, що дозволить командирам застосовувати стягнення, адекватні тяжкості проступку.

4. Правовий захист військових правоохоронців, що полягає у посиленому кримінально-правовому захисті жандармів у Франції, що забезпечує їхній статус і дозволяє ефективно виконувати обов'язки. Для побудови авторитетної та дієвої Військової поліції в Україні необхідно законодавчо закріпити посилену відповідальність за втручання в її діяльність, погрози чи насильство щодо її співробітників.

Чеська Республіка

Досвід Чехії є також цінним для України, оскільки демонструє успішний шлях трансформації збройних сил від моделі, що базувалася на загальній військовій повинності радянського зразка, до сучасної професійної армії, інтегрованої в структури НАТО. Ця трансформація супроводжувалася докорінним реформуванням системи військової юстиції та створенням чіткого, сучасного правового поля для регулювання відповідальності військовослужбовців.

Правовою основою для притягнення до відповідальності професійних військових є закон «Про професійних військових» (O vojácích z povolání) № 221/1999 [299]. Цей акт є комплексним, оскільки регулює не лише питання дисципліни, а й увесь спектр проходження служби: від вступу до звільнення, включаючи права, обов'язки та соціальні гарантії. Важливо, що служба є

виключно добровільною, що підкреслено у ч. 1 параграфу 3 закону: «Громадянин Чехії може бути призваний на службу лише за власним бажанням». Це закладає основу для партнерських, а не суто примусових, відносин між державою та військовослужбовцем.

Особливості чеської моделі – чіткий правовий статус військовослужбовця та обмеження прав. Закон [199] встановлює, що військовослужбовець, вступаючи на службу, свідомо погоджується на певні обмеження своїх громадянських прав, необхідні для забезпечення функціонування армії. Зокрема, параграфи 44-46 закону обмежують право на проведення політичних зборів на військових об'єктах, членство у політичних партіях та профспілках. При цьому підкреслюється, що військовослужбовці можуть об'єднуватися в професійні асоціації, діяльність яких узгоджується з Міністерством оборони [199]. Такий підхід забезпечує деполітизацію збройних сил.

Ієрархія дисциплінарної влади, закон чітко визначає, хто і якими дисциплінарними повноваженнями наділений. Згідно з параграфом 50, повною дисциплінарною владою наділені президент республіки як верховний головнокомандувач та міністр оборони. Інші командири мають дисциплінарні повноваження в межах, визначених окремими військовими положеннями. Для розгляду складних випадків можуть створюватися дорадчі дисциплінарні комісії, до складу яких входять представники різних рангів [199].

Вичерпний та диференційований перелік стягнень, параграф 53 закону встановлює виключний перелік дисциплінарних стягнень, що унеможливорює свавільне застосування покарань, не передбачених законом. До них належать: попередження; письмова догана; попередження про неповну службу відповідність; зниження службового окладу до 15% на строк до 6 місяців; звільнення зі служби за службу невідповідність (як виключна міра). Така градація дозволяє командирі обирати стягнення, адекватне тяжкості вчиненого проступку.

Процесуальні гарантії та право на захист – чеська модель приділяє значну увагу дотриманню прав військовослужбовця під час дисциплінарного провадження. Параграф 54 закону прямо вимагає, що «Перед накладенням дисциплінарного стягнення факти повинні бути повно і точно встановлені. Військовослужбовцю має бути надана можливість висловити свою точку зору, представити докази та захистити себе» [199]. Це є фундаментальною гарантією права бути вислуханим.

Дворівнева система оскарження, відповідно до якої військовослужбовець, незгодний із накладеним стягненням, має право подати апеляцію вищому начальнику. Відповідно до параграфу 57 закону, апеляція подається протягом 15 днів, а вищий орган зобов'язаний розглянути її та прийняти рішення не пізніше 60 днів. Вищий начальник може скасувати стягнення, пом'якшити його або залишити апеляцію без задоволення, проте він не має права посилити покарання [199]. Цей механізм є дієвим інструментом внутрішнього контролю та запобіжником від зловживань.

Визначення дисциплінарного проступку, параграф 51 закону дає чітке визначення: дисциплінарний проступок – це «винна поведінка, яка порушує законодавчі норми або військові статuti, положення та накази, якщо вона не карається кримінальним законом». Це дозволяє чітко розмежувати сфери дисциплінарної та кримінальної відповідальності.

Досвід Чехії демонструє можливість побудови ефективної системи військової дисципліни на засадах прозорості, правової визначеності та поваги до прав людини. Для України є корисним комплексний підхід до правового регулювання служби в єдиному законі, чітке визначення повноважень командирів та видів стягнень, а також запровадження дієвої та доступної процедури апеляції в межах військової ієрархії, що може слугувати ефективним фільтром перед зверненням до суду.

Держава Ізраїль

Досвід Ізраїлю є унікальним та надзвичайно актуальним для сучасної України, оскільки його система військової юстиції формувалася та функціонує

в умовах перманентної зовнішньої загрози, регулярних бойових дій і загальної військової повинності. Це модель, що прагне збалансувати нагальні потреби у підтримці найвищого рівня боєздатності та дисципліни з фундаментальними принципами верховенства права та захисту прав людини.

Основоположним документом, що регулює всю систему, є закон «Про військову юстицію», 5715-1955 (Military Justice Law, 5715-1955) [195]. Цей акт є всеохоплюючим, кодифікуючи норми матеріального та процесуального права, що стосуються правопорушень, вчинених військовослужбовцями Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ). Важливо, що юрисдикція цієї системи поширюється на всіх осіб, що проходять службу: солдатів строкової служби, кадрових військових і резервістів під час виконання ними службових обов'язків.

Особливості ізраїльської моделі – чітке розмежування функцій. Система характеризується триразовим розмежуванням функцій між ключовими інституціями, що мінімізує конфлікт інтересів та посилює незалежність кожної ланки:

- Відділ кримінальних розслідувань Військової поліції (MPCID) здійснює розслідування всіх злочинів, вчинених військовослужбовцями, включно з воєнними злочинами та інцидентами, що сталися на полі бою. Має спеціалізовані підрозділи для розслідування операційних справ [29, с. 15].

- Корпус військових прокурорів (Military Advocate General's Corps – MAG Corps) виступає як орган обвинувачення та юридичного консультування командування. Важливим кроком для посилення незалежності стало функціональне розмежування у 2007 році: військові прокурори займаються виключно кримінальним переслідуванням і не надають юридичних консультацій командуванню у справах, які вони ведуть [29, с. 15].

- Військові суди діють як незалежна судова система, що складається з регіональних судів першої інстанції та Військового апеляційного суду (Military Court of Appeals). Судді є професійними юристами у військових

званнях, але вони не підпорядковані військовому командуванню, що забезпечує їхню незалежність [204].

Наявність цивільного контролю, оскільки система військової юстиції не є повністю закритою, а перебуває під наглядом цивільних інституцій, зокрема:

- Генеральний прокурор Ізраїлю (Attorney General) має повноваження переглядати рішення Головного військового прокурора (MAG) про закриття справ або не висунення обвинувачення.

- Верховний Суд Ізраїлю (Supreme Court) виступає як вища апеляційна інстанція, що розглядає апеляції на рішення Військового апеляційного суду, а також може переглядати рішення MAG у порядку адміністративного судочинства [29, с. 15].

- Наявність незалежного механізму збору фактів (FFA). Для забезпечення об'єктивності розслідувань у складних бойових умовах створено Механізм оцінки фактів (Fact-Finding Assessment Mechanism – FFA). Це незалежний орган, укомплектований високопоставленими офіцерами (не юристами), який оперативно збирає первинну інформацію та матеріали безпосередньо після інцидентів під час бойових дій. Його висновки дозволяють Головному військовому прокурору ухвалити обґрунтоване рішення про необхідність відкриття повноцінного кримінального розслідування [29, с. 15].

- Наявність оперативної реакції для незначних дисциплінарних порушень. Система передбачає швидкі дисциплінарні процедури для незначних порушень, які проводяться командирами (які не обов'язково мають юридичну освіту). Стягнення можуть включати попередження, ув'язнення на гауптвахті на строк до 35 днів, позбавлення премій або пониження у званні. Хоча ця система є оперативною, міжнародні організації критикують її за недостатню прозорість та низький рівень звітності [29, с. 15].

- «Судова ідеологізація» військової етики, що передбачає активну роль Верховного Суду Ізраїлю у формуванні етичних і тактичних рамок діяльності армії. Суд неодноразово втручався у питання правил ведення бойових дій,

застосування зброї та дотримання принципу «чистоти зброї», фактично формуючи судову практику, яка стає обов'язковою для ЦАХАЛ [204].

Однак, варто зазначити, що незважаючи на розвиненість системи, вона зазнає критики щодо безкарності з боку міжнародних правозахисних організацій, таких як Міжнародна комісія юристів (ICJ), за недостатню ефективність у розслідуванні та переслідуванні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, особливо під час масштабних військових конфліктів, що, на їхню думку, може призводити до безкарності [187].

Досвід Ізраїлю, як держави, що десятиліттями живе в умовах війни та має призовну армію, є надзвичайно цінним джерелом для реформування української системи військової юстиції. Зокрема для України у процесі реформування адміністративної відповідальності військовослужбовців варто взяти до уваги такі аспекти Ізраїльського досвіду:

1. Незалежність структур та чітке розмежування функцій, що полягає у впровадженні в Україні чіткого функціонального розмежування між органами досудового розслідування (потенційна Військова поліція), прокуратури (Спеціалізована прокуратура в сфері оборони) та захисту (Служба військових захисників) є критично важливим. Ці органи мають бути організаційно незалежними один від одного та від військового командування.

2. Створення механізму збору первинних доказів аналогічно до ізраїльського Fact-Finding Assessment Mechanism є надзвичайно актуальним. Такий орган, укомплектований досвідченими офіцерами (не обов'язково юристами), міг би негайно після інцидентів у зоні бойових дій збирати та фіксувати первинні докази, що значно підвищило б якість та об'єктивність подальших розслідувань.

3. Посилення цивільного нагляду, коли рішення військових прокурорів можуть переглядатися цивільним Генеральним прокурором, а рішення військових судів – цивільним Верховним Судом, є взірцем для України. Це може бути реалізовано через надання, наприклад, Офісу Генерального прокурора повноважень перегляду певних рішень Спеціалізованої

прокуратури в сфері оборони, а також забезпеченням права на касаційне оскарження рішень у військових справах до Верховного Суду.

4. Реформа дисциплінарних процедур, адже існуюча в Україні система накладення дисциплінарних стягнень потребує суттєвих змін. Досвід Ізраїлю вказує на необхідність забезпечення прозорості, звітності, чітких стандартів доказування та обов'язкової юридичної підготовки для командирів, які розглядають більш складні дисциплінарні справи.

5. Застереження щодо порушень міжнародного гуманітарного права. Враховуючи міжнародну критику ізраїльської системи, Україні варто розглянути можливість передачі проваджень щодо особливо серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (воєнних злочинів, злочинів проти людяності) під юрисдикцію цивільних судів або створення спеціалізованих судових палат з залученням міжнародних експертів для уникнення будь-яких звинувачень у безкарності.

Таким чином, проведений аналіз дав змогу концентровано виокремити найбільш придатні для України аспекти існуючих і паралізованих державах адміністративної відповідальності військовослужбовців та запропонувати зміни, які бажано внести до чинних нормативно-правових актів. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняльна таблиця зарубіжного досвіду та перспективи для України

Держава	Найбільш придатний для України досвід	Адаптація зарубіжного досвіду до нормативно-правових актів України
США	Система «позасудового покарання» (NJP) та право на відмову. Чітко регламентована спрощена процедура для незначних проступків, яку проводить командир. Фундаментальне право військовослужбовця відмовитися від NJP та вимагати розгляду справи повноцінним військовим трибуналом, що є гарантією права на справедливий суд.	Дисциплінарний статут ЗСУ: докорінний перегляд з метою впровадження процедури спрощеного провадження та права на відмову. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП): розмежування компетенції між КУпАП та новою дисциплінарною процедурою. Розробка нового Кодексу військової юстиції, який би комплексно регулював ці питання.
Велика Британія	Незалежні інституції контролю та апеляції. Незалежна військової Служба	Закон «Про прокуратуру»: створення положень для незалежної Спеціалізованої військової

	обвинувачення (SPA), що усуває вплив командування на висунення обвинувачень. Сумарний апеляційний суд, який очолює цивільний суддя, що забезпечує незалежний перегляд рішень командирів. Механізм регулярного (раз на 5 років) парламентського поновлення Закону про збройні сили.	прокуратури. Закон «Про судоустрій і статус суддів»: запровадження механізму судового контролю за дисциплінарними рішеннями, можливо, через спеціалізовані палати в адміністративних судах. Регламент Верховної Ради України: запровадження практики регулярного перегляду ключових законів у сфері оборони.
ФРН	Інститут парламентського контролю – Військовий омбудсмен. Потужна, незалежна інституція (<i>Wehrbeauftragter</i>), підзвітна безпосередньо парламенту, до якої може звернутися будь-який військовий. Чітке розмежування повноважень: командир – лише прості стягнення, серйозніші – виключно військові дисциплінарні суди.	Розробка та ухвалення окремого Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців» / внесення змін до чинного Закону «Про Військового омбудсмена». Дисциплінарний статут ЗСУ: чітке розмежування компетенції командирів та судів щодо накладення стягнень. Конституція України: можливе внесення змін для закріплення статусу Військового омбудсмена.
Канада	Гарантована та незалежна правова допомога. Існування Директорату адвокатських служб оборони (DDCS) – державної, але незалежної від командування структури військових юристів, що надає безкоштовний захист військовослужбовцям. Детальна регламентація специфічних правопорушень (алкоголь, сексуальні домагання) через підзаконні акти (DAODs).	Закон «Про безоплатну правничу допомогу»: внесення змін для створення окремого напрямку або структури для надання допомоги військовослужбовцям. Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: визначення особливостей статусу військового захисника. Розробка Міноборони та Генштабом підзаконних актів, що деталізують відповідальність за конкретні поширені проступки.
Польща	Комплексна кодифікація та роль Військової жандармерії. Ухвалення єдиного всеохоплюючого Закону «Про захист Вітчизни» та консолідація статутів в єдиний документ. Військова жандармерія як повноцінний правоохоронний орган з функцією досудового розслідування, інтегрований у збройні сили.	Розробка єдиного Військового кодексу або, як мінімум, єдиного Загального статуту ЗСУ, який би замінив чинні окремі статuti. Розробка та ухвалення Закону «Про Військову поліцію», який би трансформував ВСП у повноцінний орган досудового розслідування.
Франція	Модель подвійного підпорядкування та посиленій правовий захист. Національна жандармерія підпорядковується МВС у поліцейських питаннях та	Закон «Про Військову поліцію»: розгляд моделі, за якою ВП є підзвітною МОУ у питаннях військової служби, але процесуально підпорядкованою Офісу Генерального прокурора. Кримінальний кодекс

	Міноборони – у військових. Це забезпечує гнучкість та інтеграцію. Посилена кримінальна відповідальність за посягання на життя, здоров'я та права жандарма при виконанні обов'язків.	України: внесення змін щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені проти співробітників Військової поліції під час виконання ними службових обов'язків.
Ізраїль	Незалежність інституцій та механізм збору фактів. Чітке функціональне розмежування розслідування (MPCID), обвинувачення (MAG) та захисту (Military Defender's Office). Створення Механізму оцінки фактів (FFA) для оперативного та об'єктивного збору інформації в бойових умовах, що передують рішенню про відкриття кримінального провадження. Потужний цивільний нагляд через Генерального прокурора та Верховний Суд.	Закон «Про Військову поліцію» та Закон «Про прокуратуру»: закріплення принципу інституційної незалежності органів розслідування та обвинувачення. Закон «Про безоплатну правничу допомогу»: створення за ізраїльським зразком окремої Служби військових захисників. Внесення змін до КПК та відомчих актів МО для створення аналогу FFA.

* Джерело: розроблено автором

На основі аналізу, представленого в таблиці 2.3, можна сформулювати кілька ключових пропозицій для комплексної реформи системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні:

1. Розробка та ухвалення Кодексу військової юстиції України, адже фрагментарні зміни до Дисциплінарного статуту чи КУпАП не вирішують системних проблем. Саме єдиний кодекс, за прикладом США та Польщі, дозволить комплексно врегулювати всі аспекти: чітко розмежувати проступки та злочини, встановити вичерпний перелік стягнень, детально прописати процедури (як спрощені, так і судові) та закріпити права і гарантії військовослужбовців.

2. Створення трикутника незалежних інституцій, підґрунтям якого має стати інституційна незалежність ключових органів. За зразком Ізраїлю та Канади, необхідно створити три незалежні одна від одної вертикалі:

– Орган досудового розслідування (Військова поліція): реформована з ВСП структура з повними слідчими та дізнавальними повноваженнями.

– Орган обвинувачення (Спеціалізована військова прокуратура): з посиленими гарантіями незалежності від військового командування.

– Орган захисту (Служба військових захисників): нова державна структура, що надає безкоштовну та професійну юридичну допомогу військовим.

3. За досвідом ФРН та Великої Британії, необхідно запровадити дієві механізми зовнішнього контролю. Надання більш вагомих повноважень Військовому омбудсмену, підзвітного ВРУ, стане потужним інструментом захисту прав. Водночас, будь-яке рішення командира про накладення стягнення, що суттєво обмежує права (наприклад, арешт чи пониження у званні), має підлягати судовому перегляду в рамках адміністративного судочинства.

4. Для підтримання оперативної дисципліни доцільно зберегти за командирами право накладати стягнення за незначні проступки в рамках спрощеної процедури (за зразком NJP). Однак, ключовою умовою має стати безумовне право військовослужбовця відмовитися від такої процедури та вимагати розгляду справи незалежним органом (судом). Це збалансує потребу в дисципліні та право на справедливий суд, унеможливлюючи зловживання.

Висновки до розділу 2

Публічне управління в Україні передбачає координацію та регулювання різних аспектів суспільного життя, включаючи адміністративну відповідальність військовослужбовців. Встановлено, що інституційно-організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні є складною, децентралізованою та багатосуб'єктною системою, яка функціонує на перетині військової та цивільної юрисдикцій. Констатовано, що ключовою її ознакою є дуалізм правового регулювання, який розмежовує відповідальність за Кодексом України про адміністративні правопорушення (розглядається судами) та за Дисциплінарним статутом (застосовується командирами), що призводить до фрагментації функцій між різними державними (командування, ВСП, поліція,

суди) та недержавними (адвокатура, громадські організації) інституціями. Це вимагає від органів публічного управління ефективної співпраці та взаємодії для забезпечення належного функціонування системи.

Доведено, що чинна система має суттєві системні недоліки, які знижують її ефективність та створюють ризики для прав військовослужбовців. Обґрунтовано, що основними проблемами є: нечіткість законодавчого розмежування адміністративних, дисциплінарних та кримінальних проступків; надмірна концентрація квазісудових повноважень в руках командирів, що створює конфлікт інтересів; недостатня якість складання адміністративних матеріалів, що призводить до масового закриття справ судами; відсутність спеціалізованих військових судів, що впливає на об'єктивність правосуддя; та обмеженість процесуальних гарантій у рамках дисциплінарного провадження.

Сформульовано, що вирішення наявних проблем потребує комплексного реформування, яке активно обговорюється в експертному середовищі та знаходить відображення у стратегічних документах і законопроектах. Обґрунтовано доцільність таких кроків, як створення Військової поліції для професіоналізації розслідувань, відновлення військових судів або запровадження спеціалізації суддів для підвищення якості правосуддя, чітке законодавче розмежування проступків для забезпечення правової визначеності, а також запровадження інституту військового омбудсмана як додаткового механізму захисту прав та демократичного цивільного контролю.

У ході дослідження було проаналізовано комплексну трирівневу систему нормативно-правового регулювання, що забезпечує інститут адміністративної відповідальності військовослужбовців. Було з'ясовано, що ця система складається з міжнародного, національного та відомчого (підзаконного) рівнів, які функціонують у тісній взаємодії. Встановлено, що міжнародний рівень, представлений обов'язковими для України нормами Європейської конвенції з прав людини та практикою ЄСПЛ, а також рекомендаційними документами ОБСЄ, DCAF та стандартами НАТО, формує не стільки

конкретні механізми відповідальності, скільки фундаментальні принципи та стандарти. Ці стандарти стосуються права на справедливий суд, заборони свавільного поводження, забезпечення процесуальних гарантій та демократичного цивільного контролю, що слугує рамкою для оцінки легітимності національних правових інститутів. Таким чином, встановлено, що саме міжнародні норми визначають вектор реформування та гармонізації української системи військової юстиції.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано існування низки системних прогалин і правових колізій у чинному національному та підзаконному законодавстві у сфері публічного управління. Зокрема, доведено, що ключовою проблемою є нечіткість у розмежуванні підстав та процедур застосування дисциплінарної та адміністративної відповідальності. Ця невизначеність поглиблюється непослідовністю відомчих наказів та інструкцій, що створює ризики подвійного покарання за одне й те саме діяння, суб'єктивізму з боку командного складу та порушення процесуальних прав військовослужбовців. Встановлено, що в умовах воєнного стану ці проблеми стають особливо гострими, оскільки реалізація права на ефективний захист, доступ до адвоката та своєчасне оскарження рішень суттєво ускладнюється. Відсутність єдиної системи моніторингу та статистики лише консервує ці недоліки, унеможливаючи їх об'єктивний аналіз та своєчасне усунення.

За результатами дослідження запропоновано комплексний підхід до вдосконалення нормативно-правового забезпечення, спрямований на усунення виявлених проблем. Уточнено, що першочерговим кроком має стати внесення змін до КУпАП та суміжних законів для чіткого розмежування меж та процедур адміністративної і дисциплінарної відповідальності. Для подолання процедурних недоліків окреслено необхідність уніфікації підзаконних актів, розробки єдиних методичних рекомендацій та форм документування правопорушень. Окрім цього, запропоновано конкретні заходи для підвищення рівня процесуальних гарантій, як-от впровадження механізмів дистанційного оскарження та оперативного доступу до правової

допомоги. Акцентовано увагу на необхідності приведення умов тримання на гауптвахті у відповідність до міжнародних стандартів, запровадження централізованої системи моніторингу та організації системного навчання командного складу, що сприятиме не лише усуненню формальних помилок, а й формуванню нової правової культури, заснованої на повазі до прав людини та принципів верховенства права.

Проаналізовано досвід забезпечення адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців у ключових державах-членах НАТО (США, Велика Британія, ФРН, Канада, Польща, Франція) та в Ізраїлі. Узагальнено ключові принципи, на яких побудовані ці системи, та з'ясовано, що попри національні відмінності, їх об'єднують спільні підходи: чітке правове регулювання, диференціація проступків за ступенем тяжкості, надання військовослужбовцям значних процесуальних гарантій та наявність незалежних механізмів контролю. Констатовано, що радянська спадщина в українській системі військової юстиції створює системні проблеми, які є несумісними з євроатлантичними стандартами та потребами воюючої держави, що робить вивчення та адаптацію зарубіжного досвіду безальтернативним шляхом реформування.

Встановлено, що фундаментальною основою ефективних систем є кодифіковане законодавство, таке як «Єдиний кодекс військової юстиції» в США або комплексний закон «Про захист Вітчизни» у Польщі. З'ясовано критичну важливість інститутів незалежного контролю та захисту: зокрема, інституту Військового омбудсмена в Німеччині як органу парламентського контролю та незалежної Служби військових захисників в Ізраїлі та Канаді, що надає безоплатну правову допомогу. Констатовано, що процедура спрощеного (позасудового) покарання за незначні проступки (NJP в США, Summary Dealing у Великій Британії) є дієвим інструментом підтримання дисципліни лише за умови наявності у військовослужбовця фундаментального права відмовитися від неї та вимагати повноцінного судового розгляду.

На основі проведеного аналізу підготовлено низку рекомендацій для України у сфері публічного управління сектором безпеки та оборони, що враховують як найкращі світові практики, так і українські реалії. З'ясовано, що першочерговим кроком має стати розробка єдиного кодифікованого акта (Військового кодексу), який би чітко розмежував види відповідальності. Встановлено доцільність трансформації Військової служби правопорядку у повноцінну Військову поліцію з повноваженнями досудового розслідування за польським чи французьким зразком. Встановлено важливість функціонування інституту Військового омбудсмена та запровадження спеціалізації суддів у загальних судах для розгляду військових справ.

Узагальнено, що імплементація цих елементів дозволить створити збалансовану систему, яка, з одного боку, надасть командирам дієві інструменти для оперативного підтримання дисципліни, а з іншого – забезпечить військовослужбовцям надійні гарантії захисту їхніх прав. Враховано досвід держав, що пройшли пострадянську трансформацію (Польща, Чехія), який свідчить про можливість успішної та відносно швидкої модернізації. Констатовано, що побудова такої системи є не лише вимогою євроатлантичної інтеграції, а й ключовою передумовою для підвищення боєздатності, зміцнення довіри до армії та утвердження верховенства права у Збройних Силах України.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

3.1. Імплементация стандартів НАТО в контексті реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні

Стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО), закріплений у Конституції України, передбачає глибоку та всеосяжну трансформацію сектору безпеки й оборони. Одним із ключових елементів цієї трансформації є реформування системи юридичної відповідальності військовослужбовців, зокрема адміністративної, з метою досягнення сумісності зі стандартами та принципами, що діють в арміях держав-членів альянсу. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ питання підтримки високого рівня військової дисципліни та правопорядку набуває особливої гостроти, оскільки безпосередньо впливає на боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань.

Водночас забезпечення дисципліни у сфері публічного управління сектору безпеки та оборони не може відбуватися шляхом нівелювання фундаментальних прав і свобод людини, гарантованих як національним, так і міжнародним правом. Стандарти НАТО у цій сфері ґрунтуються на балансі між необхідністю підтримання дисципліни та безумовною повагою до прав військовослужбовця, що вимагає наявності чітких, прозорих і справедливих процедур притягнення до відповідальності. Відтак, науково-практичне завдання полягає у розробці такої моделі адміністративної відповідальності, яка б, з одного боку, ефективно запобігала правопорушенням у військовому середовищі, а з іншого – відповідала принципам верховенства права, пропорційності, правової визначеності та забезпечувала належні процесуальні

гарантії для військовослужбовців. Актуальність цього завдання підсилюється численними законодавчими ініціативами, спрямованими на удосконалення механізмів притягнення до відповідальності, що свідчить про нагальну практичну потребу в якісному оновленні відповідного правового поля. У цьому контексті вивчення та адаптація передового досвіду держав-членів НАТО є безальтернативним шляхом для побудови в Україні сучасної системи військової юстиції. Аналіз ключових моделей адміністративної відповідальності військовослужбовців у таких державах, як США, Велика Британія, ФРН, Канада, Польща та Франція, дозволяє виокремити найкращі практики та сформулювати рекомендації для їх впровадження в українському правовому полі.

Одразу варто зазначити, що в НАТО не існує єдиного кодифікованого акту, який би уніфікував адміністративну чи дисциплінарну відповідальність для всіх армій Альянсу. Кожна держава-член зберігає суверенітет у розбудові власної системи військової юстиції. Однак, на основі цих національних систем лежать спільні, фундаментальні принципи, що впливають із загальних демократичних цінностей, верховенства права та поваги до прав людини.

Основоположним документом, що регулює юрисдикційні питання, є Угода між сторонами Північноатлантичного договору щодо статусу їхніх збройних сил (NATO SOFA) від 19 червня 1951 року [177]. Ця Угода встановлює, що військова влада держави, яка направляє контингент, має першочергове право проводити кримінальну та дисциплінарну юрисдикцію над своїми військовослужбовцями. Проте самі принципи, на яких ця юрисдикція будується, є результатом еволюції національних правових систем і відображають спільні стандарти.

На основі аналізу провідних практик держав-членів НАТО, що були нами проаналізовані у попередньому розділі, можемо виокремити такі ключові принципи:

1. *Принцип законності та правової визначеності (законність та правова визначеність)* – фундаментальний принцип, що втілює формулу *nulla*

роена sine lege (немає покарання без закону). Він означає, що військовослужбовець може бути притягнутий до відповідальності лише за те що проступки, які на момент його вчинення були прямо й недвозначно визначені як правопорушення у відповідному нормативно-правовому акті, ухваленому на рівні закону. Переліки дисциплінарних та адміністративних проваджень є чіткими та максимально вичерпними. Вичерпні переліки проступків та стягнень унеможливають довільне тлумачення з боку командирів. Так, у США основою системи є Уніфікований кодекс військової юстиції (UCMJ), що є федеральним законом. У Великій Британії діє консолідований Закон про Збройні сили 2006 року (Armed Forces Act). Ці кодифіковані акти детально описують склади правопорушень, не залишаючи місця для правової невизначеності.

2. *Принцип пропорційності та індивідуалізації (пропорційність та індивідуалізація)* передбачає те, що захід стягнення має бути відповідним (пропорційним) тяжкості вчиненого процесу та обов'язково отримати особу порушника. Метою є не сліпе покарання, а справедлива корекція поведінки та запобігання рецидивам. Відповідно до цього принципу, командирам надається чітко регламентований, але широкий спектр можливих стягнень – від усного зауваження до зниження у званні чи штрафу. Це дозволяє використати найбільший доцільний захід впливу. Під час накладання стягнення обов'язково беруться до уваги особливості скоєння проступку, попередній службовий список військовослужбовця, його мотивація та вплив впливу на боєздатність підрозділу. Так, наприклад, Процедура несудового покарання в США (NJP) дозволяє командиру індивідуалізувати покарання, обравши найбільш адекватну санкцію, що відповідає як суті поступку, так і особистості військового [7; 54].

3. *Принцип правової процедури та права на захист (належна правова процедура та право на захист)* передбачає, що військовослужбовець щодо якого ведеться провадження, не є об'єктом покарання, а є суб'єктом процесу з

непорушними правами. Цей принцип гарантує військовослужбовцю такі ключові права:

- право бути чітко поінформованим про суть та підстави звинувачення;
- право бути вислуханим, тобто надати усні чи письмові пояснення, а також докази на свій захист;
- право на кваліфіковану правову допомогу. У багатьох державах НАТО військовий має право на консультацію з юристом, часто безоплатно. Наприклад, Директорат адвокатських служб оборони (DDCS) в Канаді, який надає незалежним юристам для захисту обвинувачених військових;
- право на оскарження рішення командира як у службовому порядку (до вищого командування), так і в суді;
- право на розгляд справи судом. У США військовослужбовець має фундаментальне право відмовитися від спрощеної процедури NJP та вимагати повноцінного розгляду справи військовим судом (*військово-польовий трибунал*).

4. *Принцип чіткого розмежування повноважень та видів відповідальності (чітке розмежування повноважень)*. Система забезпечує чітке розмежування між дисциплінарними проступками, адміністративними порушеннями та кримінальними злочинами, а також чітку ієрархію суб'єктів, уповноважених накладати стягнення. Повноваження командирів щодо застосування стягнення прямо залежать від їхнього рангу. Командир взводу не може накладати таке саме стягнення, як командир бригади. Це забезпечує субординацію та запобігає перевищенню влади. Незначні порушення порядку внутрішнього розгляду проводяться командирами в дисциплінарному порядку. Більш серйозні дії, що мають ознаки злочину, передаються на розгляд органам військової поліції та військовому суду.

5. *Принцип превентивного та виховного характеру відповідальності (профілактична та освітня функція)*. Система відповідальності розглядається не лише як каральний, а і як виховний та превентивний інструмент, спрямований на формування свідомої дисципліни та запобігання майбутнім

правопорушенням. Концепція «громадянина у формі», особливо розвинена в Німеччині, підкреслює, що військовослужбовець залишається повноправним громадянином, права якого можуть бути обмежені лише тією мірою, якою це об'єктивно необхідно для виконання військових обов'язків. Для незначних проступків можуть застосовуватися неформальні заходи, як-от «дисциплінарна бесіда» (поширена в Польщі), яка має виховний ефект, але не тягне за собою юридичних наслідків у вигляді запису до особової справи.

6. *Принцип демократичного цивільного та парламентського контролю (демократичний цивільний і парламентський нагляд)* передбачає, що Збройні сили та їхня система юстиції є підзвітними демократично обраним органам влади та суспільству. Це виражається в існуванні незалежних механізмів контролю за дотриманням прав військовослужбовців.

Яскравим прикладом дотримання цього принципу є Військовий омбудсмен, як інститут парламентського уповноваженого у справах збройних сил у Німеччині (Wehrbeauftragter des Deutschen Bundestages). Це незалежна посадова особа, підзвітна парламенту, до якої кожен військовий може звернутися зі скаргою, оминувши ланцюг командування. Омбудсмен проводить розслідування та щорічно звітує перед Бундестагом, що є потужним інструментом контролю [207].

Отже, на підставі проведеного аналізу, можемо узагальнити, що система адміністративної відповідальності військовослужбовців у державах-членах НАТО є не лише каральним, а й виховним і превентивним інструментом, що функціонує на засадах верховенства права та поваги до прав особи-військовослужбовця.

Сучасний стан і проблеми нормативного регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні характеризується тим, що в Україні адміністративна відповідальність військовослужбовців регулюється двома основними актами: Кодексом України про адміністративні правопорушення та Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Стаття 15 КУпАП встановлює, що військовослужбовці за вчинення адміністративних

правопорушень несуть відповідальність за дисциплінарними статутами, за винятком низки правопорушень (зокрема, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху, митних правил, корупційних правопорушень тощо), за які вони несуть відповідальність на загальних підставах [67]. Дисциплінарний статут, у свою чергу, визначає сутність військової дисципліни, види заохочень та стягнень, а також порядок їх застосування [116].

Таким чином, аналіз чинного регулювання та сучасних законодавчих ініціатив дозволяє виявити низку системних проблем у належному рівні забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, зокрема:

1. Недостатня правова визначеність та «бланкетність» норм. Статті 210 та 210-1 КУпАП, що встановлюють відповідальність за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, є бланкетними, тобто відсилають до численних підзаконних актів (постанов Кабінету Міністрів, наказів Міноборони). Це ускладнює їх застосування та створює ризики неоднозначного тлумачення [60, с. 2].

2. Процедурні вади та ризики порушення права на захист. Законопроектні ініціативи щодо спрощення порядку притягнення до відповідальності за порушення правил військового обліку (зокрема, пропозиція складати протокол за відсутності особи на підставі даних з реєстру «Оберіг») несуть значні ризики порушення права особи на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як слушно зазначають експерти, інформація з реєстру сама по собі не може вважатися беззаперечним доказом вчинення правопорушення, а особа позбавляється можливості надати пояснення та заперечення [62, с. 3].

3. Непропорційність санкцій. Пропозиції щодо запровадження фіксованих сум штрафів (наприклад, 8500 грн «зі знижкою») без належного обґрунтування та без можливості їх диференціації суперечать принципу індивідуалізації відповідальності, закріпленому у статті 33 КУпАП. Санкція

має враховувати характер правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан та інші обставини [63, с. 5].

4. Правова невизначеність цифрових інструментів. Попри активне впровадження електронного кабінету призовника, військовозобов'язаного та резервіста і мобільного застосунку «Резерв+», їхній правовий статус, порядок реєстрації та ідентифікації, а також юридичні наслідки дій, вчинених через ці системи, залишаються недостатньо врегульованими на рівні закону. Численні підзаконні акти, що регулюють ці питання, часто не є офіційно оприлюдненими, що суперечить частині 3 ст. 57 Конституції України [77; 110].

5. Конкуренція та дублювання норм. Ініціативи щодо запровадження нових складів кримінальних правопорушень для посадових осіб ТЦК та ВЛК (проект закону № 12442) створюють ситуацію, коли одне й те саме діяння може підпадати під ознаки кількох норм (наприклад, нової пропонованої статті та вже існуючих ст. 364, 366, 426 КК України), що ускладнює кваліфікацію та створює правову невизначеність [93, с. 3].

6. Розмежування юрисдикцій та компетенцій. Найбільш гострою є проблема розмежування дисциплінарного провадження, адміністративного правопорушення та кримінального злочину. Як зазначають С. Вітвіцький, М. Веселов та ін., «чимало питань та відповідей пояснено в судовій практиці з приводу кваліфікації цього виду правопорушень... що... пов'язано з недосконалістю нормативно-правового визначення складу цього адміністративного правопорушення» [32, с. 7].

7. Надмірна концентрація повноважень в руках командира. Поєднання в одній особі функцій розслідування, опитування та прийняття рішень (у дисциплінарному провадженні) підтримує базові принципи справедливого процесу.

8. Недосконалість процедур складання адміністративних матеріалів. Як працює судова практика, значна кількість справ про військові адміністративні правопорушення закривається судами або повертається на доопрацювання через низьку якість складених протоколів.

9. Відсутність спеціалізованих судових органів. Розгляд справ цивільними суддями, які не обізнані зі спеціальною військовою службою, передбачає наявність формального підходу до розгляду справи про адміністративні правопорушення військовослужбовцем.

10. Обмеженість процесуальних гарантій і права на захист. Якщо в судовому процесі військовослужбовець має повний обсяг процесуальних прав, то в дисциплінарному провадженні ці права значно звужені.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можемо запропонувати дієві та ефективні, на наш погляд, шляхи вдосконалення інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності службовців полягають у проведенні системної реформи, яка включає інституційні та законодавчі зміни, що дозволяють гармонізувати систему з євроатлантичними стандартами та підвищити її ефективність.

Реформування системи відповідальності військовослужбовців не може бути фрагментарним. Воно вимагає системного, хронічного та глибокого перегляду законодавства, інституцій та процедур. Запропонована нижче дорожня карта обґрунтовується на принциповій адаптації найкращих практик держав-членів НАТО до українських реалій. Це не сліпе копіювання, а свідомо перевірка вибраних моделей для побудови системи, що забезпечує ефективність та справедливість.

Крок 1: Кодифікація законодавства – створення Кодексу військової юстиції України (КВЮУ).

Проблема, яку буде вирішено – на сьогодні правове регулювання відповідальності військовослужбовців в Україні є хаотичним та фрагментарним. Воно розпорошене між Кодексом України про адміністративні правопорушення, Дисциплінарним статутом ЗСУ (який є законом, але за його суттю є підзаконним актом радянського зразка) та Кримінальним кодексом. Це створює правові колізії, ускладнює правозастосування та порушує принцип правової визначеності. Як внаслідок,

ані військовослужбовець, ані командир не мають чіткого та єдиного джерела правил [54, с. 18].

Пропозиція: пріоритетом має стати розробка та ухвалення єдиного, комплексного законодавчого акту – Кодексу військової юстиції України. За зразком Уніфікованого кодексу військової юстиції США, цей документ міститиме систематизований звід законів і правил військового права, а саме:

1. Чітку класифікацію правопорушень, зокрема трирівневу систему правопорушень:

– Незначні порушення внутрішнього порядку, статутних правил, наказів, які не становлять великої суспільної небезпеки (напр., запізнення на службу, порушення форми одягу) – *дисциплінарні проступки*.

– Правопорушення, проступки, що за своє суттю є адміністративними, але вчинені військовослужбовцем (наприклад, порушення правил поведження зі зброєю, що не призвело до тяжких наслідків) – *військові адміністративні правопорушення*.

– Серйозні злочини, що підривають боєздатність та основи національної безпеки (напр., дезертирство, невиконання наказу в бойовій обстановці, розголошення військової таємниці). Таке розмежування забезпечує застосування адекватних процедур та покарань, усунувши поточну практику притягнення за адміністративні провадження до дисциплінарної відповідальності без належних процесуальних гарантій – *військові кримінальні правопорушення*.

2. Вичерпний перелік та градацію стягнень, диференційованих за ступенем суворості та в залежності від правопорушення:

– За незначні проступки і правопорушення (за аналогією з польською «дисциплінарною бесідою») – усна догана, зауваження, що не вноситься до особової справи – *заходи виховного впливу*.

– За службову недбалість – догана, сувора догана, пониження на посаді чи у званні – *дисциплінарні стягнення*.

– Штрафи (з чіткою градацією залежно від суті), короткостроковий арешт з утриманням на гауптвахті (виключно за рішенням суду) – *адміністративні стягнення*.

– Службові обмеження, арешт, направлення в штрафний батальйон, позбавлення волі (виключно за рішенням суду) – *кримінальні покарання*.

3. Детальну процедуру регламентації: від моменту виявлення проступку до виконання стягнення, зокрема: порядок проведення службового розслідування; процедуру спрощеного дисциплінарного провадження; порядок притягнення до адміністративної відповідальності (з дотриманням гарантій законодавства); порядок оскарження рішень у службовому та судовому порядку.

Крок 2: Інституційна розбудова – Військова поліція, Військовий омбудсмен, Служба військових захисників

Проблема, яку буде вирішено – ефективність законів прямо залежить від наявності інституцій, здатних забезпечити їх виконання. Однак, наразі в Україні такі установи або відсутні, або мають дуже обмежені повноваження (наприклад, Військова служба правопорядку).

Пропозиції: пріоритетом має стати створення низки нових установ та організацій, а також зміна функцій чинних установ:

1. Трансформація ВСП у повноцінну Військову поліцію шляхом доопрацювання та ухвалення законопроектів № 6569-д та № 6570-д. За зразком польської Військової жандармерії (*Жандармерія войськова*), українська Військова поліція повинна отримати статус правоохоронного органу з такими повноваженнями: проведення оперативно-розшукової діяльності для виявлення та попередження латентних злочинів у військовому середовищі (корупція, нестатутні відносини, незаконний обіг зброї); проведення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень, що дозволить розвантажити ДБР і забезпечити швидке та фахове розслідування.

2. Створення інституту Військового омбудсмена за зразком німецької моделі Парламентського уповноваженого у справах збройних сил шляхом

ухвалення окремого закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців». Ключовими, принциповими рисами Військового омбудсмана України мають бути: підзвітність парламенту та обраність, що гарантуватиме його незалежність; прямий доступ кожного військовослужбовця та право звернутися до нього напряму, конфіденційно, оминувши командування; широкі повноваження з правом безперешкодно відвідувати будь-яку військову частину, вимагати документи, проводити власні розслідування та надавати обов'язкові до розгляду рекомендації; щорічна публічна звітність у парламенті про стан дотримання прав військових, що стане потужним інструментом тиску на військове керівництво.

У вересні 2025 року було ухвалено Закон України «Про Військового омбудсмана» [106], який і запроваджує в Україні спеціалізований інститут захисту прав військовослужбовців. Відповідно до Закону в Україні створюється інституція Військового омбудсмана – посадової особи, яка відповідає за захист прав військовослужбовців, членів їхніх сімей, а також військовозобов'язаних і резервістів під час зборів. Військового омбудсмана призначає та звільняє Президент України строком на 5 років. Омбудсман підпорядкований Президенту України та щороку звітує перед ним і ВРУ. Основними повноваженнями Військового омбудсмана є: розгляд скарг військових про порушення їхніх прав, проведення перевірок (у т.ч. без попередження) у військових частинах, органах управління, на гауптвахтах тощо, надання обов'язкових до розгляду рекомендацій командуванню та державним органам тощо.

Однак, науково-експертна спільнота [92; 154] виявила низку ризиків та недоліків ухваленого Закону, зокрема щодо:

- конституційності Закону, адже Конституція України містить вичерпний перелік повноважень Президента України (ст. 106). У цьому переліку відсутнє повноваження призначати та звільняти «Військового омбудсмана», а також створювати такі органи. Це створює ризик визнання

закону неконституційним у майбутньому, що може паралізувати роботу інституції;

- Залежності омбудсмана від Президента України, оскільки він призначається та звільняється Президентом, виникають колізії щодо здатності Військовим омбудсманом висловлювати критику діяльності Президента України як Верховного головнокомандувача України або його офіс у разі виникнення системних проблем. Відповідно до досвіду інших держав – незалежний омбудсман обирається парламентом;

- Дублювання функцій з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, який має конституційний статус і мандат на захист прав військових, що може призвести до розмивання відповідальності, конфлікту компетентностей між двома омбудсманами, а також до витрат бюджетних коштів на утримання нового апарату;

- Слабкості інструментів впливу, адже рішення та висновки Військового омбудсмана, відповідно до Закону, мають переважно рекомендаційний характер і він не може самостійно скасовувати незаконні накази командирів чи притягувати винних до відповідальності, а може тільки звертатись до правоохоронних органів для відкриття провадження;

- Відсутності судового захисту, адже Закон фокусує увагу на адміністративному оскарженні та медіації, однак не спрощує доступ військових до військової юстиції чи судів, що найчастіше є єдиним способом реального відновлення прав військовослужбовців.

Таким чином, зазначений Закон швидше створює додатковий канал комунікації для військовослужбовців, однак через підпорядкованість Військового омбудсмана напряму Президенту України (всупереч Конституції України) та здебільшого декларативний характер його рішень, він може стати інструментом політичного піару, аніж реальним механізмом відновлення справедливості. Відповідно, на нашу думку, цей Закон потребує ретельного доопрацювання та усунення зазначених недоліків.

3. Створення Служби військових захисників за канадським зразком (Directorate of Defense Counsel Services) у системі безоплатної правової допомоги, як окремого спеціалізованого підрозділу. Вона має бути функціонально незалежною від МОУ та військового командування і надавати якісні правозахисні послуги військовослужбовцям, а її адвокати мають бути доступними для консультацій на всіх етапах: від першого допиту до розгляду справи в суді.

Крок 3: Реформа дисциплінарного провадження

Проблема, яку буде вирішено – поточне дисциплінарне провадження є непрозорим і часто зводиться до одноосібного рішення командира, що створює підстави та можливості для зловживання.

Пропозиція: за зразком статті 15 UCMJ США, необхідно впровадити процедуру спрощеного провадження із безумовним правом військовослужбовця на відмову. Командир, маючи докази проступку, пропонує військовослужбовцю вирішити справу у спрощеному порядку. Військовослужбовець, проконсультувавшись із захисником, може погодитися (що означає швидкий розгляд, але обмежені можливості доказування), або відмовитися. У разі відмови справа автоматично передається на розгляд до суду. Таке право є фундаментальним запобіжником для військовослужбовця, воно дає змогу збирати вагомі докази на свою користь, адже в будь-який момент його рішення може стати предметом повноцінного судового розгляду.

Крок 4: Забезпечення ефективного судового контролю

Проблема, яку буде вирішено – ідея відновлення окремих військових судів є дискусійною та може призвести до створення закритої «корпоративної» системи правосуддя. Водночас судді загальних судів часто не мають профільних знань у сфері військового права [94].

Пропозиція: оптимальним шляхом є запровадження спеціалізації суддів у межах загальної судової системи. У кожному місцевому та апеляційному суді, в юрисдикції яких розташовані великі військові гарнізони, мають бути судді (або окремі колегії), які спеціалізуються на розгляді військових справ. Ці судді

повинні проходити регулярне обов'язкове навчання та підвищення кваліфікації на базах Національної школи суддів України за участі провідних військових юристів, експертів і міжнародних партнерів. Такий підхід є більш економним, зберігає єдність судової системи та водночас забезпечує фаховий розгляд справ судами, які глибоко розуміють специфіку військової служби, що є критично важливим для ухвалення справедливих рішень.

Крок 5: Цифровізація проваджень.

Мета – запровадження єдиної цифрової платформи для складання протоколів, електронного документообігу, перевірки повноважень посадовців та автоматизований контроль строків. Необхідною також є її інтеграція з ЄСІТС судової влади для електронної взаємодії [124].

Імплементація стандартів НАТО в систему адміністративної відповідальності військовослужбовців є складним, але вкрай необхідним завданням для України. Цей процес виходить за межі простої адаптації законодавства і стосується впровадження нової філософії військової дисципліни, що базується на верховенстві права, повазі до людської гідності та чітких процедурних гарантіях.

У таблиця 3.1 відображено зв'язок запропонованих кроків із принципами та стандартами НАТО.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що сучасний стан правового регулювання в Україні й окремі законодавчі ініціативи мають суттєві вади, зокрема: системну неузгодженість, порушення принципів пропорційності та правової визначеності, а також ризики послаблення права особи на захист. На противагу цьому, практика держав-членів НАТО демонструє збалансований підхід, де суворість дисциплінарних вимог поєднується з непорушністю процесуальних прав військовослужбовця.

Таблиця 3.1

Дорожня карта реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців
та зв'язок зі стандартами та принципами НАТО

Етапи реформи	Рішення	Пропозиції	Відповідність стандартам НАТО (за принципами)
Кодифікація законодавства	Розробка та ухвалення єдиного Кодексу військової юстиції України (КВЮУ).	1.Класифікація правопорушень на 3 рівнях: дисциплінарні, військово-адміністративні, військово-кримінальні. 2. Створення вичерпного каталогу стягнень з градацією від виховних до кримінальних. 3.Детальна регламентація всіх процедур в одному акті.	1. Законності та правової визначеності – створення єдиного кодифікованого акта за зразком USMJ (США) забезпечує фрагментарність та гарантує, що відповідальність настає лише за чітко визначені в законі діяння. 2. Чіткого розмежування повноважень – класифікація правопорушень прямо впроваджує цей принцип. 3. Пропорційності та індивідуалізації – градація стягнення дозволяє команді вибирати адекватне керування, як у процедурі NJP (США). 4. Профілактичний та виховний характер – включення заходів, аналогічних польській «дисциплінарній бесіді», зміщує акцент з покарання на виховання.
Інституційна розбудова	Створення нових або трансформація чинних інституцій для забезпечення	1.Створення Військової поліції зі статусом правоохоронного органу. 2.Запровадження інституту Військового омбудсмена. 3.Створення Служби військових захисників.	1. Демократичного цивільного та парламентського контролю – Військовий омбудсмен за німецьким зразком є прямим інструментом парламентського нагляду за дотриманням прав військових. 2. Належної правової процедури та права на захист – Служба військових захисників за канадським зразком

	правопорядку та захисту прав.		(DDCS) забезпечує основне право на кваліфіковану правову допомогу. 3. Чіткого розмежування повноважень – Військова поліція бере на себе функції розслідування, відокремлюючи їх від повноважень командирів.
Реформа дисциплінарного провадження	Впровадження процедури спрощеного провадження із безумовним правом військово-службовця на відмову.	1. Надання командиру права ініціювати спрощену процедуру. 2. Закріплення непорушного права військовослужбовця відмовитися та обрати розгляд справи судом.	1. Належної правової процедури та права на захист – право відмовитися від спрощеної процедури та вимагати повноцінного судового розгляду є ключовою гарантією (за зразком NJP в США). Це забезпечує право бути вислуханим, право на захист та право на розгляд справи судом. 2. Пропорційності – ідея спрощеної процедури для незначних проступків є пропорційним заходом реагування.
Забезпечення судового контролю	Запровадження спеціалізації суддів у межах існуючої судової системи.	1. Визначення спеціалізованих суддів або колегій у судах загальної юрисдикції. 2. Запровадження для суддів обов’язкового та регулярного навчання.	1. Належної правової процедури та права на захист – забезпечує право на розгляд справи компетентним судом. Суддя, який знає специфіку військової служби, може забезпечити більш справедливий та об’єктивний розгляд. 2. Демократичного цивільного контролю – збереження розгляду справ у системі загальних судів запобігає створенню закритої частини військових судів та у державному правосудді в рамках загальногромадянської системи.
Цифровізація проваджень	Запровадження єдиної цифрової платформи для складання	1. Створення єдиної цифрової платформи для всіх етапів провадження. 2. Впровадження	1. Належної правової процедури та права на захист – електронна система забезпечує прозорість, швидкий доступ до матеріалів справи та ефективний контроль за дотриманням процедурних прав.

	протоколів, електронного документообігу, перевірки повноважень посадовців та автоматизованого контролю рядків, а також її інтеграція з ЄСІТС.	електронного документообігу та автоматизований контроль за дотриманням строків. 3. Інтеграція платформи з Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (ЄСІТС).	2. Ефективності та підзвітності – цифровізація прискорює розгляд справи, мінімізує людський фактор та створює чіткий аудиторський слід для всіх дій, посилюючи підзвітність посадових осіб. 3. Законності та правової визначеності – використання стандартизованих електронних форм та автоматизованих контрольних рядків гарантує дотримання встановлених законом процедур.
--	--	---	---

* Джерело: розроблено автором

Для успішного реформування Україна має зосередитись на таких напрямках: 1) деталізація та класифікація адміністративних проступків у Дисциплінарному статуті та КУпАП; 2) запровадження гнучкої та пропорційної системи стягнень; 3) законодавче закріплення посилених процесуальних гарантій для військовослужбовців, зокрема права бути вислуханим та права на професійну правничу допомогу; 4) чітке правове регулювання всіх цифрових інструментів, що використовуються у процесі; 5) інституційне зміцнення системи через розбудову ефективної Військової поліції.

Реалізація запропонованих кроків дозволить створити справедливую та дієву систему, яка посилить боєздатність Збройних Сил України, зміцнить довіру суспільства до армії та забезпечить належний захист прав громадян, які захищають суверенітет та незалежність нашої держави.

3.2. Пріоритетні напрями вдосконалення організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні

Стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО), закріплений у Конституції України [76], передбачає глибоку та всеосяжну трансформацію сектору безпеки й оборони. Одним із ключових елементів цієї трансформації є реформування системи юридичної відповідальності військовослужбовців, зокрема адміністративної, з метою досягнення сумісності зі стандартами та принципами, що діють в арміях держав-членів Альянсу. В умовах повномасштабної збройної агресії питання підтримання високого рівня військової дисципліни та правопорядку набуває особливої гостроти, оскільки безпосередньо впливає на боєздатність ЗСУ та інших військових формувань.

Водночас забезпечення дисципліни не може відбуватися шляхом нівелювання фундаментальних прав і свобод людини, гарантованих як

національним, так і міжнародним правом. Стандарти НАТО у цій сфері ґрунтуються на балансі між необхідністю підтримання дисципліни та безумовною повагою до прав військовослужбовця, що вимагає наявності чітких, прозорих і справедливих процедур притягнення до відповідальності. Відтак, науково-практичне завдання полягає у розробці такої моделі адміністративної відповідальності, яка б, з одного боку, ефективно запобігала правопорушенням у військовому середовищі, а з іншого – відповідала принципам верховенства права, пропорційності, правової визначеності та забезпечувала належні процесуальні гарантії для військовослужбовців. Актуальність цього завдання підсилюється численними законодавчими ініціативами, спрямованими на удосконалення механізмів притягнення до відповідальності, що свідчить про нагальну практичну потребу в якісному оновленні відповідного правового поля.

Ефективність адміністративної відповідальності військовослужбовців безпосередньо залежить від належної інституційної структури, організації процесів, що забезпечують виявлення, фіксацію, розгляд і виконання рішень у справах про адміністративні правопорушення, а також належного рівня нормативно-правового забезпечення. Проведений нами у попередніх розділах аналіз чинної системи в Україні свідчить про наявність низки проблем: недостатня спеціалізація органів, обмежена незалежність суб'єктів розгляду справ, дублювання повноважень між військовим командуванням та правоохоронними органами, відсутність єдиної системи статистики й аналітики [22; 30; 32].

Характеризуючи необхідність удосконалення організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні в цілому, варто визначити глобальні чи ключові напрями, в яких мають бути запровадженні відповідні зміни. Зокрема, мова йде про такі:

1. Уніфікація та систематизація нормативно-правової бази. Як зазначає В. Братковський, необхідно провести комплексну ревізію та систематизацію нормативно-правових актів, що регулюють адміністративну відповідальність

військовослужбовців. Це включає приведення положень Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) у відповідність до сучасних реалій та міжнародних стандартів [22]. Адже, відсутність єдиного нормативного акта, що регулює адміністративну відповідальність військовослужбовців, призводить до правової невизначеності та можливості неоднозначного тлумачення норм. Систематизація дозволить забезпечити правову визначеність та ефективність правозастосування.

2. Посилення гарантій прав військовослужбовців під час притягнення до адміністративної відповідальності. На цьому наголошує також М. Веселов, зазначаючи, що важливо забезпечити належний рівень правових гарантій для військовослужбовців під час притягнення їх до адміністративної відповідальності, зокрема право на захист, право на оскарження рішення та забезпечення належного процесуального порядку [24]. Адже, недостатній рівень правових гарантій може призвести до порушення прав військовослужбовців та зниження довіри до органів військового управління. Забезпечення належних гарантій сприятиме підвищенню правової культури та ефективності правозастосування.

3. Розвиток інституту військової юстиції. Необхідно розвивати інститут військової юстиції, зокрема створення спеціалізованих органів, які б здійснювали правосуддя у справах про адміністративні правопорушення військовослужбовців [30]. Адже, відсутність спеціалізованих органів може призвести до неефективного розгляду справ та порушення прав військовослужбовців. Створення таких органів забезпечить більш кваліфікований та об'єктивний розгляд справ.

4. Інтеграція міжнародних стандартів у національне законодавство. Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, зокрема у сфері прав людини та правової визначеності, є необхідною для забезпечення ефективної та справедливої адміністративної відповідальності військовослужбовців [22, с. 15]. Так, інтеграція міжнародних стандартів

сприятиме підвищенню рівня правової культури та забезпеченню прав військовослужбовців відповідно до міжнародних зобов'язань України.

На нашу думку, це ключові напрямки, що потребують значної уваги як науковців, так і практиків у сфері забезпечення адміністративної відповідальності. З метою деталізації, ми їх розподілили на два важливих для дисертаційного дослідження блоки: вдосконалення інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців та вдосконалення нормативно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

За першим напрямом – *вдосконалення інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні* – можемо запропонувати такі заходи:

1. Створення спеціалізованих органів або підрозділів для розгляду військових адміністративних правопорушень. Досвід таких країн, як США та Канада, свідчить, що спеціалізація органів дисциплінарної юстиції дозволяє поєднати високий професійний рівень розгляду справ з дотриманням гарантій прав особи. В Україні доцільно передбачити:

- створення Військової поліції зі статусом правоохоронного органу або формування в структурі військової служби правопорядку окремих підрозділів, уповноважених на провадження у справах про адміністративні правопорушення військовослужбовців;

- підготовку слідчих і посадових осіб із залученням правників, що спеціалізуються на військовому праві [32].

2. Інституціоналізація військового омбудсмана. Матеріали аналітичної записки про європейський досвід діяльності військових омбудсманів [9, с. 4-7] свідчать, що створення незалежного інституту парламентського уповноваженого з питань захисту прав військовослужбовців сприяє підвищенню прозорості дисциплінарних процедур, запобігає зловживанням та зміцнює довіру до системи. В контексті цього, в Україні варто закріпити повноваження парламентського уповноваженого з прав військовослужбовців

(військового омбудсмана) в окремому законі або внести зміни до чинного Закону України «Про Військового омбудсмана», а також передбачити його право участі в дисциплінарних провадженнях та ініціювання перевірок законності накладення стягнень.

3. Запровадження єдиного стандарту фіксації та обліку правопорушень. Відсутність уніфікованої інформаційної системи, яка б охоплювала всі види адміністративних проступків військовослужбовців, ускладнює аналіз причин і тенденцій. Запровадити у ЗСУ і силових відомствах типові стандартні операційні процедури (SOP) фіксації адміністративних правопорушень, збору доказів, взаємодії між уповноваженими особами, а також порядок передачі матеріалів до суду/інших органів. Необхідно створити електронний реєстр військових адміністративних правопорушень із доступом для всіх уповноважених органів, що працюватиме за аналогією з Єдиним реєстром досудових розслідувань [63, с. 2–3].

4. Посилення міжвідомчої координації. Чинна система розслідування та розгляду справ часто страждає від дублювання функцій між командуванням, військовою службою правопорядку, Нацполіцією та прокуратурою. Потрібно чітко розмежувати повноваження, визначити порядок взаємодії та відповідальність кожного суб'єкта процесу. З цією метою також має бути забезпечено централізацію координації та розмежування компетенцій, що передбачає створення постійно діючої міжвідомчої координаційної ради при КМУ чи РНБОУ з питань адміністративної відповідальності військовослужбовців із залученням МОУ, Мін'юсту, МВС, СБУ, ДБР, Офісу Генерального прокурора, судової влади та омбудсмана. Це забезпечить єдині підходи до правозастосування та методичне керівництво. Єдина координація зменшує транзакційні витрати та підвищує передбачуваність. Очікуваний результат – уніфіковані методичні рекомендації та щорічні звіти про практику застосування.

5. Цифровізація проваджень. Запровадити єдину цифрову платформу для складання протоколів, електронний документообіг, перевірку повноважень

посадовців та автоматизований контроль строків. Інтеграція з ЄСІТС судової влади для електронної взаємодії [124]. Адже, цифровізація скорочує строки розгляду, зменшує ризики втрати матеріалів і людського фактору; створює аудит дій уповноважених осіб.

За другим напрямом – *вдосконалення нормативно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні* можемо зазначити, що нормативно-правова база, яка регламентує адміністративну відповідальність військовослужбовців в Україні, є фрагментарною та не завжди узгодженою з міжнародними стандартами. Основними джерелами регулювання є КУпАП [67], Статут внутрішньої служби ЗСУ [147], Дисциплінарний статут ЗСУ [116] та інших військових формувань, а також низка підзаконних актів Міністерства оборони та інших органів. За цим напрямом можемо запропонувати такі завдання:

1. Розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності, оскільки чинна редакція КУпАП (зокрема, глава 13-Б) містить низку норм, які дублюють дисциплінарні положення військових статутів, що створює колізії при визначенні юрисдикції та виду відповідальності. Необхідно: чітко визначити межі між адміністративними проступками та дисциплінарними порушеннями, враховуючи їх ступінь суспільної небезпеки; внести зміни до КУпАП і Дисциплінарного статуту ЗСУ для усунення дублювання.

2. Удосконалення процесуальних гарантій, оскільки норми КУпАП, що регулюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, потребують приведення у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема щодо: обов'язкової присутності захисника на ключових стадіях розгляду справи; права на оскарження дисциплінарних стягнень до незалежного органу або суду [63, с. 4-5]; фіксації процесуальних дій (аудіо- та відеозапис).

3. Гармонізація з міжнародними зобов'язаннями України, оскільки Україна є стороною Женевських конвенцій та додаткових протоколів, а також зобов'язана імплементувати стандарти НАТО у сфері військової дисципліни.

Необхідно внести зміни до КУпАП і спеціальних законів, щоб: забезпечити узгодженість визначення складів правопорушень із міжнародними нормами; врахувати досвід держав-членів НАТО у питаннях дисциплінарної юстиції [88, с. 4–5].

4. Кодифікація спеціальних норм, оскільки важливим кроком є підготовка окремого розділу або навіть спеціального кодексу, який би системно врегулював адміністративну відповідальність військовослужбовців, з урахуванням: процедурних особливостей (скорочені строки розгляду, специфіка доказів); участі спеціалізованих органів; контролю з боку військового омбудсмана. А також, у цьому контексті, мають бути здійснені заходи із кодифікації тимчасових відступів та / чи особливих процедур та санкцій під час воєнного стану з вбудованими запобіжниками, обмеженими у часі, відповідно до Конституції та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [143].

5. Удосконалення підзаконної бази, оскільки практична реалізація норм КУпАП у військових частинах спирається на накази та інструкції, які не завжди відповідають закону або мають прогалини. Варто: провести ревізію підзаконних актів у сфері військової адміністративної відповідальності; затвердити єдині стандарти складання протоколів, проведення службових розслідувань і виконання постанов. Запровадити також антикорупційні запобіжники і конфлікт інтересів, що передбачатиме: обов'язковість перевірки конфлікту інтересів для посадових осіб, які приймають рішення; встановлення обов'язку декларування контактів сторін у справах, фіксація рішень у реєстрі; передбачення дисциплінарних та адміністративних наслідків за порушення.

Отже, проведений комплексний аналіз інституційно-організаційних та нормативно-правових аспектів адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні засвідчив, що ключовою проблемою є фрагментарність і недостатня узгодженість правового регулювання з реальною практикою його застосування. Відсутність єдиної системи юридичної, у тому числі адміністративної, відповідальності

військовослужбовців, що поєднує спеціалізовані органи, чіткі процедурні стандарти та ефективний громадський контроль, призводить до дублювання функцій, низької прозорості й обмеженого захисту прав військовослужбовців.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності військової адміністративної юстиції, зміцненню правопорядку у військових формуваннях та забезпеченню захисту прав військовослужбовців на належному рівні.

Проведений вище аналіз і вироблені пріоритетні напрями вдосконалення організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні дають змогу розробити модель такого забезпечення (рис. 3.1). Модель поєднує два взаємопов'язані рівні: 1) інституційно-організаційний (структури, розподіл повноважень, процедури); 2) нормативно-правовий (закони, підзаконні акти, процесуальні гарантії). Мета моделі полягає у забезпеченні оперативної реакції на правопорушення військовослужбовцем, одночасно гарантувавши його права та відповідність стандартам НАТО. Вона передбачає: створення професійної Військової поліції (як незалежного оперативного і слідчого органу), систему незалежного захисту (служба військових захисників), відновлення або спеціалізацію судового розгляду (військові суди або спеціалізовані колегії в загальних судах), функціонування парламентського Військового омбудсмана, уніфікацію й кодифікацію норм у КУпАП / спеціальному розділі та розбудову електронних систем фіксації і моніторингу.

На рис. 3.1. на підставі узагальнення вищезазначених напрямів та з урахуванням виокремлених нами стандартів і принципів НАТО зображено модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Рисунок 3.1. Модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні (з урахуванням стандартів НАТО)

* Джерело: розроблено автором

Запропонована модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, побудована з урахуванням стандартів НАТО та ґрунтується на таких принципах: законність і правова визначеність (чіткі, вичерпні переліки проступків і санкцій); пропорційність та індивідуалізація (стягнення співмірних провин і контексту проступку з поєднанням каральних і превентивних заходів);

належна процесуальна процедура та право на захист (доступ до захисника, фіксація процесу, право на оскарження); чітке розмежування повноважень (між дисциплінарним, адміністративним і кримінальним); демократичний цивільний та парламентський контроль (незалежний омбудсман і підзвітність перед Верховною Радою України).

Варто деталізувати основні складові запропонованої моделі, визначити функції, повноваження та ролі. Отже, *блок інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців* передбачає створення таких інституцій та організаційної взаємодії усіх суб'єктів та об'єктів.

1. Центральний координаційний орган (СКО)

Мета створення – координація між МОУ, Генштабом, Військовою поліцією, Офісом Військового омбудсмана, Міністерством юстиції, Національною поліцією, ДБР та судовою владою.

Організаційна форма: міжвідомча Рада / Координаційна комісія при Міністерстві оборони України за участі представника Верховної Ради України (комітет з питань нацбезпеки) для забезпечення парламентського зв'язку.

Основні функції СКО: стратегічне планування, моніторинг показників, уніфікація практик, затвердження процедур і статистичних звітів.

2. Військова поліція (професійна, незалежна від місцевих командирів)

Мета створення / реорганізації ВСП – забезпечення принципу незалежності, зокрема оперативно і організаційно відокремлена від командирів у питаннях розслідування правопорушень військовослужбовцями.

Організаційна форма: слідчо-оперативні підрозділи, підрозділи дізнання, відділи документування адміністративних правопорушень, служба виконання постанов (гауптвахта/спеціальні підрозділи виконання арештів).

Основні функції військової поліції: виявлення, дізнання, документування (протоколи), передача матеріалів до уповноважених органів/судів, виконання ухвал (арешт на гауптвахті).

3. Служба військових захисників

Мета створення – забезпечення державного гарантування кожному військовослужбовцю доступу до професійного захисту на всіх стадіях (дізнання, дисциплінарне провадження, адміністративний/судовий розгляд).

Організаційна форма: служба має бути незалежною від місцевого командування (підпорядкування МОУ або Мін'юсту), а також фінансована із держбюджету України.

4. Незалежний Військовий омбудсман (парламентський уповноважений з прав військовослужбовців)

Основні повноваження: прийом скарг, ініціювання перевірок, рекомендації змін, щорічні доповіді у Верховній Раді України, право доступу до місць несення служби.

5. Система судового розгляду

Мета створення / удосконалення – забезпечення права на розгляд справи компетентним судом, судді якого знають специфіку військової служби, можуть забезпечити справедливий та об'єктивний розгляд.

Організаційна форма: обидва прийнятні варіанти: а) відновлення військових судів (місцеві й апеляційні), що забезпечуватиме повну спеціалізацію; б) Спеціалізовані колегії або судді в загальних судах, які проходять сертифікацію/навчання з військового права і створюють єдину практику. Остаточний вибір організаційної форми залежить від політичного та ресурсного контексту та потребує окремого наукового обґрунтування. Однак, обидва підходи мають гарантувати швидкість, компетенцію й апеляційний контроль.

6. Цифрові сервіси і моніторинг

Основні інструменти – єдиний електронний реєстр правопорушень, аналітика, забезпечення доступу громадськості до статистики.

Важливим також для повноцінного інституційно-організаційного забезпечення адміністративної відповідальній військовослужбовців має адвокція та громадський контроль, роль яких – правова допомога

військовослужбовцям, що вчинили правопорушення, публічний моніторинг, звітування про системні проблеми.

Блок нормативно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців передбачає здійснення таких заходів:

1. Кодифікація та уніфікація правил:

Внести окремий, вичерпний розділ у КУпАП (або окремий спеціальний акт – Кодекс військової юстиції України (КВЮУ)) – «Про адміністративну відповідальність військовослужбовців», де: чітко перелічено склади правопорушень, межі між адміністративними й дисциплінарними проступками, санкції, процедури і терміни. Це ліквідує «бланкетність» і невизначеність статей КУпАП (в т.ч. статті, що посилаються на підзаконні акти).

2. Чітке законодавче розмежування між:

–дисциплінарною відповідальністю (в межах статутів, за незначні порушення внутрішнього порядку, з дисциплінарними стягненнями, що не позбавляють базових прав);

–адміністративною відповідальністю (регламентовані в КУпАП – штраф / арешт на гауптвахті / інші санкції);

–кримінальною відповідальністю (ККУ). Законодавчо закріпити критерії розмежування за шкалою суспільної шкоди та ознаками суспільної небезпеки.

3. Стандарти процесуальних гарантій

Ввести обов'язкові гарантовані права: право на захисника (в т.ч. безоплатна допомога у визначених випадках), право на фіксацію і доступ до матеріалів, право апеляції до незалежного органу / суду. Закріпити право військовослужбовця відмовитись від прискореної (командирської) процедури й звернутися до суду.

4. Закон про Військову поліцію / оновлення Закону про ВСП. Пропонується надати правовий статус Військовій поліції спеціального правоохоронного органу зі слідчими повноваженнями, чіткою системою підзвітності й гарантіями незалежності у процесі розслідування.

5. Закон про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців (як окремий нормативно-правовий акт) має передбачати визначення статусу, повноважень, процедури і джерел фінансування. Військовий омбудсман має стати унікальним демократичним механізмом реалізації державної політики у сфері захисту прав військовослужбовців, що забезпечуватиме баланс між військовою ефективністю та дотриманням інтересів військовослужбовців, сприятиме формуванню прозорості діяльності збройних сил перед громадянським суспільством і бути важливою складовою системи демократичного контролю й внутрішнього управління [9, с. 16]. У законодавчому акті обов'язково мають бути враховані такі аспекти інституційної незалежності, зокрема: правовий статус, визначеність термінів та умов перебування на посаді, незалежність від військових структур та органів влади; наявність імунітету; належний рівень матеріального забезпечення; чіткі процедури оцінювання ефективності його діяльності.

6. Процедурні стандарти МО / накази передбачають розробку єдиних форм і форматів протоколів, розробку методичних вказівок зі збору доказів, створення єдиного переліку обов'язкових елементів (час, місце, свідки, докази), розробку єдиних вимог до оформлення відео/аудіозаписів.

Також, важливим аспектом нормативно-правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні є дотримання міжнародних стандартів НАТО та ЄС з питань застосування процедурних гарантій і норм з прав людини, що складаються з АJP-4.10, STANAG 2449, 2451 та інших відповідних документів.

Отже, можемо зазначити, що реалізація цієї моделі дасть змогу вирішити низку ключових проблем, що існують у сфері адміністративної відповідальності військовослужбовців, а саме: системна фрагментація (дуалізм КУпАП vs Дисциплінарний статут), надмірна концентрація повноважень у командира, відсутність спеціалізованих судових механізмів і слабкі процесуальні гарантії у дисциплінарних та адміністративних провадженнях.

Практична реалізація запропонованої моделі, на нашу думку, дасть змогу створити повноцінну систему адміністративної відповідальності військовослужбовців, що сприятиме підвищенню довіри громадян до ЗСУ, зниженню проблем з мобілізацією, підвищенню рівня захищеності від правового та командирського свавілля, а також рівень правової свідомості та культури військовослужбовців.

Також варто вказати на ключові індикатори успіху від запровадження моделі та повноцінного функціонування інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. Отже, ключовими показниками КРІ мають бути: % справ, які повернуто на доопрацювання через помилки у протоколах (повинен знижуватись); середній час розгляду справи (ціль – скорочення на 30% в перші 12 міс.); % справ, що завершилися на місці дисциплінарним заходом vs. передано до слідства/суду (баланс дисципліни й правосуддя); відсоток скасованих рішень у апеляції (ціль – низький показник, що свідчить про високу якість первинних рішень); рівень задоволеності правозахисних організацій та омбудсмана роботою системи.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можемо узагальнити, що лише синергія інституційних (Військова поліція, служба захисників, омбудсман, СКО) та нормативних змін (уніфікація КУпАП, дисциплінарного статуту, нові закони) дасть стабільний і правовий результат. Новий інститут адміністративної відповідальності військовослужбовців має забезпечувати швидку дисциплінарну дію там, де це потрібно, і гарантований доступ до незалежного правосуддя там, де стягнення суттєве. Практичне впровадження варто робити поетапно та на базі пілотних проєктів, щоб знизити ризики та адаптувати процедури до реалій воєнного часу. Обґрунтування практичного впровадження цієї моделі та вироблення пропозицій і рекомендацій для суб'єктів її запровадження та реалізації стане предметом дослідження наступного пункту дисертаційного дослідження.

3.3. Практичні рекомендації та пропозиції з удосконалення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні

Основною метою нашого дисертаційного дослідження є побудова цілісної, прозорої й сумісної зі стандартами НАТО системи реагування на адміністративні правопорушення військовослужбовців, що поєднує дисциплінарну й адміністративно-деліктну складові та забезпечує належні гарантії прав військовослужбовця й ефективне правозастосування в мирний час і в умовах воєнного стану.

Практична модель реалізації запропонованої нами моделі організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, за умови повноцінного функціонування такої системи, відбуватиметься наступним чином (рис. 3.2):

1. Виявлення / реагування – командир або цивільні / військові правоохоронці фіксують факт. За незначні порушення та проступки командир проводить профілактичну бесіду або застосовує дисциплінарне стягнення (малий ступінь). За підозрою у адміністративному правопорушенні – справа передається до Військової поліції для дізнання. (Дворівнева система: швидка дисциплінарна реакція + право на судовий розгляд).

2. Дізнання / розслідування – Військова поліція забезпечує збір доказів, фіксацію процесу, підготовку протоколу згідно зі стандартом, передачу справи для ухвалення рішення командиром / адміністративному органу / суду.

3. Формування обвинувачення / складання протоколу – на цьому етапі передбачається використання жорстких формальних вимог до протоколу; можливість оперативного втручання служби захисників; перевірка якості протоколу й повернення на доопрацювання, якщо не відповідає стандарту.

4. Розгляд – цей етап можливий за двома напрямками: незначні справи – скорочена процедура за умови згоди військовослужбовця (з опцією відмовитись); Скарги на суттєве обмеження прав (арешт, пониження у званні) – обов'язковий розгляд незалежним судом або спеціалізованою колегією.

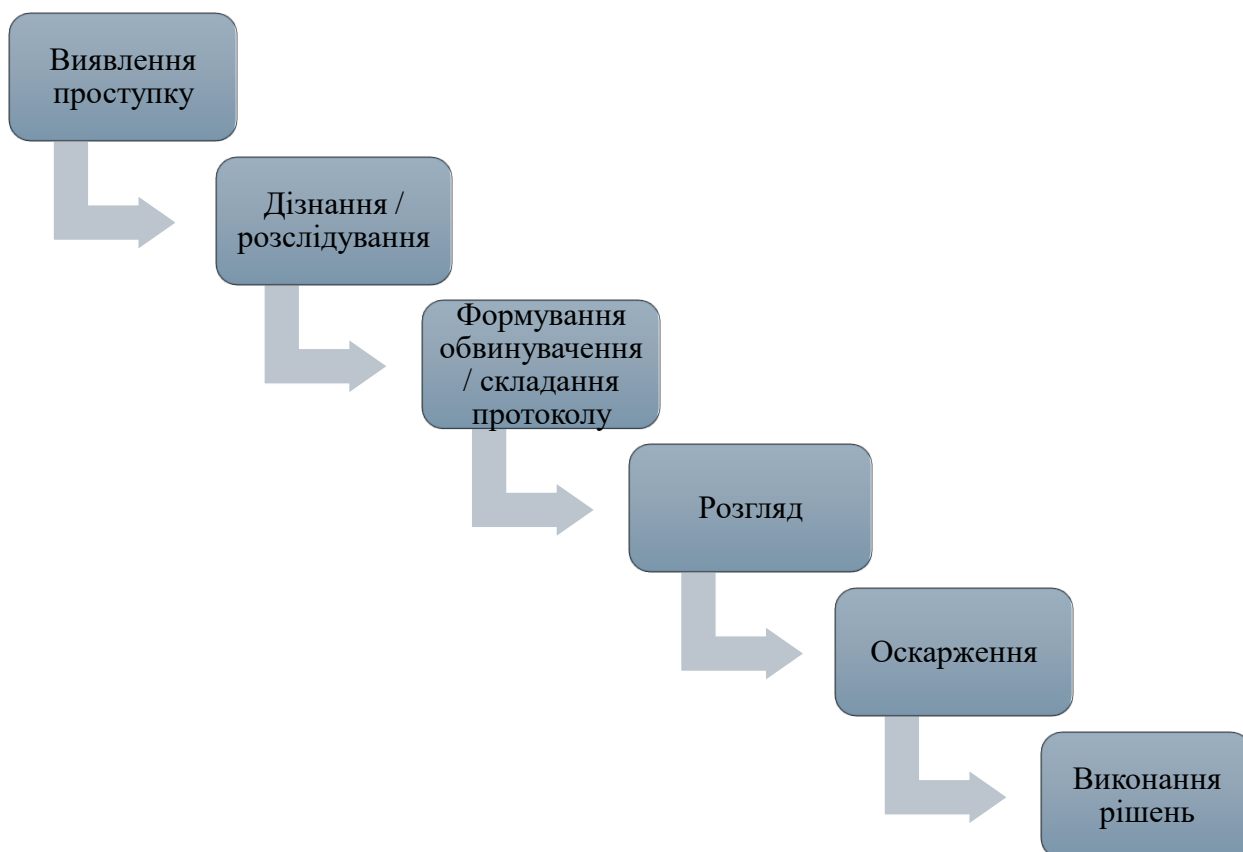

Рисунок 3.2. Етапи процесу провадження адміністративного (дисциплінарного) правопорушення військовослужбовцем, відповідно до моделі та стандартів НАТО

* Джерело: розроблено автором

5. Оскарження – апеляція до апеляційної інстанції / спеціалізованого суду; паралельно – контроль омбудсмана та можливість адміністративних скарг.

6. Виконання рішень – забезпечує спеціальний підрозділ (виконавча служба Військової поліції / державна виконавча служба), при застосуванні арешту – гауптвахта під контролем процесуальної сторони.

Отже, рис. 3.2 покроково відображає основні етапи вдосконаленого процесу провадження адміністративного (дисциплінарного) правопорушення військовослужбовцем.

Запропоновані нами зміни до чинної системи адміністративної відповідальності військовослужбовців передбачають суттєві трансформації як у структурі ЗСУ, так і у системі правоохоронних органів і судової влади. Відповідно варто врахувати потенційні ризики, що можуть виникнути у процесі практичної реалізації цих ініціатив. У табл. 3.2 нами ідентифіковано потенційні ризики та запропоновано заходи з їх мінімізації та / чи пом'якшення.

Таблиця 3.2

Ризики та заходи з їх пом'якшення процесу запровадження змін у системі адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні

№ з/п	Ризик	Заходи пом'якшення
1.	Супротив командирів та усталеної відомчої культури	Проведення комплексних роз'яснювальних кампаній, тренінгів, здійснення заохочень відповідних командирів
2.	Ресурсні (фінансові) обмеження	Поетапність впровадження, отримання міжнародної технічної допомоги й грантової підтримки (НАТО / ЄС)
3.	Правові баталії у процесі впровадження судової реформи	Обрати шлях спеціалізації суддів у загальних судах, що менш політично чутливо
4.	Втручання в оперативну діяльність військовослужбовців під час війни	Зберегти гнучкість процедур і забезпечити швидку процедуру для критичних випадків з посиленими гарантіями

* Джерело: розроблено автором

Також варто зазначити, що перехід від теоретичної моделі до її практичної реалізації є найскладнішим етапом будь-якої системної реформи. Удосконалення системи адміністративної відповідальності військовослужбовців, що є невід'ємною частиною євроатлантичної інтеграції України, вимагає не лише політичної волі, а й чіткого, покрокового плану дій

для кожного суб'єкта владних повноважень. Проведений аналіз засвідчив, що поточна система страждає від глибоких системних вад, зокрема фрагментарності законодавства, надмірної концентрації повноважень у командирів та відсутності дієвих інституцій захисту і контролю [30; 47].

На основі розробленої моделі організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, що ґрунтується на стандартах НАТО, сформулюємо конкретні, практичні рекомендації, адресовані органам державної влади України, а також детальний перелік необхідних законодавчих змін. Мета цих рекомендацій – перетворити концептуальні напрацювання на дорожню карту реальних, вимірюваних і послідовних дій.

Отже, для успішного впровадження розробленої моделі необхідна скоординована робота всіх гілок влади. Кожен орган має чітко визначену зону відповідальності.

Верховна Рада України, як орган законодавчої влади, відіграє ключову роль у реформі. Зокрема їй необхідно:

1. Ініціювати та ухвалити пакет законів «Військова юстиція»:

- Проект закону «Про Військову поліцію» – взяти за основу доопрацьовані законопроекти № 6569-д [107] та № 6570-д [112], забезпечивши надання Військовій поліції статусу правоохоронного органу з повноваженнями на проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування військових кримінальних правопорушень у формі дізнання.

- Проект закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців». Розробити та ухвалити окремий закон, який би закріплював статус Військового омбудсмена як незалежної посадової особи, підзвітної парламенту. Необхідно чітко визначити процедуру його обрання, повноваження (включно з правом безперешкодного доступу до військових частин), гарантії незалежності та механізм щорічної звітності перед Верховною Радою за німецьким зразком.

– Проєкт Кодексу військової юстиції України (КВЮУ): Створити парламентську робочу групу за участі представників Міністерства оборони, Міністерства юстиції, науковців та громадських експертів для розробки проєкту цього кодифікованого акту. Це має стати пріоритетом законодавчої роботи.

2. Внести комплексні зміни до чинних кодексів та законів:

–Здійснити системний перегляд Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України для їх узгодження з положеннями майбутнього КВЮУ. Зокрема пропонується:

1) Окремий розділ «Адміністративні правопорушення військовослужбовців»:

– визначити коло суб'єктів (включно з резервістами на зборах; військовозобов'язаними, призваними за мобілізацією);

– встановити перелік складів (аналог дисциплінарних проступків, що за своєю суттю мають публічно-правову шкоду: дрібне пияцтво у службі, порушення комендантської години в гарнізоні, невиконання вимог щодо військових документів тощо);

– уніфікувати межі застосування ст. 15 КУпАП (розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності; тест «суттєвості шкоди»; виключення подвійного притягнення) [67].

2) Процесуальні гарантії:

– ввести інститут військового захисника (право на адвоката або уповноваженого військового захисника; безоплатність у визначених випадках);

– чітко врегулювати адміністративне затримання військовослужбовця (строки, повідомлення командира/захисника/родини; відеофіксація; медичний огляд);

– визначити особливості розгляду справ у зоні бойових дій (дистанційна участь, мобільні судові сесії; строки, що зупиняються).

3) Юрисдикція і підвідомчість:

- право ВСП (Військової поліції) складати протоколи за конкретним переліком статей;

- розгляд справ – адміністративними судами як суб'єктів публічної влади (за наявності спору із владними прерогативами), або судами загальної юрисдикції – залежно від предмета (техніко-процесуальна прив'язка до КАСУ/ЦПК) [66].

4) Санкційна політика: запровадити альтернативні заходи впливу (штраф, громадські роботи в/на військових об'єктах, відпрацювання додаткового навчання з безпеки служби), з урахуванням заборони «подвійної кари» поряд із дисциплінарними стягненнями; виключити такі стягнення, як арешт з утриманням на гауптвахті (має накладатися лише судом). Уточнити повноваження командирів щодо накладення стягнень у відповідності до КВЮУ.

5) Апеляція й перегляд – гарантувати право на судовий перегляд і поновлення строків, якщо особа виконувала бойове завдання:

- Внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» для запровадження та нормативного закріплення спеціалізації суддів з розгляду військових справ, зокрема: ввести спеціалізацію суддів з військово-адміністративних справ; Для КАСУ – закріпити територіальну підсудність за місцем дислокації/служби або за місцем вчинення проступку; механізм дистанційної участі та проваджень у зоні бойових дій; спрощене провадження для типових категорій.

- Внести зміни до Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»: гармонізувати із новим «військовим» розділом КУпАП (чіткий поділ: дисциплінарні проступки vs адміністративні делікти, тест пріоритетності норм; ввести обов'язкову участь захисника у складних дисциплінарних провадженнях; встановити права на оскарження до суду (адміністративної юрисдикції) з гарантією поновлення строків у бойових завданнях; уніфікувати процедури службового розслідування (строки, доказові стандарти, аудіовізуальна фіксація) [116].

– Внести зміни до Закону України «Про Статут внутрішньої служби ЗСУ», зокрема – узгодити правила несення служби, комендантських годин, доступу на об'єкти, місця тримання на гауптвахті з оновленим КУпАП/ВСП [147].

– Внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», зокрема: додати розділ про взаємодію Нацполу з військовою поліцією, розмежування юрисдикції у військових містечках/на полігонах; закріпити правову можливість створення спільних груп реагування Нацпол – ВСП (Військова поліція) для публічно-правових інцидентів за участю військовослужбовця поза військовими частинами [135].

– Внести зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» – визначити особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення військовослужбовця під час воєнного стану (пріоритет дистанційних проваджень; можливість мобільних судових сесій; зупинення/поновлення процесуальних строків; стандарти повідомлення/доставлення) [143].

– Внести зміни до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» для створення спеціалізованих підрозділів, що надаватимуть допомогу військовослужбовцям [104].

3. Здійснювати парламентський контроль за ходом реформи через профільні комітети (з питань національної безпеки, оборони та розвідки; з питань правоохоронної діяльності).

Кабінет Міністрів України, як центральний орган у системі виконавчої влади має забезпечити організаційну та ресурсну підтримку реформи:

1) Розробити підзаконні акти після ухвалення ВРУ відповідних законів, КМУ необхідно у встановлені строки розробити та затвердити низку постанов, які деталізують порядок функціонування нових інституцій: Положення про Військову поліцію; Порядок взаємодії між Військовою поліцією, ДБР, Національною поліцією та іншими органами.; Порядок фінансування та матеріально-технічного забезпечення Військової поліції та Служби військових

захисників; Постанова «Про утворення Центрального координаційного органу з питань адміністративної відповідальності військовослужбовців»; Постанова «Про Єдиний реєстр адміністративних правопорушень військовослужбовців» (адміністратор – Мін'юст, інтеграція з ЄСІТС, відкриті дані).

2) Забезпечити фінансування – передбачити у проєкті Державного бюджету України на відповідні роки окремі видатки на створення та функціонування Військової поліції, інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців та Служби військових захисників.

3) Створити міжвідомчу координаційну раду з питань реформи військової юстиції для узгодження дій між Міністерством оборони, Міністерством юстиції, МВС та іншими заінтересованими органами.

Міністерство оборони України та Генеральний штаб ЗСУ – забезпечити здійснення наступних заходів:

1) Участь у законотворчій роботі – надання фахової допомоги та експертних висновків під час розробки проєктів КВЮУ, законів про Військову поліцію та Військового омбудсмена.

2) Реформа Дисциплінарного статуту – ініціація змін до Дисциплінарного статуту ЗСУ, що спрямовані на його трансформацію з карального інструменту на акт, що регулює внутрішній порядок та заохочення, з вилученням положень, які будуть врегульовані в КВЮУ.

3) Розробка та затвердження підзаконних актів – наказів МОУ (у тому числі спільно з МВС, щодо єдиних стандартних операційних процедур (SOPs) щодо фіксації правопорушень, проведення службових розслідувань, а також методичних рекомендації для командирів щодо індивідуалізації стягнень.

4) Впровадження цифрових інструментів – забезпечення розробки та впровадження Єдиного електронного реєстру військових адміністративних правопорушень.

Міністерство юстиції України – забезпечити наступне:

1) Експертизу законопроектів – проведення правової експертизи всіх законопроектів у рамках реформи на відповідність Конституції України та міжнародним зобов'язанням.

2) Організацію Служби військових захисників – у співпраці з Координаційним центром з надання правничої допомоги розробка механізму створення та функціонування спеціалізованих центрів / бюро з надання безоплатної правничої допомоги військовослужбовцям.

Судова влада та органи суддівського врядування (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Національна школа суддів) має забезпечити: запровадження спеціалізації Вищою радою правосуддя, яка має визначити кількість суддів та судів, де буде запроваджено спеціалізацію з розгляду військових справ; розробку навчальних програм Національною школою суддів України, яка має розробити та впровадити обов'язкові навчальні курси для суддів відповідної спеціалізації з вивчення військового права, стандартів НАТО та специфіки проходження військової служби.

Таким чином, представлені практичні рекомендації та детальний план законодавчих змін, на нашу думку, є комплексною дорожньою картою, реалізація якої дозволить трансформувати застарілу пострадянську систему відповідальності військовослужбовців у сучасну, ефективну та справедливую систему, що відповідає найкращим практикам та стандартам НАТО. Ця реформа є не просто технічним завданням, а стратегічним пріоритетом, від успіху якого залежить як боєздатність української армії, так і рівень захисту прав громадян, які її складають. Послідовне виконання цих кроків забезпечить створення системи, де дисципліна ґрунтується на повазі до закону, а справедливість є непорушною цінністю.

У свою чергу, можемо спрогнозувати очікувані результати після запровадження зазначених вище змін. Отже, в результаті буде забезпечено: уніфіковану статистику та зменшення дискредитації (прозорість); реальні процесуальні гарантії для військовослужбовців (справедливість); швидке впровадження навіть у зоні бойових дій (оперативність); підзвітність, нагляд

та контроль, здатність різних систем, підрозділів, організацій чи держав ефективно, злагоджено та безперешкодно працювати разом для досягнення спільної мети (сумісність зі стандартами НАТО).

Також з метою практичної реалізації запропонованих нами ініціатив щодо вдосконалення системи відповідальності військовослужбовців в Україні, зокрема адміністративної, та відділення її від кримінальної та дисциплінарної, можемо зазначити, що пропонуваній нами для розроблення і ухвалення Кодекс військової юстиції України (КВЮУ) має стати головним системоутворюючим актом. Під час розробки проєкту структури Кодексу, зокрема в частинах відповідальності військовослужбовців, обов'язково варто врахувати:

- Manual for Courts-Martial США [208] – структурну чіткість кожної статті та те, що кожне правопорушення детально розкладається на елементи, які має довести обвинувачення, що унеможлиблює довільне тлумачення, а також чітке визначення максимального покарання за кожне діяння.

- Armed Forces Act Польщі [206] – принцип єдиної системи військового права для всіх видів збройних сил та інших військових формувань, а також підхід до кваліфікації злочинів: будь-який злочин, передбачений загальним Кримінальним кодексом, автоматично вважається і військовим злочином, якщо він шкодить порядку та дисципліні або дискредитує збройні сили.

Звісно, розробка такого потужного кодифікованого нормативно-правового акту потребує часових, інтелектуальних і фінансових ресурсів для розбудови повноцінної системи юридичної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Однак, з метою максимальної практичної орієнтації наших пропозицій і рекомендацій, можемо запропонувати конкретні законодавчі ініціативи, що імплементуватимуть основні ідеї розробленої нами моделі організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в текст чинного Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» [116]:

Стаття 1 – частину першу після слів «якого військовослужбовці зобов’язані додержуватися» доповнити словами «що ґрунтується на усвідомленні свого військового обов’язку, повазі до прав і свобод людини, верховенстві права та принципах, визначених законами України».

Стаття 6 – частину першу після слів «а також заохочувати та накладати дисциплінарні стягнення» доповнити реченням такого змісту: «Повноваження командира щодо накладення стягнень обмежуються виключно дисциплінарними проступками, визначеними цим Статутом, і не поширюються на діяння, що містять ознаки адміністративного правопорушення або кримінального проступку, провадження щодо яких здійснюється у порядку, встановленому Кодексом військової юстиції України». Доповнити статтю новою частиною такого змісту: «Рішення, дії та бездіяльність командира щодо накладення дисциплінарних стягнень можуть бути оскаржені до старшого командира або до суду в порядку, встановленому законом».

Статтю 45 викласти в такій редакції – За порушення військової дисципліни або громадського порядку військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність згідно з цим Статутом. За діяння, що містять ознаки адміністративного правопорушення або кримінального проступку, військовослужбовець несе відповідальність відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України у порядку, встановленому Кодексом військової юстиції України».

Стаття 48 – пункт «д» («арешт з утриманням на гауптвахті») виключити, доповнити статтю новим абзацом такого змісту: «До військовослужбовців за вчинення незначних дисциплінарних проступків можуть застосовуватися заходи виховного впливу, зокрема дисциплінарна бесіда, яка не є дисциплінарним стягненням і до службової картки військовослужбовця не заноситься».

Доповнити Статут новою статтею 62-1 такого змісту «Право на відмову від спрощеного дисциплінарного провадження та на правничу допомогу.

Військовослужбовець, щодо якого командир має намір накласти дисциплінарне стягнення, має право відмовитися від розгляду справи командиром у спрощеному (дисциплінарному) порядку та вимагати розгляду його справи у порядку, встановленому Кодексом військової юстиції України, що передбачає передачу матеріалів до суду. Перед прийняттям рішення про згоду або відмову від спрощеного дисциплінарного провадження військовослужбовець має право на конфіденційну консультацію із захисником (адвокатом) у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правничу допомогу».

Статті 83 та 90 виключити.

Запропоновані норми є важливими для розвитку та вдосконалення інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців, оскільки чинний Дисциплінарний статут Збройних Сил України, ухвалений у 1999 році, концептуально зберігає риси радянської моделі військової дисципліни, де командир наділений широкими, практично квазісудовими повноваженнями. Це призводить до розмиття меж між дисциплінарною, адміністративною та кримінальною відповідальністю, а також до обмеження процесуальних прав військовослужбовців. Євроатлантичний курс України вимагає приведення системи військової юстиції у відповідність до стандартів НАТО, що ґрунтуються на верховенстві права, повазі до прав людини, чіткому розмежуванні повноважень та надійних процесуальних гарантіях.

Відповідно, можемо зазначити, що запровадження повноцінної реформи Сил оборони України в цілому та удосконалення інституту відповідальності військовослужбовців дасть потужний соціально-економічний ефект, у тому числі дозволить: наблизити систему військової юстиції України до стандартів НАТО; посилити правовий захист військовослужбовців та гарантувати їхні конституційні права; підвищити прозорість та справедливість процедур притягнення до відповідальності; зміцнити довіру до інституту командування та Збройних Сил України в цілому.

Висновки до розділу 3

На підставі узагальнення передового досвіду щодо фундаментальних засад адміністративної відповідальності військовослужбовців у державах-членах НАТО встановлено, що вони базуються на шести ключових принципах: законності, пропорційності, належної правової процедури, чіткого розмежування повноважень, превентивно-виховного характеру та демократичного контролю. Обґрунтовано, що чинна українська система адміністративної відповідальності військовослужбовців характеризується системними вадами: правова невизначеність та бланкетність норм, значні процедурні недоліки, непропорційність санкцій, відсутність дієвих інституційних запобіжників і надмірна концентрація повноважень у командирів, що радикально не відповідає євроатлантичним стандартам.

На основі порівняльного аналізу обґрунтовано безальтернативність відмови від застарілої, репресивно-орієнтованої моделі відповідальності та необхідність переходу до сервісно-орієнтованої системи, де військовослужбовець розглядається як громадянин з особливими обов'язками, а не як об'єкт дисциплінарної влади. Встановлено, що фрагментарні зміни до чинного законодавства є неефективними. Обґрунтовано потребу в комплексній, системній реформі, що має на меті не лише адаптацію окремих норм, а й імплементацію нової філософії військової дисципліни, заснованої на верховенстві права, повазі до людської гідності та чітких процесуальних гарантіях.

Для практичної реалізації цієї реформи запропоновано деталізовану, п'ятиетапну дорожню карту. Сформульовано пріоритетний крок – кодифікацію законодавства шляхом розробки та ухвалення єдиного Кодексу військової юстиції України. Обґрунтовано нагальну потребу в інституційній розбудові, що включає трансформацію ВСП у повноцінну Військову поліцію з правоохоронними функціями, створення незалежного інституту Військового

омбудсмена за німецьким зразком та організацію Служби військових захисників за канадською моделлю. Запропоновано конкретні механізми реформування дисциплінарного провадження та забезпечення судового контролю через спеціалізацію суддів, що в сукупності створить дієву та справедливую систему відповідальності, сумісну зі стандартами НАТО.

Визначено пріоритетні напрями вдосконалення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, що характеризуються необхідністю кардинальної зміни застарілої, репресивно-орієнтованої системи, яка через свою нормативну фрагментарність, інституційну слабкість та надмірну концентрацію повноважень у командирів радикально не відповідає стандартам НАТО. Ключовим стратегічним напрямом визначено безальтернативний перехід до сервісно-орієнтованої моделі, що ґрунтується на філософії поваги до прав людини та розглядає військовослужбовця як громадянина з особливими обов'язками, а не як об'єкт дисциплінарної влади. Цей перехід передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних пріоритетів: у нормативно-правовій сфері – подолання правової невизначеності та дуалізму шляхом системної кодифікації законодавства; в інституційно-організаційній сфері – децентралізація повноважень та розбудова незалежних інституцій контролю (Військовий омбудсмен) і захисту (Служба військових захисників). Лише синергія цих напрямів здатна сформувати цілісну, прозору та справедливую систему, що забезпечить як високий рівень дисципліни, так і непорушність прав військовослужбовців, що є фундаментом для сучасних збройних сил країн альянсу.

Розроблено модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, що складається з двох взаємопов'язаних блоків: інституційно-організаційного (який передбачає створення професійної Військової поліції, незалежного парламентського Військового омбудсмена, Служби військових захисників та системи спеціалізованого судового контролю) та нормативно-правового (основою якого є кодифікація законодавства шляхом ухвалення єдиного Кодексу

військової юстиції). Основна мета моделі – вирішити ключову суперечність чинної системи шляхом створення збалансованого механізму, що забезпечує як ефективне підтримання дисципліни, так і непорушність прав військовослужбовців. Запропонована модель досягає цього через чітке розмежування функцій: розслідування, захист, контроль та прийняття рішень передаються незалежним інституціям, що унеможливорює надмірну концентрацію повноважень у командирів та впроваджує дієву систему стримувань і противаг, повністю сумісну зі стандартами НАТО.

Відповідно до запропонованої моделі розроблено ключові етапи процесу провадження у справах про адміністративні правопорушення військовослужбовців, а саме: виявлення/реагування, дізнання/розслідування, формування обвинувачення/складання протоколу, розгляд, оскарження та виконання рішень. Запропонована послідовність етапів забезпечує логічну, послідовну та взаємопов'язану процедуру реагування, що поєднує оперативність дисциплінарних заходів із належними процесуальними гарантіями, відповідає стандартам НАТО та сприяє зміцненню військової дисципліни.

На основі розробленої теоретичної моделі сформульовано комплексну дорожню карту практичної реалізації реформи, яка чітко розподіляє завдання між ключовими суб'єктами владних повноважень – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів, міністерствами та судовою владою. Доведено, що успішна імплементація вимагає скоординованих дій, де Парламент забезпечує законодавчу основу, Уряд – організаційну та фінансову підтримку, а профільні відомства – розробку підзаконних актів і стандартів. Ця дорожня карта деталізує шестиетапну процесуальну модель провадження, що перетворює теоретичну конструкцію на послідовний та реалістичний план дій.

Обґрунтовано необхідність глибоких і системних змін до національного законодавства, що виходять за межі точкових правок. Зокрема, запропоновано вичерпний перелік поправок до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Дисциплінарного статуту ЗСУ, законів «Про судоустрій і

статус суддів», «Про безоплатну правничу допомогу» та інших суміжних актів. Встановлено, що ці зміни спрямовані на вирішення конкретних практичних проблем: розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності, запровадження реальних процесуальних гарантій (зокрема, права на захисника та відеофіксацію), гармонізацію процедур під час воєнного стану та усунення юрисдикційних колізій.

Доведено, що успішна імплементація запропонованих змін вимагає не лише законодавчих ініціатив, а й урахування та мінімізації потенційних ризиків. У ході дослідження ідентифіковано ключові загрози, такі як можливий супротив усталеної відомчої культури, ресурсні обмеження та політичні виклики. Для їх пом'якшення запропоновано конкретні заходи, зокрема поетапне впровадження реформи, залучення міжнародної технічної допомоги, проведення широких роз'яснювальних кампаній серед командного складу та обрання менш політично чутливих шляхів реалізації (наприклад, спеціалізація суддів замість створення нових військових судів).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вирішено актуальне наукове завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні у сфері публічного управління безпеки та оборони й формулюванні на цій основі практичних пропозицій та рекомендацій з її удосконалення.

Отримані в процесі дослідження результати, їх апробація та використання у практичній діяльності підтверджують методологію дослідження і свідчать про досягнення поставленої мети й виконання визначених завдань. На підставі здійсненого дослідження сформульовано такі висновки і пропозиції:

1. Конкретизовано понятійно-категорійний апарат науки державного управління шляхом формулювання авторських визначень та уточнення змісту основних понять дослідження, а саме: «адміністративна відповідальність військовослужбовців» у вузькому (спеціально-юридичному) та широкому (універсальному) значеннях. Уточнено понятійно-категорійний апарат дослідження шляхом диференціації та концептуалізації поняття «адміністративна відповідальність військовослужбовців». Встановлено, що домінантне у вітчизняній доктрині традиційне «вузьке» (спеціально-юридичне) розуміння визначає її як особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується до військовослужбовців та прирівняних до них осіб за вчинення адміністративного правопорушення (проступку), не пов'язується безпосередньо з виконанням обов'язків військової служби та не містить ознак кримінального злочину. Зазначено, що її основною метою є охорона суспільного порядку та встановлених загальнообов'язкових правил поведінки поза сферою суто військово-статутних відносин, що реалізується через застосування уповноваженими державними органами (посадовими особами) визначених законом адміністративних стягнень.

Обґрунтовано «ширше» (універсальне) визначення поняття «адміністративна відповідальність військовослужбовців». Згідно з ним, вона

визначається як комплексна, врегульована нормами права система заходів впливу та реагування, що застосовуються уповноваженими органами та командирами до військовослужбовців, і має подвійну мету: по-перше, забезпечення військової дисципліни, правопорядку та ефективності служби шляхом запобігання і припинення протиправних діянь (проступків) і притягнення винних до відповідальності; по-друге, захист прав і законних інтересів військовослужбовця як людини та громадянина шляхом встановлення чітких процедур, підзвітності командування та механізмів оскарження застосовуваних заходів. Наголошено, що запропоновані визначення сприяють переходу від виключно карального інструменту до збалансованого між потребами військової служби та фундаментальними правами людини-військовослужбовця комплексного правового механізму.

2. Обґрунтовано концептуальні засади та принципи сучасної системи адміністративної відповідальності військовослужбовців. Наголошено, що вона має функціонувати на засадах верховенства права та поваги до прав військовослужбовця як людини та громадянина. Доведено, що її підґрунтям має стати баланс двох ключових імперативів, а саме: підтримання жорсткої військової дисципліни й боєздатності та захист прав і свобод військовослужбовця як громадянина України.

Сформульовано та систематизовано систему основоположних принципів, диференційованих на дві групи: а) загальноправові (спільні для всієї системи права): законність, рівність перед законом, невідворотність відповідальності, вина, гуманізм та повага до людської гідності; б) спеціальні (галузеві, що відображають специфіку військово-службових відносин): індивідуалізація відповідальності, справедливність та пропорційність, пріоритет забезпечення боєздатності та військової дисципліни, поєднання переконання і примусу). Обґрунтовано, що поєднання та взаємодія цих принципів створює теоретичне підґрунтя для модернізації українського законодавства у сфері військової адміністративної відповідальності на основі забезпечення адаптації

національного правового регулювання до міжнародних стандартів та вимог НАТО.

3. Проаналізовано чинне нормативно-правове й інституційно-організаційне забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців та ідентифіковано його системні недоліки. Встановлено, що чинна система організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців характеризується глибокими системними вадами як на нормативному, так і на інституційному рівнях, які унеможливають її відповідність стандартам і принципам НАТО та правової держави. Наголошено, що фундаментальною вадою є дуалізм, закріплений у статті 15 КУпАП. Саме він створює дві паралельні та суперечливі системи відповідальності. Це породжує правову невизначеність через фрагментарність регулювання, численні колізії між нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення та Дисциплінарного статуту, а також бланкетність диспозицій. Як наслідок, виникає надмірна дискреція у правозастосуванні, а відсутність чітких процесуальних гарантій, особливо у дисциплінарному провадженні, системно порушує право військовослужбовців на захист та не відповідає наріжному для стандартів НАТО принципу правової визначеності. Наголошено, що інституційна архітектура забезпечення військовослужбовців в Україні є безпосереднім віддзеркаленням нормативних дефектів і характеризується функціональною фрагментацією та інституційним дисбалансом.

Виявлено ще одну ключову проблему, що полягає у надмірній концентрації квазісудових повноважень в руках командирів, а саме: одночасне виконання функцій розслідування, обвинувачення та прийняття рішень. Наголошено, що цей системний конфлікт інтересів поглиблюється відсутністю таких дієвих незалежних інституцій контролю та захисту, як: військовий омбудсмен чи спеціалізована служба правової допомоги. Зазначено, що відсутність спеціалізованих судових органів та обмежена інституційна спроможність Військової служби правопорядку як повноцінного

правоохоронного органу позбавляють систему необхідних стримувань і противаг, унеможливаючи забезпечення об'єктивного й неупередженого розгляду справ.

Виявлено, що чинне інституційно-організаційне забезпечення перешкоджає реалізації вимог щодо справедливого та незалежного правосуддя у справах військовослужбовців.

4. Проаналізовано й узагальнено зарубіжний досвід з питань організації систем військової юстиції у провідних державах-членах НАТО (США, Велика Британія, ФРН, Канада, Польща, Франція) та Ізраїлі. Встановлено, що, не зважаючи на національні відмінності, ефективні та демократичні системи відповідальності ґрунтуються на спільних фундаментальних засадах.

Визначено найкращі зарубіжні практики та наголошено, що їх імплементація в Україні постає надзвичайним пріоритетом для реформування застарілої української моделі. Обґрунтовано низку ключових аспектів успішної системи військової юстиції, якими є:

- системна кодифікація військового законодавства у вигляді ухвалення єдиного комплексного акту (UCMJ в США, закон «Про захист Вітчизни» у Польщі), що чітко розмежовує види проступків та максимально регламентує процедури й санкції;

- інституційне розмежування функцій розслідування, обвинувачення та захисту між незалежними інституціями шляхом створення професійної Військової поліції зі слідчими повноваженнями (Польща), незалежної служби обвинувачення (Велика Британія) та державної служби військових захисників (Канада), що позбавляє командирів квазісудових повноважень;

- запровадження збалансованої дворівневої системи відповідальності, що поєднує оперативність і гарантії шляхом запровадження для незначних проступків – спрощеної (позасудової) процедури, яку проводить командир (NJP в США, Summary Dealing у Великій Британії) з фундаментальним та безумовним правом військовослужбовця відмовитися від неї та вимагати повноцінного судового розгляду;

- активізація дієвих механізмів зовнішнього демократичного контролю шляхом створення такої інституції як військовий омбудсмен (за німецьким зразком) та запровадження цивільного судового нагляду за рішеннями військових судів і прокурорів (за прикладом Ізраїлю).

Обґрунтовано, що успішність реформи полягає не в імітації окремих елементів, а в імплементації цілісної філософії реформування з обов'язковим поєднанням кодифікованого законодавства, інституційної незалежності, збалансованої процедури та дієвого зовнішнього контролю. Наголошено, що такий підхід дозволить створити сучасну реформовану систему, яка не лише відповідає стандартам НАТО, а й зміцнює верховенство права у ЗСУ, що в сучасних умовах постає фундаментальною передумовою підвищення їхньої боєздатності, ефективності та результативності.

5. Обґрунтовано пріоритетні шляхи реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. Наголошено, що вони мають полягати у безальтернативному переході від застарілої репресивної до сервісно-орієнтованої моделі за стандартами НАТО та ґрунтується на філософії поваги до прав військовослужбовця як людини та громадянина.

Запропоновано два взаємопов'язані пріоритети реформування організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців: а) подолання правової невизначеності та дуалізму шляхом системної кодифікації законодавства з метою чіткого розмежування дисциплінарних, адміністративних і кримінальних проступків; встановлення вичерпного та диференційованого переліку стягнень; законодавчого закріплення посиленних процесуальних гарантій для військовослужбовців, зокрема право на захист та судовий перегляд рішень; б) децентралізація повноважень та розбудова незалежних інституцій контролю і захисту з метою усунення системного конфлікту інтересів: трансформація ВСП у Військову поліцію з функціями досудового розслідування; створення та функціонування

незалежних інститутів захисту (Військового омбудсмена, Служби військових захисників); забезпечення ефективного судового контролю.

Наголошено, що реалізація цих пріоритетів у комплексі дозволить створити цілісну, адекватну, прозору та справедливую систему забезпечення не лише високого рівня дисципліни військовослужбовців, а й непорушності їх прав як фундаментальної основи функціонування сучасних Збройних сил держав НАТО.

6. Розроблено та обґрунтовано комплексну модель організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, спрямовану на усунення системних вад чинного регулювання та його гармонізацію зі стандартами НАТО. Доведено, що її обов'язковими блоками мають стати два взаємообумовлені та взаємопов'язані блоки: а) нормативно-правовий блок, що передбачає розробку та ухвалення єдиного кодифікованого акту – Кодексу військової юстиції України з метою ліквідації правового дуалізму та невизначеності шляхом: чіткої трирівневої класифікації правопорушень (дисциплінарні, адміністративні, кримінальні); встановлення вичерпної та диференційованої системи стягнень; детальної регламентації всіх процедур та законодавчого закріплення посиленних процесуальних гарантій для військовослужбовців; б) інституційно-організаційний блок, спрямований на децентралізацію повноважень та створення системи стримувань і противаг шляхом розбудови трьох незалежних інституцій: Військової поліції – професійного органу досудового розслідування; Служби військових захисників – гаранта реалізації права на захист; Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців – механізму незалежного парламентського контролю.

Зазначено, що завершальним елементом моделі має стати ефективний судовий контроль, що реалізується шляхом запровадження спеціалізації суддів у загальних судах.

Доведено, що поєднання цих двох блоків створить цілісну, адекватну, прозору та справедливую систему для забезпечення балансу між підтриманням

військової дисципліни та захистом фундаментальних прав військовослужбовця як людини та громадянина України.

Модель розроблено з урахуванням низки стандартів (принципів) НАТО, а саме: законності та правової визначеності, пропорційності та індивідуалізації, належної правової процедури та права на захист, чіткого розмежування повноважень, профілактики та освіти, демократичного цивільного та парламентського контролю).

Виявлено основні ризики практичної імплементації запропонованої моделі (супротив командира, ресурсні обмеження, правові перипетії у процесі впровадження судової реформи, втручання в оперативну діяльність військовослужбовців під час війни) та запропоновано заходи для їх мінімізації.

7. Сформульовано практичні пропозиції та рекомендації для системного вдосконалення організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців у вигляді дорожньої карти, адресовані ключовим державним інституціям та з обов'язковою реалізацією низки скоординованих дій:

- Верховній Раді України – забезпечити нормативну основу реформування відповідальності військовослужбовців шляхом ухвалення комплексного пакету законів «Військова юстиція» (Кодекс військової юстиції, закон про Військову поліцію, закон про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців) та внесення системних змін до КУпАП, КАСУ та Дисциплінарного статуту для усунення колізій і впровадження процесуальних гарантій.

- Кабінету Міністрів України – здійснити організаційне, фінансове та координаційне забезпечення реформи шляхом розробки відповідних підзаконних актів, передбачення у держбюджеті видатків на створення відповідних інституцій та утворення міжвідомчої координаційної ради.

- Міністерству оборони України та Генеральному штабу ЗСУ – здійснити відомчу імплементацію, що передбачає участь у розробці нового законодавства, трансформацію Дисциплінарного статуту з карального

інструменту на регуляторний акт, розробку і впровадження єдиних стандартних операційних процедур (SOPs).

– Судовій владі та органам суддівського врядування – забезпечити ефективний та компетентний судовий контроль шляхом запровадження інституту спеціалізації суддів з розгляду військових справ та організації їхнього систематичного навчання з військового права та стандартів НАТО.

Розроблено конкретні (постатейні) законодавчі ініціативи для внесення змін до чинного Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України».

Наголошено, що реалізація запропонованих практичних пропозицій та рекомендацій сприятиме досягненню цілей та належному правовому закріпленню реформи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверочкіна Т. В., Білоус-Осінь Т. І. Співвідношення дисциплінарної та адміністративної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1/2023. С. 655–657.
2. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за КУПАП. *Protocol.ua*, 20 листопада 2024 р.
URL: https://protocol.ua/ua/administrativna_vidpovidalnist_viyskovoslugbovtiv_siv_za_kupap (дата звернення: 16.03.2025).
3. Адміністративне право України: *підручник* / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 543 с.
4. Адміністративне право України. академічний курс: *підручник*: [у 2 т.] / В. Б. Авер'янов, Н. В. Александрова, І. П. Голосніченко та ін.; голова ред. колегії: В. Б. Авер'янов. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2004. Т. 1. Загальна частина. 591 с.
5. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: *навч. посібник* / В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова; за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.
6. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: дис. ... к-та. юрид. наук: 12.00.07; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 182 с.
7. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо застосування дисциплінарних стягнень на військовослужбовців в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) / Дослідницька служба Верховної Ради України. 2024. 40 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32759.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).

8. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо окремих аспектів проходження військової служби у збройних силах / Дослідницька служба Верховної Ради України. 18 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/documents/page/117> дата звернення: 18.05.2025).

9. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання діяльності Військового омбудсмана / Дослідницька служба Верховної Ради України. 17 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33630.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).

10. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового статусу формувань із функціями Національної гвардії в окремих країнах-членах НАТО / Дослідницька служба Верховної Ради України. 54 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32793.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).

11. Афанасьєв Д. В., Кухарчук А. М. Поняття адміністративної відповідальності: погляди на питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4/2021. С.374–376.

12. Бандурка О. М. Адміністративний процес: *підручник*. Київ: Літера ЛТД, 2002. 288 с.

13. Беланюк М. В. Особливості еволюції військової юстиції у країнах-членах НАТО. *Інформація і право*. 2024. № 1 (48). С. 219–240.

14. Біленчук П. Д., Кочетков В. М., Міщенко В. Б. Військовослужбовець. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34490> дата звернення: 18.05.2025).

15. Білоконев В. В. Особливості адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5(18). С. 111.

16. Білько С. Інституційне забезпечення інформаційної безпеки. *Економіка і регіон*. 2021. № 2 (81). С. 36–41.
17. Бобров Д. В. Нормативне регулювання матеріальної відповідальності військовослужбовців: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 2. С. 49–53.
18. Бобров Ю. Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження. *Публічне право*. 2019. № 3 (35) (2019). С. 99–105.
19. Богуцький П. Публічне адміністрування у сфері оборони України: теологія воєнної безпеки. *Право України*. 2024. С. 71 – 82.
20. Бойко В. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 317.
21. Боровик А. В., Мандзик П. І. Адміністративно-правові засади розвитку системи правосуддя з урахуванням найкращих міжнародних стандартів та практик: *монографія*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 153–154.
22. Братковський В. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: *монографія*. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 204 с.
23. Варава І. П., Череванюк В. Б. Правовий механізм захисту прав військовослужбовців в Україні під час воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2024. 1 (70). С. 29-35.
24. Веселов М. Проблеми кваліфікації окремих військових адміністративних правопорушень в умовах воєнного стану (на прикладі проступків, передбачених ст. 172-10 КУпАП). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 13–21. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-13-21> (дата звернення: 16.03.2025).
25. Веселов М. Ю. Забезпечення прав військовослужбовців під час притягнення їх до адміністративної відповідальності за військові право

порушення. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів*: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 26 трав. 2023 р.). Кривий Ріг, 2023. С. 97–100.

26. Веселов М. Ю., Спринцев П. С. Відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану: окрема думка щодо новел у законодавстві. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 48–60. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.48-61> (дата звернення: 16.03.2025).

27. Веселов М. Ю., Нестеренко О. М. Військові службові адміністративні правопорушення: проблеми правової регламентації та кваліфікації. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 1. С. 61–67.

URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-61-67>. (дата звернення: 16.03.2025).

28. Відповідальність як феномен / Kmbs. URL: https://kmbs.ua/ua/article/vidpovidalnist-yak-fenomen?utm_source=chatgpt.com

29. Військова юстиція в Україні: Зелена книга. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2024. 76 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/lab-green-paper.pdf> (дата звернення: 14.08.2025).

30. Військова юстиція та захист прав військових. Огляд міжнародного досвіду та тенденцій в Україні / А. Володенкова та ін.; за заг. ред. А. Крикуна-Труша та Л. Галан. Київ, 2023. 111 с. URL: https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2023/12/pryncyp_yurydychnyj-analiz_online.pdf (дата звернення: 24.05.2025).

31. Військово-юридичний словник / уклад.: І. В. Авдошин, А. М. Бережний, С. Я. Бескоровайний та ін.; за ред. А. М. Колодія, В. Й. Пашинського. Київ: НУОУ, 2009. 152 с.

32. Вітвіцький С. С., Веселов М. Ю., Нестеренко О. М., Спринцев П. С. Військові адміністративні правопорушення: *науково-практичний коментар*. Харків: Право, 2024. 182 с.

33. Вітвіцький С. С., Веселов М. Ю., Пилипів Р. М. Юридична відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння: проблеми та шляхи удосконалення правового регулювання: *монографія*. Київ: ВД «Дакор», 2022. 152 с.
34. Геєць Ю. В. Військовослужбовець як суб'єкт трудових правовідносин. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 24. С. 153.
35. Гриценко І. Формування наукових поглядів щодо інституту адміністративної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 45–50.
36. Грищенко Р. До характеристики принципів дисциплінарної відповідальності у трудовому праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 135–139.
37. Дегтяр Р. О. Запровадження поняття «військова юстиція» в Україні у контексті зарубіжного досвіду. Одеса, 2018. 34 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9734> (дата звернення: 14.05.2025).
38. Демчик Н. П. особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 11 (41). С. 975–990.
39. Директива двох стратегічних командувань 040-001 (публічна версія): інтеграція гендерної перспективи в командну структуру НАТО: SH/PD/GEN/SP/21-007647/1 / Організація Північноатлантичного договору; Верховне командування ОЗС НАТО в Європі; Командування ОЗС НАТО з трансформації. Монс; Норфолк, 2021. 45 с.
40. Дорош В. І. Адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні: нормативно-правове забезпечення та конституційний захист. *Конституція України vs інституційна спроможність держави: реальність і перспективи*: матер. VI Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України, 25 черв. 2025 р. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2025. С. 49–51.

41. Дорош В. І. Зарубіжний досвід забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців: перспективи для України. *Національні інтереси України*. 2025. № 7(12). С. 591–600. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\)-591-600](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12)-591-600) (дата звернення: 16.03.2025).

42. Дорош В. І. Імплементация стандартів НАТО у забезпеченні адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Зміцнення потенціалу державної служби та громадян щодо співпраці через комунікацію*: матер. Літньої наукової школи, 27 черв. – 1 лип. 2025р. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2025. С.89–91.

43. Дорош В. І. Організаційно-правове забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні в контексті євроатлантичної інтеграції. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 17 (2025). URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_17_2025 (дата звернення: 16.03.2025).

44. Дорош В. І. Організаційно-правові засади функціонування Військової юстиції в Україні *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні*: матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14 лист. 2024 р. Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2024. С. 32–35.

45. Дорош В. І. Питання адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики*: матер. XI Міжнародна науково-практична конференція, 27-28 квіт. 2023 р. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 78–82.

46. Дорош В. І. Правові засади запровадження системи Військової юстиції в Україні *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*:

матер. VII Міжнародного правничого форуму, 28 трав. 2024 р., м. Чернівці. Чернівці: Технодрук, 2024. С. 220–222.

47. Дорош В. І. Реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні на засадах імплементації стандартів НАТО. *Державне управління: удосконалення та розвиток*: електронне наукове фахове видання. 2025. № 8. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy> (дата звернення: 22.07.2025).

48. Дорош В. І. Юридична відповідальність військовослужбовців в Україні: теоретико правове забезпечення. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні*: матер. I Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 09 лист. 2023 р. Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2023. С. 169–173.

49. Дрозд О. Ю. Військовослужбовець як суб'єкт адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією в Україні. *Юридичний бюлетень*, 2023. Вип. 28. С. 94–99.

50. Енциклопедичний словник з державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; за ред.: Ю. В. Ковбасюка [та ін.]; уклад.: Ю. П. Сурмін [та ін.]. Київ: НАДУ, 2010. 819 с.

51. Європейська конвенція з прав людини : ратиф. Законом України від 17 черв. 1997 р. № № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 16.03.2025).

52. Забродський М. В., Кривенко О. В., Кринець Л. В. Науково-практичні підходи до проекту Закону України «Про Статут внутрішньої служби (Військовий статут) Збройних Сил України. *Наука і оборона*. 2019. №4. С. 4–5.

53. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2023. Вип. 80, Ч 2. С. 136–147.

54. Залужний В. Ф., Шаптала С. О., Кримець Л. В., Пашинський В. Й. Концептуальні засади формування перспективної системи дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції. *Наука і оборона*. 2023. № 1. С. 15–28. URL: <http://nio.nuou.org.ua/issue/view/16839> (дата звернення: 20.06.2025).

55. Залужний В. Ф. Адміністративно-правові засади дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України: поняття, особливості юридичної природи та змісту. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 95–102.

56. Залужний В. Ф. Військово-дисциплінарний проступок: поняття, склад, особливості нормативно-правового закріплення у військово-дисциплінарному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 119–125. URL: http://www.apnl.dnu.in.ua/6_2022/6_2022.pdf#page=119 (дата звернення: 20.06.2025).

57. Здатність особи чи колективу / Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://chatgpt.com/c/689f245d-d714-8333-8edd-674e2b7d98ae> (дата звернення: 16.03.2025).

58. Зима О. Т., Квасильчук Д. Б., Васютін В. О. Щодо ознак дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 418–421. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/106>. (дата звернення: 22.06.2025).

59. Інструкція зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення : Наказ Міністерства оборони України від 23 жовт. 2021 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1622-21#Text> (дата звернення: 12.07.2025).

60. Інформаційна довідка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» (реєстр. № 11406 від 29.05.2024 р.) / Дослідницька служба

Верховної Ради України. 2024. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33095.pdf> (дата звернення: 10.07.2025).

61. Інформаційна довідка щодо доцільності запровадження системи військової юстиції в Україні / Дослідницька служба Верховної Ради України. 3 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32194.pdf> (дата звернення: 12.07.2025).

62. Інформаційна довідка щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Національну гвардію України» щодо вдосконалення правових засад застосування заходів примусу військовослужбовцями Національної гвардії України» (реєстр. № 10311 від 01.12.2023 р.) / Дослідницька служба Верховної Ради України. 2024. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33353.pdf> (дата звернення: 12.07.2025).

63. Інформаційна довідка щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби» / Дослідницька служба Верховної Ради України. 2025. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33592.pdf> (дата звернення: 02.07.2025).

64. Кандунаєв Д. В. Адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України відповідно до чинного законодавства. *Право і суспільство*. 2016. №2. Ч. 2. С. 109–116.

65. Кандунаєв Д. Історичні аспекти розмежування дисциплінарної та адміністративної відповідальності військовослужбовців на території сучасної України. *Юридичний вісник*. 2020, № 4. С. 38–43.

66. Кодекс адміністративного судочинства : за станом на 08.08.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2747-15?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 12.07.2025).

67. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 12.07.2025).

68. Коломієць В. М. Організаційно-правові основи формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. № 2. С. 240–242.

69. Коломієць В. Правові основи, завдання та принципи діяльності Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4. С. 252–258.

70. Коломієць В. М. Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові аспекти автореф. дис. ... к-та юрид. наук.: 12.00.07 / Західноукраїнський національний університет. Харків, 2020. 20 с.

71. Коломієць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації.: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.07 / НУВС. Харків, 2005. 38 с.

72. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): *навч. посібник*. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 256. URL: <https://yurincom.com/files/content/Kolpakov-Admin-Vidpov.pdf> (дата звернення: 27.07.2025).

73. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : *підручник*. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

74. Комісаров М. Л., Комісарова Н. О. Особливості кримінальної відповідальності військовослужбовців країн-членів НАТО. *Науковий вісник Київського інституту національної гвардії України*. 2025. № 1. С. 117-124. DOI 10.59226/2786-6920.1.2025.117-124 (дата звернення: 16.03.2025).

75. Кононець В. П. Порівняльно-правова характеристика адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3/2020. С. 492–496 (дата звернення: 27.05.2025).

76. Константинов С. Ф. Особливості адміністративної відповідальності осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 165–169

77. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.07.2025).

78. Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Військові адміністративні правопорушення за законодавством України. Київ: ВД «Професіонал», 2023. 516 с.

79. Кравченко І. М. Правовий статус «військовополонений» і «цивільний заручник» у контексті норм міжнародного гуманітарного права та проведення операції Об'єднаних сил (АТО) на Сході України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1(114). С. 137–149.

80. Кравченко М. Г. Конституційно-правовий статус військовослужбовців Збройних Сил України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(28). С. 48.

81. Кримінальний кодекс України: за станом на 17 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.03.2025).

82. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

83. Марцеляк О. В. Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5 (2024). С. 94–100.

84. Місяк Ю. Дефініції понять «відповідальність» і «відповідальне ставлення». *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. № 10. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/1053/951> (дата звернення: 16.03.2025).

85. Моїсєєв М. С. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за недбале ставлення до військової служби. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 198–204

86. Моїсєєв М. С. Військові адміністративні правопорушення: поняття та характерні ознаки. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. Вип. 16. С. 115–119
87. Москаленко І. В. Військовослужбовці як суб'єкти адміністративно-правового регулювання проходження військової служби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73. С. 319.
88. Оглядове дос'є щодо аналізу положень законодавчих актів, прийнятих за час роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання, спрямованих на імплементацію та/чи наближення до стандартів НАТО / Дослідницька служба Верховної Ради України. 2025. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32502.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).
89. Оскілко О. О. Цивільно-правове регулювання відповідальності військовослужбовців в договірних зобов'язаннях: дис д-ра філософії: 081 / Національний університет «ОЮА», 2025. 248 с.
90. Остапенко О. І. Про юридичну кваліфікацію військових адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 92–99.
91. Остафійчук Г. В. Військовослужбовець як суб'єкт адміністративної відповідальності. *Право і суспільство*. 2016. № 5(2). С. 182.
92. Офісу Військового омбудсмана бути: чи очікувати на кращий захист прав військовослужбовців. *ЛЗІ*, 29 верес. 2025. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/ofis-vijskovogo-ombudsmana/> (дата звернення: 14.10.2025).
93. Парламентське дослідження стосовно запровадження військової юстиції в Україні та щодо проекту Закону України «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України» (реєстр. № 10042 від 13.09.2023 р.) / Дослідницька служба Верховної Ради України. 2024. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33051.pdf> (дата звернення: 23.07.2025).

94. Парламентське дослідження щодо запровадження військової юстиції в Україні / Дослідницька служба Верховної Ради України. 2024. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33051.pdf> (дата звернення: 27.07.2025).

95. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07 /Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. 520 с.

96. Петков С., Барікова А., Копотун І., Булгакова О., Губарєв С. Механізми запобігання військовим адміністративним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Amazonia*. 2023. Vol. 4. P. 284–296.

97. Петков С. В. До питання про правовий статус військовослужбовців. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 227.

98. Пінчук П. А. До питання про військові адміністративні правопорушення. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу: матеріали конф.* Харків, 2017. С. 254–257. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_06_2017/pdf/87.pdf (дата звернення: 16.03.2025).

99. Полякова М. А. Адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних сил України. *Науковий вісник МГУ. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 9(2). Ч.1. С. 143–146. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/29.pdf (дата звернення: 27.07.2025).

100. Полянський Ю. Військова юстиція в Україні: проблемні питання. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 5–11.

101. Попов Г. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за ст. 172-20 КУпАП: аналіз судової практики / Вища школа адвокатури НААУ, 16.08.2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/administratyvna-vidpovidalnist-vijskovosluzhbovtsiv-za-st-172-20-kupap-analiz-sudovoyi-praktyky> (дата звернення: 27.07.2025).

102. Правознавство: підручник / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон та ін.; за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2003. 767 с.

103. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

104. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

105. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 берез 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

106. Про Військового омбудсмана: Закон України від 17 верес. 2025 р. № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

107. Про Військову поліцію: проєкт закону від 31 трав. 2024 р. № 6569-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44336> (дата звернення: 26.03.2025).

108. Про Військову поліцію: проєкт Закону України реєстр. від 15 лют. 2022 р. № 6569-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44336> (дата звернення: 14.05.2025).

109. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07 берез. 2002 р. № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

110. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3633-20> (дата звернення: 27.07.2025).

111. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення механізмів притягнення осіб до

адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 13 берез. 2025 р. № 4316-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4316-IX#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

112. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження діяльності Військової поліції: проєкт закону від 31 трав. 2024 р. 6570-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44341> (дата звернення: 26.07.2025).

113. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n8> (дата звернення: 26.03.2025).

114. Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 12 черв. 2025 р. № 397/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/397/2025> (дата звернення: 27.07.2025).

115. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 25.07.2025).

116. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 26.03.2025).

117. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

118. Про затвердження Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення: Наказ Міноборони

України від 23 жовт. 2021 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1622-21#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

119. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки під час користування зброєю та боєприпасами військовослужбовцями Національної гвардії України: Наказ МВС України від 21 листоп. 2022 р. № 756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1477-22#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

120. Про затвердження Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 10 жовт. 2016 р. № 515. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16#n7> (дата звернення: 28.06.2025).

121. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міноборони України від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n374> (дата звернення: 27.07.2025).

122. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: Наказ МВС України, МОЗ України від 09 листоп. 2015 № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (дата звернення: 14.05.2025).

123. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова КМУ від 26 листоп. 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.07.2025).

124. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серп. 2021. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 22.07.2025).

125. Про затвердження Порядку взаємодії Національної гвардії України, органів (підрозділів) Національної поліції України та Військової служби правопорядку в Збройних Силах України...: спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства оборони України від 08 лип. 2019 р. № 572/347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0847-19> (дата звернення: 27.05.2025).

126. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння...: постанова Кабінету Міністрів України від 17 груд. 2008 р. № 1103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

127. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 21 листоп. 2017 р. № 608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-17> (дата звернення: 17.06.2025).

128. Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців: Наказ Міноборони України від 03 листоп. 2020 р. № 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0038-21#n2> (дата звернення: 27.07.2025).

129. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

130. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

131. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України № 374-IV від 26.12.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

132. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 3 жовт.

2019 р. № 160-IX; зі змінами від 27.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-20#Text> (дата звернення: 13.08.2025).

133. Про міжнародні договори України: Закон URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>. (дата звернення: 14.08.2025).

134. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

135. Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

136. Про оборону України : Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 12.07.2025).

137. Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України: проєкт Закону України № ЗП 10042 від 13.09.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42777> (дата звернення: 14.08.2025).

138. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони: Наказ Генерального прокурора від 17 трав. 2023 р. № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

139. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30 січн. 2019 р. № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text> (дата звернення: 19.07.2025).

140. Про Положення про проходження військової служби в Національній гвардії України іноземцями та особами без громадянства: Указ Президента України від 21 лют. 2024 р. № 84/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/84/2024> (дата звернення: 14.08.2025).

141. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008

№ 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1153/2008> (дата звернення: 14.08.2025).

142. Про Правила дорожнього руху: постанова КМУ від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п> (дата звернення: 14.08.2025).

143. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

144. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 17 верес. 2021 р. № 473/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (дата звернення: 14.08.2025).

145. Про Службу безпеки України: Закон України № 2229-XII від 25.03.1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

146. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 16.08.2025).

147. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

148. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02. Черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

149. Проблемні питання відповідальності військовослужбовців. Аналітична доповідь. Аналіз ситуації (ідентифікації проблем та їх аналіз). 2023. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDSproblemni-pytannya-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovcziv.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).

150. Прокопенко К. Л. Поняття та ознаки адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31(70). № 4. С. 138.

151. Проневич О. С. Вітчизняна правова традиція інституціоналізації військово-поліцейських формацій.

URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8780/18381-1?inline=1> (дата звернення: 14.08.2025).

152. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

153. Публічне управління: *термінол. слов.* / уклад.: В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін.; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2018. 224 с.

154. Ржеутська Л. Військовий омбудсман в Україні – «ручний» орган президента? *DW*. 17 верес. 2025. URL: <https://www.dw.com/uk/vijskovij-ombudsman-v-ukraini-novij-instrument-zahistu-ci-rucnij-organ-prezidenta/a-74030768> (дата звернення: 14.10.2025).

155. Рябовол М. С. Поняття та сутність адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *International scientific conference*. April 5–6. 2023. С. 144-148. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-313-2-34> (дата звернення: 16.08.2025).

156. Савков А. П., Дорош В. І. Теоретико-правові аспекти адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Управління та адміністрування»*. 2025. № 6 (16). С. 588–598. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-6\(16\)-588-598](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-6(16)-588-598) (дата звернення: 14.08.2025).

157. Савков А., Дорош В. Досвід республіки Польща у застосуванні адміністративної відповідальності військовослужбовців. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційних поступ*: 1-ша Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, 31 трав. 2024 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2024. С. 440–444.

158. Северінова О. Б. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців у 1941–1945 роках. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 3. С. 8–14.
159. Середа В. В., Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Адміністративне право: навч. посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2014. С. 520.
160. Середа В. В., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гурковський М. П. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії: навч. посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2015. 518 с.
161. Середюк В. В. Основні підходи до розуміння юридичної відповідальності у вітчизняній правовій науці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Т. 1, № 1. С. 59–63.
162. Словник «військових термінів та скорочень (аббревіатур) / Воєнно-наукове управління Генерального Штабу Збройних Сил України, жовтень 2020 р. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/ВКП-10001.01-Словник-військових-термінів-та-скорочень.pdf> (дата звернення: 13.08.2025).
163. Теорія державного управління / Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України / наук.-ред. колегія: В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с.
164. Ткаченко О. Г. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за військові правопорушення. *Вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 3. С. 164–167.
165. Топчій В. В. Моделі систем військових судів у країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С. 170–174.
166. Туркот М. Військові службові особи як суб'єкти відповідальності за корупційні адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 15–19.

167. Туркот М. Розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47) С. 40–47.

168. Фесенко О., Козаков І., Шнипко О. До питання про юридичну відповідальність за військові правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 74. Ч. 2. С. 237-243.

169. Хотинська-Нор О., Денисюк Р. Спеціалізація адвокатів України в умовах війни: стан і перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. 5(124)/2022. С. 97–101.

170. Цокур В. Майбутнє військової контррозвідки: пан або пропав. *Українська правда*, 26.04.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/04/26/7399499> (дата звернення: 14.08.2025).

171. Шемшученко Ю. С. Відповідальність юридична. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. Енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.*

172. Шкарпицька В. Адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 31-34.

173. Шкарупа В. К. Адміністративна відповідальність військовослужбовців: проблеми теорії та практики: *монографія*. Харків: Право, 2005. 184 с

174. Шкуропацький О. І., Андрієць М. О. Проблемні питання здійснення військового правосуддя в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Право*. Харків, 2018. № 26. С. 144–147.

175. Щукін О. М. До питання концептуалізації поняття адміністративної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2014. № 3(32). С. 73-78.

176. Administrative Offences Code of Georgia. URL: <https://www.matsne.gov.ge/en/document/view/28216> (Last accessed: 21.05.2025).

177. Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces, June 19, 1951. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17265.htm (Last accessed: 28.06.2025).

178. Code de la défense.

URL:

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307/

179. Code pénal. Article 222-14-5. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000045069569/2022-02-05 (Last accessed: 16.08.2025).

180. DAOD 9005-1: Sexual Misconduct Response. 18.11.2020. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/9000-series/9005/9005-1-sexual-misconduct-response.html> (Last accessed: 21.05.2025).

181. Defence counsel services (DDCS). URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/benefits-military/legal-services/defence-counsel-services.html> (Last accessed: 13.08.2025).

182. Drapeau M. W. Military Justice in Action: Annotated National Defence Legislation. 2nd Edition. Thomson Carswell. 2015. 49 p. URL: <https://store.thomsonreuters.ca/en-ca/products/military-justice-in-action-annotated-national-defence-legislation-second> (Last accessed: 16.08.2025).

183. Drapeau M. W. The Canadian Military Justice System is in a meltdown: will Government act? 2021. 59 p. URL: <https://military-justice.ca/wp-content/uploads/2021/03/Canadas-military-justice-system-is-in-a-meltdown.pdf> (Last accessed: 21.05.2025).

184. Eichen K. Wehrdisziplinarrecht und gerichtliches Disziplinarverfahren. Universität der Bundeswehr München. 2004. 269 p. URL: <https://dnb.info/974329177/34> (Last accessed: 28.06.2025).

185. Fidell E. R. Guide to the Rules of Practice and Procedure of the United States Court of Appeals for the Armed Forces. 13th Edition. Washington: Public Law Education Institute, LexisNexis, 2021. 600 p.

186. Human Rights of Armed Forces Personnel: Standards, Good Practices and Recommendations. OSCE. URL: https://www.osce.org/odihr/480152?page=2&utm_source=chatgpt.com (Last accessed: 13.08.2025).

187. Israel and the Occupied Palestinian Territories: The Israeli military justice system. International Commission of Jurists. URL: <https://www.icj.org/israel-and-the-occupied-palestinian-territories-the-israeli-military-justice-system/> (Last accessed: 21.05.2025).

188. Lee S. Administrative Actions in Military Law. June 22, 2025. URL: <https://www.numberanalytics.com/blog/administrative-actions-military-law-procedures-implications> (Last accessed: 28.06.2025).

189. Lee S. Understanding Administrative Hold in Military Discipline. June 23, 2025. URL: <https://www.numberanalytics.com/blog/ultimate-guide-administrative-hold-military-discipline> (Last accessed: 16.08.2025).

190. Matelly J.-H. Le statut général des militaires: analyse critique et perspectives. *Les Cahiers de la Sécurité et de la Justice*. 2016. No. 36. P. 50–65. URL: <https://droit.cairn.info/revue-revue-du-droit-public-2006-2-page-313?lang=fr&tab=texte-integral> (Last accessed: 28.06.2025).

191. McLaughlin R. The impact of the ‘civilianisation’ of military administrative law on the ‘command power’. In: *The Changing Character of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. P. 135–160.

192. Militārās disciplināratbildības likums. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/318749-military-disciplinary-liability-law> (Last accessed: 13.08.2025).

193. Military Administrative Law Handbook. WASHINGTON : DC, 1997. URL: <https://publiclandjurisdiction.com/wp-content/uploads/2020/02/1973->

Military-Administrative-Law-Handbook-Jurisdiction-ch-6.pdf (Last accessed: 21.05.2025).

194. Military Justice in Ukraine: A Guidance Note / DCAF. URL: <https://www.dcaf.ch/military-justice-ukraine-guidance-note> (Last accessed: 28.06.2025).

195. Military Justice Law, 5715-1955. URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=68731 (Last accessed: 13.08.2025).

196. Military Justice: a comparative study / DCAF — DCAF / NATO-PA (PDF). URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF-NATO-PA_Military%20justice.pdf (Last accessed: 21.05.2025).

197. National Defence Act (R.S.C., 1985, c. N-5). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-5/> (Last accessed: 16.08.2025).

198. National Defense Authorization Act (NDAA). URL: https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/fy2024_ndaa_executive_summary.pdf (Last accessed: 28.06.2025).

199. O vojácích z povolání». № 221/1999. 14/09/1999. URL: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_221_1999 (Last accessed: 26.07.2025).

200. O Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20011231353>. (Last accessed: 28.06.2025).

201. Regulaminu ogólnego żołnierza Wojska Polskiego. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dziennikiresortowe/wprowadzenie-do-uzytku-regulaminu-ogolnego-zolnierza-wojska-polskiego-38608419> (Last accessed: 16.08.2025).

202. Rowe P. The Impact of Human Rights Law on the Armed Forces. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 350 p.

203. Siwicki M. Odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierzy w świetle ustawy o obronie Ojczyzny. *Zeszyty Naukowe Akademii Sztuki Wojennej*. 2023. № 1(128). S. 78-92.

204. The judicialization of international law and the judicialization of the laws of war. URL: <https://journals.openedition.org/irsem/498> (Last accessed: 21.05.2025).

205. The Manual for Courts-Martial (MCM), United States (2019 Edition). URL: [https://jsc.defense.gov/Portals/99/Documents/2019%20MCM%20\(Final\)%20\(20190108\).pdf?ver=2019-01-11-115724 610](https://jsc.defense.gov/Portals/99/Documents/2019%20MCM%20(Final)%20(20190108).pdf?ver=2019-01-11-115724%20610) (Last accessed: 13.08.2025).

206. The Military Service Act, 1916. URL: <http://www.legislation.gov.uk> (Last accessed: 13.08.2025).

207. The Parliamentary Commissioner for the Armed Forces. URL: <https://www.bundestag.de/en/parliament/commissioner> (Last accessed: 28.06.2025).

208. The Queen's Regulations For The Army. 1982. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a74d6c6ed915d502d6cb65f/20150529-QR_Army_Amdt_31_Jul_2013.pdf (Last accessed: 16.08.2025).

209. The Uniform Code of Military Justice (UCMJ). URL: <https://mcm.mil/#part-4> (Last accessed: 21.05.2025).

210. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655>

211. Wehrdisziplinarordnung (WDO). 17. Dezember 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 424). URL: https://www.gesetze-iminternet.de/wdo_2025/BJNR1A80B0024.html (Last accessed: 13.08.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідки про впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ

Повітрофлотський проспект, 6, м. Київ,
03168
тел.: (044) 230-73-30
E-mail: admou@post.mil.gov.ua
web: www.mil.gov.ua
код згідно з ЄДРПОУ 00034022

MINISTRY OF DEFENCE
OF UKRAINE

6, Povitroflotskyi Ave., Kyiv,
03168, Ukraine
phone: (044) 230-74-67
E-mail: admou@post.mil.gov.ua
web: www.mil.gov.ua

від 1 вересня 2025р.

ДОВІДКА

про використання наукових розробок дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 №Публічне управління та адміністрування»

Дороша Віктора Івановича на тему «Організаційно-правові засади адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні»

Цим документом засвідчується, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, практичні пропозиції та рекомендації, а також інформаційно-аналітичні матеріали щодо вдосконалення організаційно-правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні, розроблені аспірантом кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій Дороша Віктора Івановича, було використано у поточній діяльності Міністерства оборони України.

Зокрема, запропоновані автором підходи до обґрунтування пріоритетних напрямків реформування системи організаційно-правового забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців, що було розроблено з урахуванням стандартів НАТО у цій сфері, а також розроблена дорожня карта з їх практичної імплементації та обґрунтуваннями доцільності внесення змін до КУПАП та Дисциплінарного статуту Збройних Сил України було використано під час обговорення пріоритетів реформування юридичної відповідальності військовослужбовців в Україні.

Радник Патронатної служби
Міністра оборони України,
доктор філософії в галузі публічного
управління та адміністрування

Тимур САЛАМАХА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор,
доктор технічних наук, професор,
Державного університету
інформаційно-комунікаційних
технологій,

доктор технічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки
України

Олександр КОРЧЕНКО

«12» вересня 2025 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
наукового ступеня доктора філософії Дороша Віктора Івановича за
спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28
«Публічне управління та адміністрування» на тему «Організаційно-правові
засади адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні»
в навчальний процес Державного університету
інформаційно-комунікаційних технологій

Комісія у складі:

голова: О. М. Антонової к.екоп.н, заступника директора Навчально-
наукового інституту менеджменту та підприємництва Державного
університету інформаційно-комунікаційних технологій

члени комісії:

А. П. Савков, д.держ.упр., професор, професор кафедри публічного
управління та адміністрування;

О. П. Ігнатенко, д.держ.упр., доцент, професор кафедри публічного
управління та адміністрування

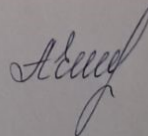
цим актом засвідчують, що результати дисертаційної роботи здобувача
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 28 «Публічне
управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та
адміністрування» кафедри публічного управління та адміністрування
Державного університету інформаційно-телекомунікаційних технологій
Дороша Віктора Івановича на тему «Організаційно-правові засади
адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні» були
використані у навчальному процесі під час розробки, формування навчально-

методичного комплексу та викладання дисциплін «Публічне управління та євроінтеграційні процеси», «Публічне управління соціальною безпекою» освітньо-професійної програми «Безпекові імперативи функціонування системи публічного управління» та другого (магістерського) рівнів вищої освіти (2024 р.), зокрема:

- авторські підходи до обґрунтування понять: «військовослужбовець» та «адміністративна відповідальність військовослужбовців», яке визначається як комплексну, врегульовану нормами права систему заходів впливу та реагування що застосовуються уповноваженими органами та командирами до військовослужбовців і має подвійну мету: забезпечення військової дисципліни, правопорядку та ефективності служби шляхом запобігання і припинення протиправних діянь (проступків) і притягнення винних до відповідальності; захист прав і законних інтересів самого військовослужбовця як громадянина через встановлення чітких процедур, підзвітності командування та механізмів оскарження застосованих заходів;
- виявлені кращі зарубіжні практики адаптації для України передового досвіду держав-членів НАТО та Ізраїлю щодо функціонування інститутів військової юстиції, зокрема моделей Військової поліції (Польща, Франція), парламентського контролю (ФРН), незалежного правового захисту (Канада), спрощених процедур (США, Велика Британія) та цивільного нагляду (Ізраїль);
- обґрунтування принципів адміністративної відповідальності військовослужбовців шляхом їх поділу на загальноправові та спеціальні (галузеві), що відображають специфіку військово-службових відносин та баланс між підтриманням боєздатності й захистом прав людини.

Голова комісії:

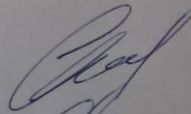
Заступник директора
ННІМП

Олена АНТОНОВА

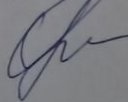
Члени комісії:

д.держ.упр., професор,
професор кафедри ПУА

Анатолій САВКОВ

д.держ.упр., професор,
професор кафедри ПУА

Олександр ІГНАТЕНКО

ГЛОБАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СОЮЗНИЦЬКОГО ЛІДЕРСТВА
GLOBAL ORGANIZATION OF ALLIED LEADERSHIP

ДОВІДКА
про впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Дороша Віктора Івановича

Практичні рекомендації, інформаційно-аналітичні матеріали та результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій Дороша Віктора Івановича на тему: «Організаційно-правові засади адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» було використано у поточній діяльності Громадської організації «Глобальна організація союзницького лідерства».

Президент

Глобальної організації союзницького лідерства,

доктор юридичних наук, професор

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савков А. П., Дорош В. І. Теоретико-правові аспекти адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Управління та адміністрування»*. 2025. № 6 (16). С. 588–598.

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/25715/25689>.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-6\(16\)-588-598](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-6(16)-588-598)

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретико-правове підґрунтя інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні.

2. Дорош В. І. Зарубіжний досвід забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців: перспективи для України. *Національні інтереси України*. 2025. № 7(12). С. 591–600.

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/26262/26235>

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\)-591-600](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12)-591-600)

3. Дорош В. І. Реформування системи адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні на засадах імплементації стандартів НАТО. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. 2025. № 8.

URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/7259/7379>.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.8.22>

4. Дорош В. І. Організаційно-правове забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні в контексті євроатлантичної інтеграції. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 17 (2025).

URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-17-02-06/2025-17-02-06>

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-17-02-06>

В. Які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Дорош В. І. Питання адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики*: матер. XI Міжнародна науково-практична конференція, 27-28 квіт. 2023 р. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 78–82.

2. Дорош В. І. Юридична відповідальність військовослужбовців в Україні: теоретико-правове забезпечення. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні*: матер. I Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 09 лист. 2023 р. Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2023. С. 169–173.

3. Дорош В. І. Правові засади запровадження системи Військової юстиції в Україні *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: матер. VII Міжнародного правничого форуму, 28 трав. 2024 р. Чернівці: Технодрук, 2024. С. 220–222.

4. Савков А., Дорош В. Досвід Республіки Польща у застосуванні адміністративної відповідальності військовослужбовців. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційних поступ*: 1-ша Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, 31 трав. 2024 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2024. С. 440–444.

Особистий внесок здобувача: здійснено комплексний аналіз досвіду Польщі щодо застосування адміністративної відповідальності військовослужбовців.

5. Дорош В. І. Організаційно-правові засади функціонування Військової юстиції в Україні *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні*: матер. II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14 лист. 2024 р. Київ: Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2024. С. 32–35.

6. Дорош В. І. Адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні: нормативно-правове забезпечення та конституційний захист.

Конституція України vs інституційна спроможність держави: реальність і перспективи: матер. VI Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України, 25 черв. 2025 р. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2025. С. 49–51.

7. Дорош В. І. Імплементція стандартів НАТО у забезпечення адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Зміцнення потенціалу державної служби та громадян щодо співпраці через комунікацію:* матер. щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ – Чернівці, 1 лип. 2025 р.) / за заг. ред. Лариси Комахи, Наталії Корчак, Лілії Гонюкової, Наталії Ларіної. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2025. С. 73 – 74.